

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Karin Idnurm

**ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMI
RAKENDAMISE VAJALIKKUS JA KAVANDATAVAD MUUDATUSED EESTIS
VÄÄRTEOMENETLUSE SEADUSTIKU RAAMES**

Magistritöö

Juhendaja

MA Anna Markina

Tallinn

2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTE PÕHJUSED JA ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMID	6
1.1. Alaealiste õigusrikkumiste toimepanemise põhjused	6
1.2. Rahvusvahelised soovituselised alaealiste erikohtlemise süsteemi kujundamiseks	12
1.3. Ennetustöö olulisus alaealiste erikohtlemise süsteemis	15
1.4. Alaealisele erikohtlemise süsteemi kohaldamise erinevused	18
1.5. Eesti paigutus oma alaealiste õigusrikkujate reageerimise süsteemi poolest	21
2. EESTIS ALAEALISTELE KOHALDATAVATE ERISÄTETE VÕRDLUS KAVANDATAVA ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMIGA	25
2.1. Alaealistele kohaldatavate erisätete puudused ja muutuste vajalikkus.....	25
2.2. Alaealiste komisjonide ebaefektiivsus.....	33
2.3. Alaealistele mõeldud kinnised lasteasutused.....	39
2.4. Väärteomenetluses kavandatavad muudatused alaealiste erikohtlemissüsteemi rakendamisel.....	43
3. ALAEALISTE ABISTAMINE LÄBI KAVANDATAVATE MUUDATUSTE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMIS	55
3.1. Alaealiste abistamine läbi kavandatava süsteemi	55
3.2. Taastava õiguse olulisus kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamisel..	58
3.3. Kohaliku omavalitsuse tegevus alaealise abistamisel.....	61
3.4. Riigi toetus alaealistete õigusrikkujate abistamiseks.....	63
KOKKUVÕTE	69
SUMMARY	73
KASUTATUD KIRJANDUS	79
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	82
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA	83
LISAD	84

SISSEJUHATUS

See, kas alaealisest kasvab õnnelik, oma eluga toime tulev ja teistesse hoolivalt suhtv täiskasvanu või mitte, sõltub väga paljudest teguritest. Iga väiksemgi sõna või teoga on võimalik mõjutada alaealist kas paremas või halvemas suunas. Last pole võimalik sundida paremaks muutuma: teda on võimalik vaid järjekindlalt ja kannatlikult toetada, aidates tal lahendada oma muresid ja arendades tema oskusi, et tal üleüldse tekiks võime teisiti käituda. Sobiva toe ja abi korral võib igast õigusrikkumisi toime pannud alaealisest kasvada ühiskonda positiivselt panustav täiskasvanu. Ei tasu unustada, et teatav mässumeelsus, piiride katsetamine ja etteantud reeglite kahtluse alla seadmine on teismeeas mitte ainult normaalne, vaid lausa vajalik. Lisaks sellele, et me tutvustame järgnevatele põlvkondadele omi väärtushinnanguid, peame oleme valmis ka ise nendelt võimalikult palju õppima. Ainult juhul, kui me selle asemel, et nõuda alaealiselt meie austamist, ise esimesena neid ja nende arvamusi asutame, saame kujundada ühiskonda, mis koosneb oma peaga mõtleivatest, mitte pimesi etteantud reegleid järgivatest kodanikest.¹

Justiitsministeeriumi ja Siseministeeriumi koostöös kavandatakse muuta vääртеomenetluse seadustikku, karistusseadustikku, kriminaalmenetluse seadustikku ja karistusregistri seadust. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu eesmärk on vähendada alaealiste korduvaid õigusrikkumisi. Eelnõu käigus antakse menetlejatele laiemad võimalused reageerida alaealiste õigusrikkumistele kiiremalt ja tõhusamate mõjutusvahenditega. Nende muudatuste sisseviimisega tekib Eestisse alaealiste erikohtlemise süsteem, kus on olulisel kohal alaealise enda vastustuse võtmine ja menetlejate reageerimine vastavalt alaealiste riskidele ja vajadustele. Oluline on tagada kiireim reageerimine alaealiste õigusrikkumistele, täiendada alaealiste suhtes kasutatavate mõjutusvahendite loetelu, mis oleks pigem kasvatusliku suunaga mitte niivõrd karistuslik. Alaealiste õigusrikkujate puhul tuleb eelkõige kasutada arengust lähtuvaid ja kasvatuslikke mõjutusvahendeid. Vääртеomenetluses võimaldatakse alaealisi vääртеgude toimepanijaid suunata lepitusele ja luua eritingimused alaealisele õigusrikkujale aresti ja mõjutusvahendite kohaldamiseks.²

¹ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn, 2016. Lk 1 Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (29.03.2017).

Karistusõiguse ülesandeks on alaealise puhul eelkõige uue õigusrikkumise toimepanemise ärahoidmine, tema sotsiaalne järeleaitamine ning integratsioon. Alaealise mõjutamise eesmärgiks on esmajoones seega kasvatamine, aga mitte karistamine. Karistuse mõistmisel tuleb seetõttu tähele panna, et see kujundaks alaealises arusaama ühiskondlike normide sidususest ka tema suhtes ning ei muutuks takistuseks tema ühiskondlikul integreerumisel. Seega on alaealisele vangistuse kohaldamine erand. Vangistuse taotlemine alaealisele peab olema prokuröri poolt kaalutud ja kohaldatav siis, kui alternatiivse karistusliigi valik ei ole põhjendatud.³

Antud töö eesmärgiks on välja tuua ja uurida, hetkel alaealistele kohaldatavate erisätete probleemkohad ja kavandatava erikohtlemise süsteemi muudatused ja vajalikkus.

Põhiprobleem on riigi ja kohaliku omavalitsuse valmisolek uue süsteemi kasutusele võtmiseks. Kas ollakse valmis kavandatavateks muutusteks.

Töö hüpotees on kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi muudatused aitavad lahendada hetkel olevaid probleemkohti alaealiste õigusrikkumistele reageerimise süsteemis.

Töö koosneb teoreetilisest ja praktilisest osast. Praktiline osa on intervjuude näol välja toodud kõigis kolmes peatükis. Esimeses peatükis annab autor ülevaate alaealiste õigusrikkumiste toimepanemiste põhjustest. Arutluse all on peamised riskitegurid, mis mõjutavad alaealist varases eas ning põhjustavad hiljem suuremat riski toime panna õigusrikkumisi. Riskitegureid saab jagada individuaalseteks teguriteks, perekondlikeks, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud teguriteks, mis kõik mõjutavad alaealiste delinkventse käitumise ehk kuritegeliku käitumise arengut. Lisaks on esimeses peatükis välja toodud rahvusvahelised soovitusel alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteemi väljatöötamiseks, ka Eesti on oma kavandatava erikohtlemise süsteemi arendamisel nendega arvestanud. Samuti saab ülevaate ennetustöö olulisusest ning erinevates erikohtlemise süsteemi rakendamise võimalustest. Eestit ei saa hetkel paigutada otseselt ühegi konkreetse alaealiste õigusrikkujate süsteemi alla, kuna eraldi spetsiaalne alaealiste erikohtlemise süsteem on alles väljatöötamisel. Kavandatava alaealiste

³ Riigi Peaprokuröri juhis „Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“, 29.06.2007 nr RP- 1-4/07/8, lk 4. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20peaprokur%C3%B6ri%20juhis-%20alaealiste%20%C3%BChetaoliseks%20erikohtlemiseks%20krim.menetluses%2028.06.2007.pdf (28.04.2017).

erikohtlemise süsteemi kujundamisel võtame eeskuju peamiselt Põhjamaadelt, samuti Hollandilt, Saksamaalt ja ka Inglismaalt.

Teises peatükis keskendub autor alaealistele hetkel kohaldatavate sätete puudustele ja kavandatava süsteemi rakendamisel nende puuduste kõrvaldamisele. Eraldi on välja toodud puudused, mis hetkel kehtival süsteemil on. Antud peatükis toob autor välja vääртеomenetluse paragrahvid, mida praegu alaealiste õigusrikkujate puhul rakendatakse ja kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi seaduse muudatustele, millega probleemkohad lahendatakse. Võrdlus on välja toodud ka tabeli kujul, mis annab piltlikuma ülevaate hetkeolukorrast.

Ning kolmas peatükk keskendub sellele, kuidas alaealist õigusrikkujat abistada läbi kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi. Millist rolli mängib selles kohalik omavalitsus ja kuidas aitab riik omaltpoolt süsteemi rakendumisele ja toimimisele kaasa. Lisaks on välja toodud taastava õiguse olulisus, sest kokkuvõtvalt võib öelda, et taastava õiguse kese on konflikti läbi tekkinud kahju heastamine, kasutades selleks lahendusprotsessi, milles osalevad kõik mõjutatud osapooled ning mille eesmärgiks on kõigi osapoolte tervendamine ning turvalise kogukonna ja üldise rahu loomine.⁴ See lause võtab hästi kokku kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi olemuse ja eesmärgi milleni soovitakse jõuda.

Magistritöö koostamisel on peamiste allikatena kasutatud eesti- ja ingliskeelset teemakohast erialast kirjandust, alaealistele õigusrikkujatele kohalduvaid siseriiklikke õigusakte, rahvusvahelisi dokumente ja suuniseid, välisriikide õigusakte, erinevate autorite ja riikide poolt läbi viidud uuringute tulemusi.

Töö koostamisel on kasutatud võrdleva analüüsi meetodit, lisaks ka süsteemset, analüütilist ja kvantitatiivset meetodit.

Töö autor valis magistritöö teema lähtudes isikulikust huvist uurida alaealiste kavandatavat erikohtlemise süsteemi. Kavandatava süsteemi eesmärk on vähendada korduvaid õigusrikkumisi ning autor soovis teada saada, kas kavandatavad muudatused muudavad alaealiste õigusrikkujatega tegelemise süsteemi lapsekessemaks ning alaealiste käitumist õiguskuulekamaks. Autor loodab, et käesolevas töös väljatoodud analüüs ning probleemset kohad annavad kinnitust seaduse muudatuste vastuvõtmiseks kavandatud kujul ning kinnitavad alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteemis olevate muudatuste vajalikkust.

Märksõnad: vääртеomenetlus, alaealiste erikohtlemise süsteem, taastav õigus.

⁴ Taastava Õiguse Uurimiskeskus. Taastava õiguse sisu. Tallinn. Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/sisu/> (06.03.2017).

1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTE PÕHJUSED JA ERIKOHTRLEMISE SÜSTEEMID

1.1. Alaealiste õigusrikkumiste toimepanemise põhjused

Kriminaalse käitumise individuaalne järjepidevus ja muutumine elukäigu jooksul on kaasaegse kriminoloogia üks aktuaalseid uurimisvaldkondi. Kriminaalsete karjääride kohta kogutud andmed täiendavad olulisel määral kuritegevuse üldstatistikat ning võimaldavad täpsemalt planeerida kuritegevuse kontrolli- ja preventsoonimeetmeid. Nii näiteks tähendab isiku poolt kuritegude toimepanemine täisealisena enamasti seda, et õigusvastane käitumine ilmnes tal juba alaealisena. Paradoksaalselt ei kujune aga enamikust õigusvastaselt käitunud alaealistest täisealisi kurjategijaid, sest individuaalne kriminaalne aktiivsus väheneb reeglina koos vanuse kasvuga. Kuritegevuse taseme kasvu võib põhjustada kriminaalselt aktiivsete indiviidide arvu suurenemine elanikkonna hulgas, kriminaalselt aktiivsete indiviidide poolt kuritegude toimepaneku sagenemine või hoopis kriminaalsete karjääride üldine pikenemine. Need kuritegevuse üldnäitajate taustade variatsioonid vajavad diferentseeritud kriminaalpoliitilist lähenemist ning erinevaid meetmeid.⁵

Alaealise õigusrikkumise toimepanemist mõjutavad mitmed erinevad tegurid. Neid tegureid saab liigitada erinevateks individuaalseteks teguriteks, perekondlikeks, eakaaslaste, kooli ja naabruskonnaga seotud teguriteks - need kõik mõjutavad alaealiste delinkventse käitumise ehk kuritegeliku käitumise arengut. Suure tõenäosusega on lapse varajases elustaadiumis tähtsamad individuaalsed ja perekondlikud riskitegurid. Hilisemas eas aga muutub oluliseks eakaaslaste, kooli ja kogukonna mõju. Ükski konkreetne riskitegur ei selgita delinkventset käitumist. Pigem on nii, et mida rohkem ilmneb lapse puhul riskitegureid või mida rohkem on valdkondi, milles riskitegurid ilmnevad, seda suurema tõenäosusega ja seda varasemas eas on lapsel delinkventse käitumise oht.⁶

⁵ J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. Tallinn: Juridica, 2003. Lk 717.

⁶ T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005. Lk 12. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._edovald._2005.pdf (17.04.2017).

Individuaalseid riskitegureid defineeritakse kui indiviidi füüsilisi, emotsionaalseid, kognitiivseid ja sotsiaalseid omadusi teatud ajahetkel, mis võivad olla geneetiliste ja keskkondlike tegurite tulem. Individuaalsed tegurid kalduvad olema kõige olulisemad kuritegeliku käitumise arengus, ja seda eelkõige varases eas.

Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise individuaalsed riskitegurid jagunevad järgnevalt:

- Sugu – Sooline erinevus ehk meestel on suurem risk delinkventseks käitumiseks kui naistel.
- Rass ja etnilisus – Rassilised ja etnilised vähemused on disproportsionaalselt esindatud õigusrikkumiste statistika.
- Agressiivsus.
- IQ – Delinkventse käitumisega noorukitel on madal verbaalne IQ, samuti madalam keskmine IQ võrreldes mittedelinkventsete noorukitega, kellel puudub igasugune seos õigusrikkumistega.
- Akadeemiline edukus/ebaedukus – Puudujäägid kognitiivses arengus ja varajased käitumisprobleemid mõjutavad hilisemalt akadeemilist edukust ja delinkventsust.
- Emotsionaalne seisund – Siia alla kuuluvad aktiivsus, hulljulgus, impulsiivsus, lõhialajaline tähelepanuvõime.
- Tähelepanupuudulikkuse ja hõperaktiivsuse häire.
- Tõrges-trotslik käitumine.
- Käitumishäired.
- Geneetilised ja füsioloogilised karakteristikud – Mille all mõeldakse madalat südamelöögisagedust agressiivse käitumisega lastel ja noorukitel; kiiret füsioloogilist muutust teismeeas ja kõrge testosterooni taset mõjutavat agressiivsust; varajast menstruatsiooni esinemist tütarlastel, kes sagedamini norme rikuvad jmt.⁷

Perekondlikud riskitegurid on sageli seotud lapse vahetu keskkonnaga ja võivad ilmnedagi nii otsesemalt kui kaudsemalt näiteks on oluline vanemate haridustase ja majandusliku olukorra. Lapse probleemset käitumist mõjutavad kaudse riskitegurid peamiselt lähedalseisvate riskitegurite vahendusel nagu näiteks vanema psühhopatoloogia ja vanemlik kasvatuspraktika.⁸

⁷ T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiast ja programmide maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005. Lk 8. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiast_ja_programmidest_maailmas._t._edovald._2005.pdf (17.04.2017).

⁸ Samas.

Ühe tänapäeva Eesti pereelu taustategurina on mainitud ühiskonnas tervikuna tunnetatavat närvilisust ja turvatunde puudumist. Vanematel pole aega lastega piisavalt tegeleda ja neile tähelepanu pöörata, mille põhjuseks on ülehõivatus tööga; vanemate sotsiaalne toimetulematus; eitav suhtumine nooruki probleemidesse; sotsiaalsete oskuste puudumine; harimatus kasvatuslikes küsimustes ning teadmatus abisaamise võimalustest.⁹

Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise perekondlikud riskitegurid jagunevad järgnevalt:

- Perekonna struktuur – Üksik- või kasuvanemaga kasvanud noorel on suurem risk delinkventsele käitumisele kui noorel, kes on kasvanud kahe bioloogilise vanemaga.
- Pereliikmete arv – Suurema pere arv mõjutab noort delinkventsele käitumisele.
- Vaesus/madal sotsiaalmajanduslik staatus – Madala staatusega perest pärit noor on sagedamini seotud õigusrikkumistega. Aga vanema ametialane staatus ei mõjuta delinkventset käitumist sellisel määral nagu sissetulek ja elamistingimused.
- Perekonnaliikmete kriminaalsus – Perekondlik omavaheline agressiivne käitumine mõjutab noort rohkem delinkventsele käitumisele.
- Ema tööhõive – On ilmnenu, et 8 aastasel lapsel, kelle ema töötas täiskohaga, oli hilisemas eas vähem delinkventset käitumist.
- Vanemus teismeeas – Teismelistele emadele sündinud lastel on suurem tõenäosus delinkventseks käitumiseks teismeeas.
- Lahutus – Lahutatud vanemate lastel on rohkem käitumisprobleeme.
- Perevägivald – Omab suurt mõju noorematele lastele ja seetõttu on ka neil rohkem käitumisprobleeme.
- Vanemlik psühhopatoloogia – Varases noorukieas käitumisprobleemidega laste ja eriti poiste vanemate seas esineb sagedamini psühhopatoloogiat.
- Vanemlik kasvatuspraktika – Rohke karistamine, vähene järelevalve, madal kiindumus, positiivse osaluse muudumine mõjutavad last delinkventsele käitumisele.
- Lapse füüsiline väärkohtlemine – Võib mõjutada lapse agressiivsust ja eksternaliseeritud käitumist.¹⁰

⁹ I.-E. Rannaala, A. Tiko, A. Rohtla. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn: Justiitsministeerium, 2006. Lk 18-19. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kaitumisraskustega_noored_ja_neile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_alaealiste_komisjonides_ie_rannala_a.tiko_a_rohtla_2006.pdf (15.04.2017).

¹⁰ T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiast ja programmist maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005. Lk 9. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiast_ja_programmist_maailmas_t_edovald_2005.pdf (17.04.2017).

Eakaaslaste mõjutused delinkventse käitumise kujunemisel osutuvad tagasihoidlikumaks kui individuaalsed, perekondlikud ja kogukondlikud riskitegurid, mistõttu käsitletakse tõrjutust eakaaslaste seas ja deviantsust ehk hälbimust pigem vahendavate teguritena kui delinkventse käitumise esmapõhjustena. Eakaaslaste mõju on oluliseks riskiteguriks lapse arengu hilisemates staadiumides, tipnedes delinkventse käitumisega varases teismeeas. Nii lapse suhted eakaaslastega kui ka eakaaslaste mõju lapsele moodustavad olulise osa lapse lähikeskkonnast. Antisotsiaalse ja delinkventse käitumise eakaaslastega seotud riskitegurid jagunevad järgnevalt:

- Deviantsete eakaaslaste mõju.
- Esialgsele kuritegelikule käitumisele õhutamine.
- Koos õigusrikkumiste sooritamine.
- Kamba liikmeks olemine.
- Õe-venna mõju.
- Eakaaslaste mõju dünaamikale.
- Eakaaslaste poolne tõrjutus lapseas.¹¹

Naabruskondliku mõju riskitegurid saab pigem välja tuua üldise kuritegevuse määramiseks. Kuid halba mõju nad avaladavad ikka ning riskiteguriteks laste käitumise juures kujunevad samuti. Antisotsiaalse ja delinkventse käitumist mõjutavad naabruskonna riskitegurid jagunevad järgnevalt:

- Ebasoodsad tingimused ja organiseerimatus naabruskonnas.
- Vähene seotus naabruskonnaga.
- Mõnuainete kättesaadavus.
- Avatud vägivallale.
- Kuritegevust pooldavad normed naabruskonnas.
- Ligipääs tulirelvadele.
- Vägivalla kujutamine meedias.¹²

¹¹ T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005. Lk 10. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas_t_edovald_2005.pdf (17.04.2017).

¹² Samas, lk 11.

Riskilapsed on eri olusituatsioonides olevad lapsed, sealhulgas lapsed, kelle probleemid on seotud puuduliku kasvukeskkonnaga. Näiteks vanemliku hoolitsuseta lapsed, kehva vanemliku kasvatustavadega lapsed, eri liiki väärkohtlemise ohvriks sattumisega, käitumis- ja psüühikahäiretega, mida pole õigeaegselt diagnoositud, jne. 29s Euroopa riigis (EL riigid + Norra ja Island) koostatud võrdleva heaolu indeksi põhjal on Eesti lapsed 18ndal kohal. Uuringus võrreldi näiteks laste tervist, haridust, laste endi hinnangut oma heaolule, riske ja muud. Riskikäitumises olid Eesti lapsed alles 25ndal kohal, Eestist tagapool olid Bulgaaria, Läti, Leedu. Riskikäitumine sisaldas selliseid komponente nagu koolivägivalla ohvriks langemine, narkootikumide tarvitamine, kokkupuutumine alkoholiga jne. Vaid hariduse näitajad tõstsid Eesti taset riikide reas, nimelt 2. kohale.¹³

Töö autor on seisukohal, et alaealist mõjutab väga palju teda ümbritsev keskkond. Kindlasti ei kasva igast noores, kes on näiteks kasvanud ebatraditsioonilises perekonnas või kelle sõbrad on toime pannud õigusrikkumisi või kes elab ebaturvalises naabruskonnas, õigusrikkuja aga suure tõenäosusega on tal suurem risk selleks saada. Lisaks on noortel elu jooksul aeg, kus kõige olulisemaks inimesteks on eakaaslased ja seeläbi ka nende arvamused. Olenevalt sellest kui mõjutatav noor on, on ka risk õigusrikkumise toimepanemiseks suurem. Kindlasti peaks alaealise probleemi lahendamise asudes välja selgitama põhjuse, mis omakorda viib kõige parema lahenduseni.

Kriminaalsete karjääridega ehk isiku poolt toime pandud õiguserikkumiste ja kuritegude aegridaga, seotud probleemide uurimine oli XX sajandi viimaste aastakümnete kriminoloogia üks aktuaalsematest valdkondadest.¹⁴ Kriminaalse karjääri paradigma raames eeldatakse, et kriminaalne käitumine ei ole levinud kogu inimpopulatsioonis, vaid iseloomustab üksnes kindlasti indiviidide kontingenti. Järelikult saab kõiki indiviide jagada mingil ajahetkel kuuluvuse alusel – kas kurjategijaks või mittekurjategijaks. Samal ajal aksepteeritakse nimetatud paradigma raames seda, et üks indiviid võib olla ühel eluperioodil aktiivne kurjategija ja teise mitte. Indiviidid alustavad õigusrikkumiste toimepanemist mingis vanuses,

¹³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2014. Lk 24. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arendusuunad_aastani_2018.pdf (08.03.2017).

¹⁴ J. Saar. Õigusvatane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985-1999 longituuduurimuse andmetel). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. Lk 19.

pärast mida on nad kriminaalselt aktiivsed ehk panevad kuritegusid toime teatud sagedusega.¹⁵ Kõikide lapse arengut parandavate meetmete puhul on sageli kõrvalefektiks õigusrikkumiste vähendamine. See tähendab, et kui näiteks eesmärgiks on õppeedukuse parandamine, vanematele efektiivsemate kasvatusmeetodite õpetamine või laste vaimse tervise tugevdamine, kaasneb sellega enamasti ka delinkventsuse ja hilisema kriminaalse käitumise vähenemine. Tegelikus elus ei ole võimalik aga ühetähenduslikult eristada paremat sotsiaalset kohanemist ja lapse suuremat õiguskuulekust kui mingite lapsepõlves rakendatud meetmete tagajärgi. Seega tuleks kriminaalse käitumise varast preventsiiooni käsitleda mitte omaette eesmärgina, vaid kui resultaati, milleni viivad erinevad lapse arengut parandavad meetodid.¹⁶

Näiteks Inglismaal ja Walesis on läbi viidud uuringuid, mille käigus on soovitud teada saada, kuidas mõjutab laste käitumist asjaolu kui nende perekond on lahku läinud, kuidas nähakse lapsi ja kuidas koheldakse neid, kui nad on seadust rikkunud. Enamikes Euroopa riikides nähakse lapse kuriteo toimepanemist aga ei innustata erinevaid lastekaitseasutusi uurima, mis põhjustas lapse kuritegelikku käitumist ning otsima lahendusi sellistele probleemidele – olgu see haridusalane raskus, vaimse tervise probleem või väärkoheldud ja hooletusse jäetud laps. Euroopa süsteem on suunatud peamiselt karistamisele. Arvestama peab sellega, et noorte õigusrikkumisi peetakse suureks probleemiks ja alaealiste erikohtlemise süsteemi vastu on suur avalik huvi.

Uuringud näitavad, et arusaamatuks on jäänud, mida aastakümneid kohaldatud karistussüsteem on muutnud kuriteo toime pannud laste seas. Ainult karistamise süsteemis ei nähta lahendust piirata alaealiste kuritegevust ja vähendada korduvõigusrikkumiste arvu.

Oluline on muuta alaealiste erikohtlemise süsteemi ja siinkohal peaks sekkuma valitsus. Sotsiaalse heaolu poliitika on see mida peaks vaatama ja millega arvestama. Kõiki lapsi tuleks kohelda võrdselt ja kui ta on pannud toime kuriteo siis tuleks sellega tegeleda konkreetse lapse tasemel.¹⁷

Laste hälbiva käitumise seos vanuse ja sooga on juba üldteada ning selles üllatusi ei ole. Samuti on teada ka see, et mehed panevad naistest oluliselt rohkem õigusrikkumisi toime. Ehkki keegi ei vaidlusta niinimetatud soolõhe olemasolu, meeste ja naiste poolt toime pandud

¹⁵ J. Saar. Õigusvatane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985-1999 longituuduuringu andmetel). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. Lk 53.

¹⁶ Samas, lk 71.

¹⁷ The Howard League for Penal Reform, lk 2. London, 2017. Arvutivõrk: <http://howardleague.org> (06.03.2017).

õigusrikkumisetes on ka palju sarnast. Sarnane on struktuur ja ka tegurid, mis kriminogeensele käitumisele mõju avaldavad. Soolõhe erinevuseks on pakutud nii bioloogilisi erinevusi nagu näiteks füüsiline tugevus ja agressiivsus, kui ka soolist ebavõrdsust ning erinevaid soorolle. Samuti võib rolli mängida ka erinevus sotsiaalses kontrollis poiste ja tüdrukute käitumise üle. Tüdrukutele pööratakse suuremat tähelepanu ning nende käitumist jälgitakse rohkem ja käitumise korrigeerimiseks võetakse kasutusele sanktsioonid. Suurem käitumise jälgimine ja kontrollimine tüdrukute käitumise üle vähendab edaspidist naiste riskivalmidust ning tugevndab sidemeid vanematega, õpetajatega ja hea käitumisega sõpradega, mis omakorda vähendab võimalust sattuda ebaseaduslikule teele ja hoiab eemale õigusrikkumiste toimepanemisest.¹⁸

Poiste ja tüdrukute erinevused tulevad välja ka õigusrikkumistes ning autor leiab, et neile peaks suuremat tähelepanu pöörama. Kui tüdrukutelt eeldatakse, et nad ongi ju parema käitumisega ja viisakamad siis sellise suhtumisega seda ka soositakse. Samamoodi peaks suhtuma ka poistesse, olgugi, et poisid ja tüdrukud ongi erinevad aga suhtumine neisse, kui noortesse peaks olema ikkagi sama.

1.2. Rahvusvahelised soovitused alaealiste erikohtlemise süsteemi kujundamiseks

Alaealiste kuritegevus ja sellele reageerimine on viimatel aastakümnetel olnud aktiivse teadusliku uurimise ning teadusliku poliitikakujunemise objektiks. Seoses rahvusvaheliste standardite ja soovitustega Euroopa Nõukogult, Euroopa Liidult, ÜRO-lt ja teistelt rahvuslikelt organisatsioonidelt on mitmetes Euroopa riikides hakatud laste õigussüsteeme reformima. Euroopa Liit võttis 11.05.2016 aastal vastu direktiivi kriminaalmenetluse raames kahtlustatavate või süüdistatavate alaealiste menetluslike tagatiste kohta. Eestil on kohustus direktiiv üle võtta 2019 aasta juuniks. Reformide aluseks võetakse ennekõike järgmised suunad: võimalusel minimaalne sekkumine ja õigussüsteemist väljasuunamine; taastava õiguse praktikate laialdane kasutamine ja õigussüsteemi sekkumistesse integreerimine; vabaduse võtmise kohaldamine erandjuhtudel. Eriti oluliseks peetakse vajadust laste individuaalse hindamise järele, mis omakorda aitab välja selgitada lapse erivajadused ja riskid ning aitab hinnata lapse suhtes kohaldatavate erimeetmete ja alternatiivsete reageerimisviiside sobivuse.¹⁹

¹⁸ A. Markina, B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis 2014, lk 4, 17. Tallinn, 2014. (24.03.2017).

¹⁹ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 9 (14.04.2017).

Kaasaegne laste erikohtlemise süsteemi käsitus arvestab seda, et riskikäitumine on paljuski seletatav noorte arenguliste protsessidega. Ajustruktuuri ja –funktsioonide kohta tehtud uuringud näitavad, et laste kognitiivkäitumuslikud mustrid on seotud nende aju bioloogilise ebaküpsusega ja ajustruktuuride ebavõrse arenguga, mis on paratamatud ja täiesti normaalne. See aga tingibki vajaduse alaealistele läheneda teistmoodi kui täiskasvanutele. Esiteks ei ole lastel välja arenenud piisav eneseregulatsioon, et tulla toime pingelistes olukordades või emotsionaalselt tundlike teemadega. Teiseks on lapsed vastuvõtlikumad ja tundlikumad välistele mõjudele nagu näiteks hetkeemotsiooni ajal käitumine või eakaaslaste surve. Kolmandaks lastel pole seda võimekust veel, et teha otsuseid mis puudutavad tulevikuperspektiivi nägemust. Nende kolme teguri koosmõju on põhjuseks, miks noortel on eakohane käituda riskeerivamalt või viisil millel võib lühiajaliselt olla küll kohene kasu aga pikaajaliselt hoopis kahjulikud tagajärjed.²⁰

Autor on seisukohal, et just seetõttu ongi oluline väljatöötada lastele erikohtlemise süsteem nagu seda paljudes riikides on tehtud ning lähtuda erikohtlemise süsteemi rakendamisel just laste individuaalsetest vajadustest ja eripäradest. Pole vaja enam tõestada, et lapsed on oma olemuselt teistsugused kui täiskasvanud ning ilmselgelt vajavad täiskasvanutest erinevat kohtlemist. Kuna hetkel kehtib Eestis alaealiste mõjutusvahendite seadus (AMVS) siis ei ole korrektne väita, et praegu ei kohelda alaealist täiskasvanutest erinevalt, kuid puuduvad alaealise jaoks olulised tingimused. Näiteks pruugi alaealine saada aru oma teo tõsidusest kui talle määratakse rahaträhv, mille vanemad ära maksavad kuna ta ise tööl ei käi. Kui lapsena kohelda neid piisava teadlikuse ja mõistmisega siis suure tõenäosusega täiskasvanuna nad õigusrikkumiste süsteemi ei satu.

Rahvusvahelised soovitused on aluseks Eestis kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel. Lisaks erinevate riikide Põhjamaad, Holland, Saksamaa praktikale ja näidetele, millest eeskujuga võtta, võeti paljuski arvesse just rahvusvahelisi soovitusi. Rahvusvahelised soovitused on üldstandard, mis on loodud ülemaailma kõigile riikidele aga kuivõrd neid eeskujuks võetakse oma riigi alaealiste erikohtlemise süsteemi välja kujundamisel on iga riigi enda otsus.

²⁰ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 9 (14.04.2017).

Rahvusvahelised soovitusel alaealiste õigusrikkumistele reageerimiseks on:

- Laste õigusrikkumistele reageerimisel tuleb arvestada lapse vanust, vajadusi ja õigusi. Sealjuures on alaealise erikohtlemise vajadus tingitud laste arengulisest eripärast ja sotsiaalsest ebaküpsusest.
- Alaealise õigusrikkumisele peab tagajärg järgnema võimalikult kiiresti.
- Alaealise õigusrikkumise tagajärg peab olema proportsionaalne ja otstarbekas ning suunatud rehabiliteerimisele. Reageerimise intensiivsus peab sõltuma alaealise riskitasemest. Seega madala riskitaseme puhul reageerime minimaalselt. Põhitähelepanu tuleb suunata keskmise ja kõrge riskiga õigusrikkujatele.
- Alaealise õigusrikkumise eest vastutamisel ning lahendustel leidmisel peaks kandev roll olema siiski alaealisel endal, lapsevanemal ning kogukonnal.
- Kindlasti tuleb hoiduda õigussüsteemi reageerimisest, kui alaealist on võimalik mõjutada teiste meetmete kaudu nagu näiteks pere-, haridus- või sotsiaal- või muu süsteemi kaudu.
- Arvestama peab, et alaealiste õigusrikkumiste põhjused on valdavalt ealised või sotsiaalsed. Ealised rikkumised mööduvad suuresti iseenesest ja ei nõua sekkumist, kuid sotsiaalsed tegurid vajavad haridus- ja sotsiaalsüsteemi sekkumist.
- Alaealise õigusrikkumisele reageerimisel peab arvestama taastava õiguse põhimõtteid.
- Alaealine peab saama võimaluse oma õigusrikkumine heastada.
- Alaealine peab olema ära kuulatud ja kaasatud õigusrikkumise reageerimisele ning lahenduste leidmisele.
- Kindlasti tuleb võimalusel vältida alaealise puhul vabadusekaotuslikke meetmete rakendamist.²¹

Rahvusvaheliste soovitusel eesmärgiks on eelkõige kasutada kasvatuslikke meetmeid, et õpetada lapsele vastutust. Vastutuse mudel toetub põhimõttele, et ennetamine on olulisem kui karistamine ning traditsioonilise õigussüsteemi meetmete kasutamine tuleks viia miinimumini, seeläbi vähendada riiklikku karistuslikku sekkumist ning rakendades rohkem ennetavaid strateegiaid. Oluline on kaasata kogukond, perekond, kool ja teised organisatsioonid.²²

²¹ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 10 (14.04.2017).

²² Samas.

1.3. Ennetustöö olulisus alaealiste erikohtlemise süsteemis

Nagu rahvusvahelistest soovitudest välja tuleb on ennetustöö oluline, sest kogu alaealiste erikohtlemise süsteem põhineb kasvatusliku meetme kasutamisel ning kasvatuslik meede omakorda õpetab alaealist oma tegude eest vastutama ja arvestama sellega, et igal tehtud teol on tagajärg. Ennetustöö on suuresti kogu alaealise isiku käitumise alus kuna kui ennetustöö on tehtud vajalikul ajal ja kohas, siis ei ole vajadust alaealisega tegeleda õigusrikkumise süsteemis. Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem ei ole suunatud ennetustööle otse aga kaudselt tehakse ennetustööd ka läbi uute erikohtlemise sätete sisse toomisega. Kui kavandatav erikohtlemise süsteem muudab kogu lähenemist sotsiaalsemaks ning tegelema hakatakse individuaalselt lapsega ja põhjusega on tegu ka õigusrikkumiste ennetamisega. Seetõttu on oluline rääkida kavandatava süsteemi rakendamise juures ka kaudsetest positiivsetest tulemustest.

Eestis kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemiga soovitakse kasvatuslikule meetmele üle minna. Hetkel alaealiste reageerimise süsteem on suunatud pigem karistuslikule süsteemile ning seeläbi toimub ka alaealistele mõjutusmeetmete kasutamist harva, mis viib omakorda järelduseni, et ennetustöö jaoks oluline alaealise vastutuse võtmine hetkeseisuga ei toimi. Kuid kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem muudab alaealise vastutuse palju olulisemaks ning seeläbi ka ennetustöö muutub aktiivsemaks.

Alaealiste kuritegevuse ennetamisel peavad tegema koostööd kohalik omavalitsus ning sotsiaal- ja haridussüsteem. Probleemi võtmeks on riskiperede ja laste varajane tuvastamine. Suurem riskiaste on peredel, kus üks vanem on vanglas, vanematel on narko- ja alkoholiprobleeme või kus on levinud perevägivald. Probleemsetele sihtrühmadele tuleb tähelepanu pöörata juba väga varakult ning üheks võtmefaktoriks on individuaalne tegelemine riskilastega. Individuaalne tegelemine riskirühmadega on ka üks Hollandi kriminaalpoliitika põhimõtteid. Individuaalne lähenemine võimalikule kurjategijale võimaldab vältida märgistamist ning aitab kurjategijat ühiskonnaga lepitada.²³

²³ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2015. Lk 25. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arendusuunad_aastani_2018.pdf (08.03.2017).

Ennetusmeetmed jagunevad esmatasandi, teise ning kolmanda tasandi meetmeteks. Kui esmatasandi ennetus hõlmab üldiseid sotsiaalseid meetmeid, siis teise tasandi ennetus on rohkem seotud konkreetse õigusrikkumise ennetamisega, kolmandal tasandil aga tegeletakse edasiste õigusrikkumiste ärahoidmisega. Kuigi perevägivalla ning organiseeritud kuritegevuse vastased meetmed on väga erinevad, saab siiski mõlemal juhul rääkida ennetusmeetmetest, esimesel juhul on võimalik kasutada eelkõige esma- ja teise tasandi meetmeid ehk sotsiaalsed ja hariduslikud meetmed, samas kui organiseeritud kuritegude puhul tuleb enam panna rõhku teise ja kolmanda tasandi meetmetele, näiteks pankade teavitamiskohustus, lennujaamade turvameetmed. Ühel juhul tuleb tegeleda eelkõige inimesega, teisel juhul süsteemiga, mis teeks organiseeritud kuritegevuse raskeks ning perspektiivituks. Pikas perspektiivis on ennetus odavam ning tulemuslikum kui kuritegudele reageerimine.²⁴

Kohalikud lastekaitsjad ja sotsiaaltöötajad peaksid jõudma probleemsete peredeni ning siinkohal on oluline süsteemne riskihindamine ja seda peaks tegema juba lapse võimalikult varases eas. Probleemiks on aga süsteemse lähenemise puudumine selliste perekondade ja noorte tuvastamisel ning nendega edasisel tegelemisel. Seetõttu tuleb alles välja kujundada laste ja noortega seotud spetsialistide ja institutsioonide koostöö ja seda nii kohalikul ja riigi tasandil kui ka mittetulundussektoris, mis tagaks infovahetuse ja raskuste tekkimise märkamise. Vajalik on vanemate kaasamine ja vanemlike oskuste arendamine ning ka vanemate abistamine.

Välisriikides on välja töötatud programme riskilaste abistamiseks. Eestis on küll loodud eraldi programme vanemate kasvatuspraktika arendamiseks, ent sihtrühm, kes seda tegelikult kõige enam vajaks, pole kaetud – pealegi ei pruugi programmid olla jätkusuutlikud ning vaja on süsteemset lähenemist nii kohalike omavalitsuste kui ka Sotsiaalministeeriumi poolt.²⁵

Näiteks võib võtta Soome, kuna Eesti võtab paljuski eeskuju just Soomelt. Soomet on alates 1960ndatest iseloomustanud teadlik kriminaalpoliitika kujundamine: kriminaalpoliitikat on iseloomustanud kuritegude ennetamine justitiisüsteemi väliselt ning vanglapopulatsiooni vähendamine. Kuriteoennetus tähendab Soomes eelkõige tööhõive ja eluasemeprobleemide ennetamist, lastekaitsemeetmete rakendamist ja sõltlastega tegelemist. Edaspidi soovitakse suuremat tähelepanu pöörata sotsiaalse rehabilitatsioonisüsteemi paremale toimimisele. Retsidiivsuse vähendamisel soovitakse tähelepanu pöörata eelkõige noorte kurjategijate

²⁴ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2014. Lk 12. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_aren_gusuunad_aastani_2018.pdf (08.03.2017).

²⁵ Samas, lk 25.

karistamisepõhimõtete muutmisele ning vanglareformile, mis võimaldab vangide paremat taasühiskonnastamist. Soomlased on mures oma kõrge vägivallakuritegude arvu pärast ning nende ennetamine sisaldab põhimõtet, mille kohaselt tuleb küll kurjategijat karistada, kuid anda talle samal ajal võimalus ennast parandada. Vägivallakuritegude ennetamine hõlmab ka perevägivalla ennetamist ning psüühikahäirete raviks kvaliteetsete teenuste tagamist.²⁶

Kuna rahvusvahelise laste enesekohase hälbiva käitumise uuringut viiakse läbi erinevatel aastatel siis on hea välja tuua ka suurem võrdlus. Võttes aluseks 2006 aastal tehtud uuring siis selguvad mõned erinevused, mida saab pidada ka ajas muutuvateks kuna meie ühiskond on pidevalt muutuv ja edasi arenev. Oluliselt on muutunud vägivallaga seotud õigusrikkumiste arv ning see on langevas tendentsis. Endiselt jäävad aktuaalseks noorte alkoholiga ja narkootikumidega seotud probleemid, just tarvitamise osas. Õigusvastase käitumise kujunemises mängivad olulist rolli keskkond, milles laps elab – perekond, kool, lapse eakaaslased.²⁷

Karistusseadus võeti Soomes vastu 1889. aastal. Sellel ajal oli seaduse ainueesmärk karistada õigusrikkujat. Kiiresti hakkas see suund muutuma, leiti, et ainult karistamine ei ole efektiivne, vaid suuremat rõhku tuleb panna ennetustööle. Seega karistuse eesmärk muutus. Karistamise eesmärgiks sai selline kohtlemine või ravi, et õigusrikkuja ei paneks enam toime uusi seadusesvastaseid tegusid. Seega väheneks korduvõigusrikkujate arv. Leiti, et antud eesmärki ei ole võimalik saavutada läbi hirmutamise, vaid läbi moraali. Alaealine õigusrikkuja ei hoidu õigusrikkumist toime panemast mitte seetõttu, et karistus on ebameeldiv, vaid seetõttu, et tegu on moraalselt häbiväärse käitumisega.²⁸

Autor on seisukohal, et karistamise efektiivsus seisnebki karistamise meetodi valikus ja mõistlik valik oleks kasvatuslikke meetmete kasutamine, mis kõige paremini õpetab alaealisele vastutust ning nende meetodite kasutamisel hakkab juba ennetustöö peale. Nii nagu Soomes leiti, et karistamine pole efektiivne kui ei arvestata ennetustööga, kehtib see ka kõigis teistes

²⁶ Justiitsministeerium. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018. Seletuskiri. Tallinn, 2010. Lk 5. Arvutivõrgus: [http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018_\(06.03.2017\)](http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018_(06.03.2017).).

²⁷ A. Markina, B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis 2014, lk 4. Tallinn, 2014. (24.03.2017).

²⁸ M, Marttunen., Finland the basis of finnish juvenile criminal justice – Revue Internationale De Droit Penal. Sine loco, ERES 2004. Lk 315. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2004-1-page-315.htm> (03.04.2017).

riikides. Oluline on koos probleemi lahendamise teostada ka ennetustööd, sest muidu on raske jõuda just nende isikuteni, kes seda kõige enam vajavad. Sellepärast tuleb muutuda rohkem individikeskseks ja liikuda individuaalse lähenemise suunas, mis eeldab kohalike sotsiaaltöötajate, haridusasutuste töötajate ja teiste koostööd riskilaste tuvastamisel. Ennetustöö on oluline mitmel tasandil ning tugev ennetustöö alus tagab hea tulemuse tulevikuks. Oluline on suunata ennetusele rohkem vahendeid ja see alaealiste erikohtlemise süsteemi sisse kirjutada. Alaealise abistamise käigus toimub ka alati ennetustöö, sest kui suudetakse ära hoida alaealise uue õigusrikkumise toimepanemine on ennetustöö tehtud korduvõigusrikkumiste suhtes.

1.4. Alaealise erikohtlemise süsteemi kohaldamise erinevused

Kuna riigid on alaealiste erikohtlemise süsteeme kohaldanud väga erinevalt ja lisaks tehakse pidevalt muudatusi, sest teema on aktuaalne ning oluline kõigi jaoks. Siis ühe kindla erikohtlemise süsteemi välja toomine pole võimalik. Autor leiab, et pole ka mõistlik ühte kindlat erikohtlemise süsteemi eelistada teistele ja võtta eeskujuks. Kindlasti peaks vaatama mitmeid erinevaid erikohtlemise süsteeme, et mõista mis ühes või teises süsteemis head on. Rakendama peaks ainult parimaid ja tõhusamaid meetodeid, mis on järgi proovitud ja piisavalt uuritud.

Levinumate suundade või liikidena, mida rakendatakse alaealiste erikohtlemise süsteemis võiks välja tuua näiteks noorte täiskasvanute õigusrikkujate kohtlemise põhimõtte, lisaks veel kahju heastamise ja taastava õiguse temaatika, ning ka võimaluse, et õigussüsteemi reageerimine asendatakse muude süsteemide reageerimisega eelkõige siis kasvatuslike meetmete kasutamine ning kindlasti ka vanemate kaasamise põhimõtte. Need on uued suunad, mida kaasaegne teadus ja rahvusvahelised soovitusel toetavad.²⁹

Siinkohal saab näite tuua Poolast, mille süsteem on Eesti omast täiesti erinev perekonnohtude näol aga sarnane näiteks erikoolide olemasolu poolest. Eesti kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem on samuti suunatud rohkem perekeskssele meetodile, nii nagu see Poolas toimib. Poolas tegeleb alla 21 aastase õigusrikkumise toime pannud isikuga perekonnohtus, kus on vastav osakond ja seda juhib kuraator. Perekonnohtusse suunab noore

²⁹ Intervjuu justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja samuti võib seda teha kool või mõni muu asutus. Meetmed, mida perekonnakohus võib nooruki suhtes rakendada, sisaldavad vanemate, järelevalveametniku või organisatsioonide järelevalvet, nooruki kohustust käituda korralikult või tema paigutamist haridusinstituutsiooni, kutseõppeasutusse, korrektsiooni- või resotsialiseerumiskeskusesse. Noortele suunatud tegevustest on perekonnoakohtu ülesanneteks preventatsioon ja distsipliinirikumiste vastu võitlemine alla 18 aastaste puhul, tegelemine 13-17 aastaste isikute toime pandud karistatavate tegudega ning kuni 21 aastaste noorte haridus- ja korrektsioonimeetmete täideviimisega. Ühe lisameetmena on perekonnoakohtul võimalik suunata alaealine erikooli. Poolas on 48 erikooli, kuid 2500 noort on ootamas koolide ukse taga vabanevat kohta. Seega ei ole erikoolide arv Poolas piisav ja neid oleks kindlasti juurde vaja. Poola erikoolide süsteem pakub riskirühma noortele võimetekohast õpet erimeetmete alusel. Erinevad koolid pakuvad erinevaid meetodikaid õppimiseks ja sellepärast meeldib ka lastele seal õppida. Selle tõestuseks on ka koolist jooksus olevate alaealiste väike arv – 95st alaealisest ainult 4.

Poolas käsitletakse alaealiste õigusrikkumisi perekeskselt. Loodud on perekonnoa toetamise süsteem perekeskuste näol. Peaaegu igal perekonnal on võimalik saada tasuta nõustamist ja abi. Autor leiab, et see on midagi, mida Eestil pole nii laialdaselt pakkuda ning kindlasti peaks arendama.

Poolas on noorte abistamiseks loodud 16 üleriigilist noorte kutsehariduskeskust, mida koordineerib ministeerium. Nende ühenduste sihtrühmaks on probleemsed noored (vanuses 15 - 25 aastat). 16 - 25 aastased noored saavad abi ka karjääri kujundamiseks: neil aidatakse otsida töökohta või suunatakse nad edasi õppima. Pakutavad teenused on õppetöö koolituskeskuses, tasuta elamispind ja toit õppimise ajal, noortelt noortele info ja nõustamine, psühholoogiline abi, rahvusvaheline noortevahetus, sportimine, muud riski maandavad tegevused.³⁰

Teiseks näiteks võib tuua Hollandi, kus on oma süsteemi väljatöötamisel arvestatud rahvusvahelisi soovitusi ja seeläbi on lapsekeskne suhtumine. Hollandis on kesksel kohal alaealiste karistamise puhul süüteo toimepannud isik. Oluline on ka toimepannud õigusrikkume, kuid juhtumi lahendamisel on olulised järgmised faktorid: süüteo toimepanija isik ja tema eelnev käitumine; süü suurus, mida saab talle omistada sõltuvalt tema psüühilisest ja moraalsest arengust, vanus ning muud psühholoogilised probleemid, mis võisid tekkida teo

³⁰ H. Jaanimägi. Alaealise õigusrikkuja kohtlemise süsteem Poolas. Eesti media: Virumaateataja.ee Arvutivõrgus: <http://virumaateataja.postimees.ee/2284851/alaealise-oigusrikkuja-kohtlemise-susteem-poolas> (03.04.2017).

toimepanemise ajal. Kuna kõiki neid asjaolusid arvestatakse, siis võidakse alaealise õigusrikkumist arutada hoopis tsiviilmenetluses mitte kriminaalmenetluses. Kui alaealisele siis määratakse kriminaalmenetluse korras karistus, siis põhiline printsiip alaealiste karistusseaduse kohaselt on individuaalne ennetamine. See tähendab, et peamine eesmärk on muuta alaealise käitumist ja vähendada korduvõigusrikkumisi. Seega on põhimõte, et reageerima peab ainult siis kui see on vajalik. Reageerimine ei tohi muuta asjaolu veel hullemaks ning keelatud on karitada kedagi karistamise pärast. Selline lähenemine on tuntud ka kui minimaalse sekkumise strateegia: mitte igat õigusrikkumist ei menetleta läbi kriminaalkohtu, mitte iga õigusrikkumine ei jõua kohtusse ning mitte alati ei pea süüdimõistetule määrama kõige rangemat karistust.³¹

Alaealiste õigusrikkujate puhul soovib ka Eesti lähtuda minimaalse sekkumise strateegiast. Vähendamaks alaealiste õigusrikkujate sattumist vanglatesse ja kinnistesse lasteasutustesse. Pööramaks suuremat tähelepanu alaealisele ja tema arengutasemele mitte niivõrd õigusvastasele teole ning seeläbi ennetada korduvõigusrikkumisi.

Näiteks Hollandis on politseil neli võimalust alaealise õigusrikkujaga tegelemiseks. Esiteks nad võivad hoiduda edasisest kriminaalõiguse meetmetest ja selle asemel toetuda tugiteenusele. Teiseks nad võivad väljastada hoiatuse või noomituse, kuid siis peavad loobuma edasisest menetlusest. Juhtumid nagu vandalism või väiksemad varavastased süüteod näiteks nagu poevargused võib nimetada Haltiks. Halt on institutsioon kuhu saab alaealise saata 20 tunniks ühiskondlikule tööle või alaealine võib teha muud liiki tegevust, et kahju hüvitada. Muudel juhtudel võib politsei anda kohtukutse ja saata selle prokuratuuri edasiseks arutamiseks. Kõige populaarsem meede on väiksemate õigusrikkumiste puhul ühiskondliku töö tegemine ja muul moel kahju hüvitamine. Juhtumid, mis saadetakse prokuratuuri kätte, kasutatakse palju kohtuväliseid kokkuleppeid, mille raames lepitakse kokku alternatiivsetes sanktsioonides. Nendeks on näiteks ühiskondlik töö, osalemine erinevates sotsiaalprogrammides jne. Lisaks prokuratuurile mõistab ka kohus väga tihti alternatiivseid sanktsioone ja süüdistus esitatakse väga vähestele alaealistele. Algsest trahvide määramisest on täielikult loobunud, sest alaealisel puudub enamasti sissetuleks ja kindlasti on alternatiivsed sanktsioonid palju efektiivsemad.³²

³¹ P.H. van der Laan. Just Desert and Welfare: Juvenile Justice in the Netherlands. – International Handbook of Juvenile Justice. New York: Springer 2008. Lk 153.

³² Samas, lk 154 -156.

Halt on programm, mis pakub 12 – 18 aastastele õigusrikkumise toime pannud alaealistele võimalust mõitmaks oma teo tagajärgi ja tekitatud kahju suurust. Võimalust oma tekitatud kahju heastada ning kannatanule hüvitada. See saavutatakse läbi vestluste, ühiskondlike tööde tegemise või läbi muude ülesannete täitmise. Lisaks on antud võimalus ka kannatanu ees vabandada. Programmi mõte on, et kui alaealine saab aru oma teo tagajärgedest ning nende käitumisele pakutakse erinevaid alternatiive, siis see ennetab edaspidist süütegude toimepanemist. Algselt oli Halt programm mõeldud neile, kes polnud veel õigusvastast tegu toime pannud, kuid nüüd pakutakse seda ka juba karistuse saanud alaealistele. Hollandis läbiviidud uuring näitas, et antud program oli kõige tõhusam nende alaealiste seas, kes olid õigusvastase teo toime pannud grupis.³³

Autor leiab, et Eestis saaks seda programmi rakendada läbi taastava õiguse, mida soovitakse nüüd läbi kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi ka rohkem sisse tuua. Taastav õiguse puhul on samuti oluline, et alaealine saaks aru oma õigusvastasest teost ja seeläbi saaks selle ka heastada, kas siis vabandamisega või mõne muu tööga. Taastav õiguse õpetab alaealistele vastutsut ning just see ongi alaealiste erikohtlemise süsteemide eesmärgiks, et õpetada alaealises oma tegude eest vastutama.

1.5. Eesti paigutus oma alaealiste õigusrikkujate reageerimise süsteemi poolest

Eesti on oma alaealiste erikohtlemise süsteem väljatöötamisel eeskujuna võtnud eelkõige rahvusvahelistest soovitudest ja lisaks ka uuest Euroopa Liidu direktiivist, mis puudutab alaealisi kahtlustatavaid ja süüdistatavaid ja nende õigusi menetluses. Loomulikult on ka mõned riigid kellelt eeskujuna võtame, näiteks Põhjamaadest, kus on väga hästi arenenud heastava menetluse teema ja ka meetodid, kuidas vanemaid kaasavad menetlustesse. Seal on näiteks family group conferencing, mis on just Norras väga levinud. Lisaks oleme vaadanud ka Hollandit, sest seal on väga head koostöömeetodid, Inglismaal on hea riskihindamise meetodid, Saksamaal oleme endale eeskujuks võtnud just nooret täiskasvanute erikohtlemise süsteemi mõtete sissetoomisel. Eelkõige ongi olulised rahvusvahelised soovitud ja teiseks teiste riikide praktika, kus on välja arendatud just need kohad, mis meil on probleemseid.³⁴

³³ H.B. Ferwerda., I.M.G.G. van Leiden., N.A.M. Arts jt. Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven. Haag: WODC 2006. Lk 103.

³⁴ Intervjuu justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

Eestit võrreldakse eelkõige Põhjamaadega, kuna üldine seos lähinaabritega on olemas (keeleline, kultuuriline, ajalooline)³⁵ siis ka põhiline eeskuju tuleb sealt. Kuid see ei tähenda, et teistelt riikidelt midagi õppida ja ülevõtta ei oleks. Eesti vaatab oma õiguskuultuuri poolest ka Saksamaale, kust on palju õiguslikke süsteeme eeskujuks võetud. Ning oluline on ka Holland kellega on sarnased lähenemised abivajavale lapsele.

Kuna Eestis veel alaealiste erikohtlemise süsteem ei kehti, siis hetkel saame enda süsteemi pidada erinevate riikide alaealiste erikohtlemise süsteemide seguks. Eestis on alaealine oluline ja temast ka lähtutakse aga oma süsteemilt ollakse karistuslik. Suur rõhk pannakse õigusrikkuvale teole ja alaealine jääb oma käitumise põhjusega tahaplaanile, mis omakorda ei aita alaealist edaspidises elus. Pigem või suunata just uutele õigusrikkumistele.

Lastekaitse põhiidee on lapse heaolu ja seda saab tagada läbi hariduse. Riigi kohustus on kaitsta alaealist kahjulike keskkonna mõjude eest kuna need on põhjuseks lapse kuritegelikule käitumisele. Sellepärast peab riigis olema koostöö erinevate asutuste vahel. Oluline on koostöö kriminaalse õiguspoliitika ja kuritegevuse ennetamise vahel.

Ekspertid on jõudnud arusaamisele, et alaealistega tuleks töötada individuaalsemalt kui täiskasvanutega, sest ainult seeläbi on mõju positiivne. Kõik Põhjamaad on läbi oma reformide jõudnud rohkemal ja vähemal määral sellisele tasemele, kus rõhuasetus on avatud hooldamise meetodil ja perekonnakesksel lähenemisel. Tulemuseks on see, et lapsed ja pered saaks ja tahaks rohkem kasutada teenuseid, kus tegeletakse lapse probleemiga ja kaasatud on ka perekond. Lisaks on oluline keeleline kasutus, et alaealine saaks õigesti aru oma väärkäitumisest ja seeläbi suudaks kohaneda keskkonnaga, vältida õigusrikkumisi ja end parandada.³⁶

Ka Eestis liigutakse selles suunas, et alaealisega tegeleda intensiivsemalt, kiiremalt ja kaasata perekond olukordade lahendamisse. Eesti on liitunud näiteks Hollandist pärist programmiga MDFT, mis tegeleb eriti raskes seisus olevate lastega ja nende perekondadega. See süsteem jõuab küll juba väga raskes seisus olevate noorteni, kuid sinna süsteemi on kaasatud ka prokuratuur, kohtud ja politsei, kes annavad teada abivajavast alaealisest ning see teeb MDFT programmi efektiivseks ja kasulikuks. Eestis ei ole eraldi konkreetset alaealiste erikohtlemise

³⁵ Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. Arvutivõrgus: <https://et.wikipedia.org/wiki/Põhjamaad#Eesti> (08.04.2017).

³⁶ T. Lappi-Seppälä. Nordic Youth Justice. London: The University of Chicago Press, 2015. Lk 206. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org> (07.04.2017).

süsteemi, see on väljatöötamisel ega kohtuid aga selleks süsteemiks saaks lugeda hetkel töötavaid alaealiste komisjone ja ka erikoole ning kinniseid asutusi. Erikohtlemise süsteem ilmneb ka karistusmäärades, mis on väiksemad kui täiskasvanutel ning alaealiste mõjutusvahendite seaduses, mis annab samuti võimaluse kohelda alaealist erinevalt täiskasvanust.

Eestis on vangalates üle 20 lapse vanuses 14-17 eluaastat, kes on kinni peetud või karistust kandmas. Teistes kinnistes lasteasutuses on üle 100 lapse toime pandud süütegude tõttu. Eesti on oma alaealiste vangide näitajate poolest Euroopa riikide tipus. Näiteks vangistatakse Eestis rohkem lapsi kui Soomes ja Norras kokku. Kui Norras on see arv aastas kuskil 3 last siis Eestis seevastu umbes 25 last. Üheks oluliseks põhjuseks on alternatiivsete ja mõjusate meetmete puudumine, mida saaks rakendada kogukonnas ja mida põhjamaades juba rakendatakse. Viimastel aastatel on alaealiste kinnipeetavate arv Eestis püsinud 20-30 piires ja enamik alaealisi jõuab vanglasse varavastaste kuritegude või kergemate vägivallakuritegude tõttu. Meessoost noorukid veedavad karistuse Viru vangla noorteüksuses. Alaealised neiud satuvad vanglasse aga üsna harva, nende arv on viimastel aastatel kõikunud 0 ja 5 vahel ning nende kinnipidamise eest vastutab Tallinna vangla.³⁷

Laste õigusrikkumistele reageerimine õiguskaitseasutustes tuleb muuta tulemuslikumaks lähtudes rahvusvahelistest soovistest. Laste süütegude põhjused on valdavalt kas ealised või sotsiaalsed. Ealiste põhjuste juures ei nõuta alati sekkumist ja need võivad mööduda iseenesest. Sotsiaalsete põhjuste puhul tuleks reageerida probleemile, mis on õigusrikkumiseni viinud. Õigusrikkumise toime pannud laste käitumise mõjutamiseks ja vastutustunde suurendamiseks tuleb soodustada mittekaristuslike mõjutusvahendite kasutamist, sealjuures kahju heastamist ja lepitamist ning hoiduda võimalusel karistamisest.³⁸

Riik on oluliseks pidanud kolme nüanssi alaealiste õigusrikkujatega tegelemise juures. Esiteks on väga oluline kiirus. Kohtueelne menetlus kestab vähem kui 3 kuud, kui reageerimine toimub kiirelt, siis see aitab lapse arengule kaasa ja kahjulike mõjude tegus on väiksem. Teiseks oluliseks punktiks on minimaalne sekkumine. Kus võimalik siis vältida seda, lapse jõudmist

³⁷ Eesti on alaealiste vangide arvukuse poolest Euroopas esirinnas. Tallinn: Võrumaa Teataja, 2016. Arvutivõrgus: <https://vorumaateataja.ee/82-eesti-uudised/15922-eesti-on-alaeliste-vangide-arvukuse-polest-euroopas-esirinnas> (04.04.2016).

³⁸ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. (14.04.2017).

kohtusse. Ideaalse tuleks lahendada probleem enne alaealise jõudmist kohtupinki. Alaealisega peaks tegelema muude vahendite kaudu mitte suunama teda vanglasse või alaealistele mõeldud kinnistesse asutustesse. Oluline on leida muid mõjutusvahendeid teistest süsteemidest. Ning kolmandaks oluliseks lähtepunktiks on lapse enda kaasamine. Laps peaks võtma suurema vastutuse oma teo eest. See kõik aitab vähendada alaealiste õigusrikkumisi.³⁹

Autor leiab, et kavandatavas alaealiste erikohtlemise süsteemis on oluline rõhk pandud just nendele nüanssidele, mis aitavad alaealist ning vähendavad korduv õigusrikkumiste arvu. Mida kiiremini alaealisega tegeletakse seda tõhusam on tulemus. Võimalikult minimaalne sekkumine annab tööd lastekaitsele, terapeutidele, sotsiaaltöötajatele jne aga vähendab kohtunike töö, mis omakorda suurendab võimalust, et alaealine õpib oma tegudest ning korduv õigusrikkumisi enam toime ei pane. Kui alaealine ise on kaasatud oma õigusrikkumise arutellu siis on jällegi suurem tõenäosus, et ta sellest õpib ja edaspidised õigusrikkumised jäävad ära. Kui Eestit võrrelda Põhjamaadega siis sealne süsteem on rohkem kasvatuslik, mis hetkel Eestis puudub aga sinna poole liigutakse kavandatava erikohtlemise süsteemiga. Lisaks ei paigutu hetkel Eesti ka Saksamaa heale noorte täiskasvanute süsteemi sisse toomisele alla aga samuti kavandatav süsteem täiustab ka seda valdkonda, sest arvesse võetakse ka kuni 21 aastased noored ning neile laiendatakse võimalusi rakendada alaealistele mõelduid sätteid.

³⁹ K. Tamm. Noorte õigusrikkujate kohtlemise ja MDFT programmi infopäev Tartus. Autori valduses. (23.03.2017).

2. EESTIS ALAEALISTELE KOHALDATAVATE ERISÄTETE VÕRDLUS KAVANDATAVA ALAEALISTE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMIGA

2.1. Alaealistele kohaldatavate erisätete puudused ja muutuste vajalikkus

Eestis kohaldatakse seaduses antud võimalusi alaealiste erinevaks kohtlemiseks täiskasvanutest aga antud rakendus ei ole andnud piisavalt efektiivseid tulemusi. Positiivseks saab pidada seda, et alaealiste õigusrikkujate arv on langenud ja seda tõestab ka laste hälbiva käitumise uuring ISRD-3. 2014 aastal tehtud uuringust selgub, et võrreldes kaheksa aasta taguse ajaga on vähenenud 13-16 aastaste laste arv, kes on elu jooksul toime pannud õigusrikkumisi.⁴⁰ Ning see tendents on endiselt languses. Kuid langust ei saa seostada automaatselt hetkel kohaldatava alaealistele regeerimise süsteemiga, sest olulist rolli mängivad siin ka laste arv ning ühiskond. Kuigi alaealiste õigusrikkujate arv langeb, satub alaealisi seadusega pahuksisse ikkagi väikse Eesti riigi jaoks liiga palju ning kuna on ka kitsakohti kehtiva süsteemi juures oleks kindlasti vajalik süsteemi muuta.

Hetkel Eestis puudub eraldi alaealiste õigusrikkujate erikohtlemise süsteem. Süsteemi mida Eestis kasutatakse saab nimetada pigem alaealistele reageerimise süsteemiks, sest tänases süsteemis on mitmeid elemente, mis viitava alaealiste erinevale kohtlemisele (näiteks alaealiste kaitseõigus, kohustuslik kohtumenetlus nii kriminaalmenetluses kui väärteomenetluses, teatud kiirmenetluste keeld nii väärtemenetluses kui ka kriminaalmenetluses). Seega sätteid on ka küll, mis eristavad alaealist täiskasvanust, kuid pigem praktika puudub nende kasutamiseks. Kavandatavate muudatustega alaealiste õigusrikkujate erikohtlemises soovitakse just, et praktika rohkem esile tuleks.⁴¹

Kriminaalvastuse iga algab 14. eluaastast ning alla 14 aastast alaealist ei saa karistusõiguslikult vastustele võtta. Hetkel ongi alaealiste komisjon ainus struktuuri üksus mis tegeleb 7-14 aastaste isikute poolt toime pandud õigusrikkumistega. Komisjon reageerib rikkumistele peamiselt hoiatuse, üldkasuliku töö ja spetsialisti vestlusega. Kuigi alaealiste õigusrikkujate kohtlemiseks on loodud mitmeid erinõudeid ja võimalusi, mis aitavad vältida stigmatiseerimist ja aitavad kaasa noore resotsialiseerumisele, on mitme alternatiivse sekkumise kohaldamiseks

⁴⁰ Laste hälbiva käitumise uuring (ISRD-3). Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/isrd> (27.03.2017).

⁴¹ Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

praktika vähene. Õigusüsteemis tervikuna alaealistele spetsialiseerunud menetlejad puuduvad. Seetõttu sõltub alaealiste erikohtlemiseks loodud sätete rakendamine paljuski konkreetsest menetlejast. See tähendab, et alaealiste õigusrikkumistele reageerimine võib praktikas olla väga erinev.⁴²

Tänaasel päeval me reageerime alaealiste õigusrikkumistele:

- Liiga karistuslikult ja ebaproportsionaalsete tagajärgedega.

Alaealise õigusrikkumisele järgneb karistuse määramine. Hetkel tundub, et peamine ülesanne on alaealisele määrata karistus aga puudub alaealise kasvatusliku meetme rakendamise võimalus, mis annaks alaealisele parema arusaamise oma ebaõigest käitumisest.

Politsei rakendab peamise reageerimiseviisina väärteo sooritanud alaealisele karistuslikku sekkumist ehk rahatrahvi, siis noorsoopolitseinike hinnangul ei ole laste karistamine rahatrahviga tõhus ning politsei pole piisvalt võimalusi alaealiste mõjutamiseks alternatiivsete meetmetega. Kui karistusseadustiku (KarS) alusel ei või alla 18 aastasele isikule, kellel puudub enda sissetulek rahatrahvi määrata siis väärteomenetluses selline printsiip puudub. Võrreldes karistuslike meetmetega aitavad kasvatuslikud viisid paremini kaasa alaealise edaspidisele seadusekuulekale käitumisele.

Lisaks rahatrahvile saab väärteomenetluse käigus kohaldada ka aresti. Arest on kõige raskem karistus väärteomenetluses. Aresti ehk lühiajalise vangistuse määramise õigus on ainult kohtul aga kohtuväline menetleja saab kohtult aresti määramist taotelda. Kohus võib asendada alaealise arestipäevad üldkasuliku tööga. Mõnedel juhtudel on ka kohtuväline menetleja taotlenud kohtult aresti, et siis see asendataks üldkasuliku tööga. Kuna trahvi määramine pole alaealisele kasvatuslik karistus, sest enamasti puudub lapsel sissetulek ning siis jääb trahvi maksmine ikkagi vanemate kanda. Hetkel puudub võimalus alaealise väärteomenetluse raames määrata üldkasulik töö.⁴³ Väärteomenetluse raames puudub võimalus alaealisele määrata üldkasuliktöö, millega ta saaks oma õigusrikkumist heastada.

Lisaks eelnevale on ka laste kohtlemisel väärteo- ja kriminaalmenetluses esinevad põhjendamatud erisused. Reageerimine väärtegudele ja kuritegudele on ebaproportsionaalne. Kergematele rikkumistele ehk väärtegudele reageeritakse valdavalt karistuslike meetmetega

⁴² K. Tamm, K.A. Salla. Laste toimepandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 24. (14.04.2017).

⁴³ Samas, lk 30.

näiteks rahatrahviga ning menetluse lõpetamisel kasutatakse politsei kohaldatavaid mõjutusmeetmeid harva. Seevastu kuritegude puhul reageeritakse menetluse lõpetamisele kohaldatavate sekkumistega sagedamini.⁴⁴

Ebaproportsionaalsed tagajärjed, mis tulenevad sellest, et alaealise poolt toime pandud väärteole reageeritakse enamasti rahatrahvi määramisega ning menetluse lõpetamist kasutatakse väga harva aga kuriteole reageeritakse palju tihedamalt menetluse lõpetamisega, see toobki välja ebaproportsionaalsed tagajärjed.

- Minimaalse kahju hüvitamise ja heastamisega.

Üheks suureks puuduseks on ka, et kasutatakse minimaalselt võimalust kahju hüvitada ning heastada. Väga harva kasutatakse mõjutusvahendina kahju heastamist seegi oleks alaealiste puhul palju efektiivsem variant, kuna seeläbi alaealine saaks oma ebaõigest käitumisest paremini aru ja ise selle parandamiseks midagi ära teha.

29.03.2015 jõustus väärteomenetluse seadustikus muudatus (VTMS), millega laiendati menetluse lõpetamise võimalusi. Näiteks loodi võimalus lõpetada menetlus lisaks kahju hüvitamisele ka siis kui tekitatud kahju on heastatud. Politsei- ja Piirivalveamet ning Eesti Hariduse Infosüsteemi andmete põhjal lõpetakse enamjaolt väärteoasi materjalide edastamisega alaealiste komisjonile (KrMS § 201) ning jäetakse kasutamata muud menetluse lõpetamise alternatiivid, sealjuures otstarbekuse kaalutlusel lõpetamine, kuid ka 2015 aastal loodud võimalus kahju heatada või osaleda sotsiaalprogrammis.

Lisaks eelnevale muudatusele loodi 29.03.2015 võimalus piirduda suulise hoiatusega, jättes menetlus alustama. Sätte loomisel kaotati VTMS § 53-54 reguleeritud hoiatusmenetlus, mille alusel või vähetähtsa väärteo korral jätta isiku karistamata ja määrata hoiustrahvi või piirduda selle asemel suulise hoiatusega.⁴⁵

- Vanemate vähese kaasamisega.

Vanemate teavitamine on hetkel ikkagi ainult menetluse lõpus ja teavituse sisuks menetluse lõpplahendus. Kindlasti peaks menetlusest osa võtma ka vanemad kuna nende kaasamine ja kogu perekonna ühtne hoiak aitaks ka alaealisel paremini selles olukorras toime tulla ning mõista oma teo tagajärgi.

⁴⁴ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toimepandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 29. (14.04.2017).

⁴⁵ Samas, lk 28.

Puuduseks saab kindlasti pidada vanemate vähest vastuse võtmist laste rikkumiste eest. Vajalik oleks vanemate suurema rolli andmine probleemidele lahenduse leidmisel. Tegudes mis ennekõike kahjustavad last ennast või tema tervist, peaks vastutus lapse käitumise muutmisel lasuma eelkõige lapsevanemal. Täna pärisb vastutuse võtmist see, et pole kohustust vanemat süüteo menetluse käigus kaasata. Ning see ei võimalda vanemal aktiivselt osaleda ega vastutust võtta nii probleemide eest kui ka nendele lahendustel leidmisel. Vanemate kaasamine piirdub hetkel teavitamisega menetluse tulemustest.⁴⁶

- Fookuses on süü ja süüdlane.

Hetkel pööratakse fookusesse süü ja süüdlane ja ei pöörata tähelepanu põhjusele, miks alaealine sellise teo toime pani. Põhirõhk tuleks panna individuaalsele lähenemisele ja alaealise õigusrikkumise põhjuste välja selgitamisele see annaks paremaid tulemusi alaealiste õigusrikkumiste ärahoidmisel. Ning ka kannatanu kaasamine tuleks menetlusele kasuks. Fookuses ei peaks olema mitte süü ja süüalune, vaid ennekõike kannatanu. Oluline on arvestada kõigi osapooltega ning neid kaasata menetlusse.

- Ebaefektiivsete meetmetega.

Hetkel kehtiv alaealiste mõjutusvahendite seadus (AMVS) jõustus 1. septembril 1998 aastal ning seda on aastate jooksul küll muudetud viieteistkümmel korral, kuid enamikel juhutudel just sellepärast, et muudetud on mõnda teist seadust. Aastaid on olnud probleemiks AMVS-i regulatsiooni ebaefektiivsus ja sealt tuleneb ka probleem alaealiste komisjonide vajalikkuse, tõhususe ja otstarbekuse osas. Riigikontroll on läbi viinud alaealiste komisjoni järelauditi, kus selgub, et

- alaealiste õiguserikkujate õigused ja huvid ei ole piisavalt kaitstud, erinevused komisjonide praktikas aitavad kaasa süüvõimetute laste käitumise kriminaliseerimisele;
- ei ole kehtestatud selgeid põhimõtteid õiguserikkumise toime pannud laste kohtlemiseks, mistõttu praktika ei ole piisavas kooskõlas vastavate rahvusvaheliste soovitusetega;
- protseduurid ei võimalda piisavalt kiiret vastust lapse õigusvastasele teole, ei paku piisavalt võimalusi kahju heastamiseks ega toeta lapse naasmist ühiskonna täisväärtuslikuks liikmeks;

⁴⁶ K. Tamm, K.A. Salla. Laste toimepandud süütegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. Lk 2. (14.04.2017).

- mõjutusvahendite määramine ei põhine olukorra ja lapse probleemi hindamisel, mõjutusvahendite tulemuslikkust ja mõju ei hinnata süsteemselt;
- alaealiste komisjonide tegevus seisab eraldi olemasolevast tugiteenustest, mis loob võimaluse teenuste dubleerimiseks ja piiratud ressursside ebaotstarbekaks kasutamiseks.⁴⁷

Autor järeldab, et need välja toodud puudused näitavad alaealiste komisjonide ebaühtlast taset, mis ei aita kaasa hoiduda alaealisel õigusrikkumisi toime panemast. Lisaks sellele ei saa alaealine piisavat tuge ja abi, mida ta kindlast vaja oleks. Kui alaealine juba satud alaealiste komisjoni ette on ilmselgelt vaja seda last aidata, kuid kui aitamise asemel tuleb ainult karistus siis sellega süsteemi paremaks muuta ei ole võimalik. Kindlasti on alaealisi kellel on abi olnud komisjoni tööst, kuid paraku enamus neist sealt abi siiski ei saa. Alaealiste seas on läbiviidud küsitlusi ning nad leiavad ka ise, et alaealiste komisjonide töös on puudusi.

Alaealiste komisjoni sattunud noored tunnevad, et komisjonis ei puudutata nende jaoks tegelikult olulisi küsimusi, tehakse ennatlikke järeldusi ning ei küsita nende arvamust. Kehtiv AMVS-i regulatsioon ja alaealiste komisjonide formaat ei toeta taastava õiguse põhimõtete rakendamist, rakendatavad mõjutusvahendid on pigem ühekordsed ja sanktsioneerivad. Seega on Eesti süsteem karistuslik, kuid võiks pigem olla kasvatuslik. Probleemiks on ka see, et enne kui lapse probleem jõuab komisjoni, on õigusrikkumise toime panemisest möödunud liiga palju aega.⁴⁸

Selliste meetoditega reageeritakse väärtemenetluses täna alaealiste õigusrikkumistele ning neid soovitakse muuta. Peamised suunad kuhu tahetakse jõuda on järgmised:

- võimalusel reageerida senisest enam hoiatuse, vestluse, kahju hüvitamise või heastamise, lepitamise, sotsiaalprogrammide ja muude vabatahtlikult võetavate kohustusega.
- Lisaks soovitakse hakata enam rakendama taastavat õigust ning laiendada ka kahju heastamise ja lepituse kasutamist.

⁴⁷ Riigikontroll. Erikoolide ja alaealiste komisjonide järeldus. Tallinn, 2010. Lk 1-2. Arvutivõrk: <http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Audituaruanded/tabid/206/Audit/2163/language/et-EE/Default.aspx> (08.03.2017).

⁴⁸ Laistekaitse Liit. ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄIENDAV ARUANNE. EESTI VALITSUSVÄLISTE ORGANISATSIOONIDE TÄIENDUSED, KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD. Tallinn, 2015. Lk 52. Arvutivõrgus: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/ÜRO-LAPSE-ÕIGUSTE-KONVENTSIOONI-TÄIENDAV-ARUANNE.pdf> (08.03.2017).

- Kuna eesmärk on kasutada rohkem mõjutusvahendeid siis seeläbi vähendada karistamist rahatrahvidega, arestidega ja vangistustega.
- Suur roll on menetluses ka lapsevanema ning sellepärast on oluline tema suurem vastutus ja kaasamine ning sama käib ka alaealise enda kohta.
- Ning lõpuks soovitaks jõuda selleni, et hakataks alaealise õigusrikkumisi lahendama juhtumipõhiselt. Individuaalne lähenemine alaealisele ja seeläbi lahenduse leidmine on heade tulemuse aluseks.

Eelnevatele puudustele on autoril silma jäänud veel mõned puudused, mis puudutavad samuti alaealiste õigusrikkumistele reageerimist ning toovad välja vajalikkuse muuta hetkel kehtivat olukorda.

Vägivalla toimepanijaid koheldakse peamiselt karistuslike meetmete abil. Hoolimata asjaolust, et viimastel aastatel on vähenenud laste arv erikoolides (2005:143; 2014:46) ja vanglates (2005:90; 2014:33), on kinnistes asutustes olevate laste arv ikkagi liiga suur. Riigikontroll on osundanud, et riik pole probleemsete noortega tegelemisel edu saavutanud. Karistusmeetmed ehk nii vangla kui erikool on alaealiste puhul kallid, aga tõhutud - retsidiivsuse määr on kõige kõrgem alaealisena vangistatud isikute seas; kahe aasta jooksul pärast vanglast vabanemist pani uue kuriteo toime üle 2/3 alaealistest kinnipeetutest. Vägivalla ennetamise strateegia 2015-2020 näeb ühe alaeasmärgina ette, et vägivalla toimepanijate kohtlemise viisid on mõjusamad ja nende retsidiivsus vähenenud, sealhulgas toetatakse lapsi kogukonnas, nt mitmedimensioonilise pereteraapia kaudu.⁴⁹

Lisaks väljatoodud puudustele leiab autor, et puuduseks on ka vähene teavitustöö. Teavitustöö nii alaealiste kui ka vanemate seas. Teavitustööd peaks tegema nii koolides kui ka meedias rohkem. Teavitustöö all peab autor silmas just võimalikke abisaamise võimalusi ja ka kohti. Tihtipeale ei tea vanem kuhu pöörduda kui tal tekib lapsega probleem. Laps ei tea kuhu pöördud kui ta soovib ise abi saada ja tihtipeale pole lapsevanem see kellega soovitakse probleeme jagada. Ning kui perekond leiab koha kust abi küsida tekib enamasti järgmine takistus, kättesaadavus. Kuna abivajavaid peresid on palju ja kõigini ei jõuta õigeaegselt, sest ootejärjekorrad on liiga pikad. Näiteks mitmedimensioonilise pereteraapia järjekorrad on üle

⁴⁹ Laistekaitse Liit. ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄIENDAV ARUANNE. EESTI VALITSUSVÄLISTE ORGANISATSIOONIDE TÄIENDUSED, KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD. Tallinn, 2015. Lk 52. Arvutivõrgus: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/ÜRO-LAPSE-ÕIGUSTE-KONVENTSIOONI-TÄIENDAV-ARUANNE.pdf> (08.03.2017).

poole aasta pikad, mille puhul enda aega oodates satub perekond ainult sügavamale probleemide keerisesse.

Eesti on liitunud ÜRO laste õiguste konventsiooniga ning täidab seda. Konventsioon näeb ette, et lapsele ehk alla 18 aastasele isikule pakutaks kaitset ja hoolt tema sotsiaalse ja füüsilise ebaküpsuse tõttu.⁵⁰ Õigusrikkumisi toime pannud alaealistele napib kohtuväliseid abinõusid sealhulgas sotsiaal- ja haridusprogramme. Ka taastava õiguse meetmeid kasutatakse alaealiste puhul liiga harva. Õigusrikkumise toime pannud lastega tegelemisel keskendutakse hetkel liialt lapse õigusvastasele teole ja vähem tegeletakse lapse tegeliku abivajadusega. Kehtiv õiguslik regulatsioon ja alaealiste komisjoni formaat ei sobi õigusvastase teo toime pannud laste toetamiseks. Üle - Eestiliselt ei ole piisavalt tagatud last toetavate kvaliteetsete ja mõjusate teenuste kättesaadavus.

Alaealiste õigusrikkujate õigusrikkumiste menetlustähtaegades on tehtud olulisi edusamme ja tänu sellele on menetluses osalevate laste õigused selles osas paremini kaitstud. Siiski ei saa lapsed kriminaal- või tsiviilmenetluses osaledes piisavat tuge. Samuti kohtumenetlust, mis võib lapsi heidutada, ei kohandata alati nende vajadustega. Konkreetsete meetmed, näiteks lapse ja vastaspoole või tunnistajate otsevastandamise vältimine kohtus või lapse menetlusest teavitamise ja menetlusest arusaamise tagamine, ei ole veel saanud üldiseks tavaks, ka kohturuumid ei ole lapsesõbralikud. Lapsesõbraliku õigusruumi tagamiseks on vaja õigussüsteemi moderniseerimist selleks tuleks lapse huvidega arvestada ning välja selgitada lapse seisukoha.⁵¹

Muutatusi vajalikkus on tegelikult juba mitme aasta tagune probleem. Üheks põhjuseks oli see, et mitu aastat tagasi liitus kogu alaealiste komisjonide süsteem sotsiaalministeeriumi haldusalaga ning see plaaniti liita lastekaitse süsteemiga. Antud otsus oli juba tehtud ja kuna alaealist komisjonide süsteem muutub siis on vajalik muuta ka ümbritsevat süsteemi, et see kõik toimima hakkaks. Peamine muutmise vajalikkuse põhjus on ikkagi sisuline, sest Eesti süsteemis on mitmeid kitsaskohti, kus me ei vasta rahvusvahelistele soovitudele, kus saaks

⁵⁰ Lapse õiguste konventsioon – RT II 1996, 16, 56.

⁵¹ Laistekaitse Liit. ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄIENDAV ARUANNE. EESTI VALITSUSVÄLISTE ORGANISATSIOONIDE TÄIENDUSED, KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD. Tallinn, 2015. Lk 6, 50. Arvutivõrgus: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/ÜRO-LAPSE-ÕIGUSTE-KONVENTSIOONI-TÄIENDAV-ARUANNE.pdf> (08.03.2017).

menetluspraktikat paremini ellu viia ja lapsi rohkem mõjutada. Ning kuna muudatused tulevad niikuinii siis on mõttekas muuta juba kogu süsteemi korraga paremaks.⁵²

Eelnevalt väljatoodud puuduste pärast soovitakse muuta alaealiste erikohtlemise süsteemi paindlikumaks ja efektiivsemaks, et vähendada alaealiste korduvaid õigusrikkumisi. Sellega antakse menetlejale laiemad võimalused reageerida alaealiste õigusrikkumistele tõhusamalt ja kiiremini. Muudatuse tulemusena tekib Eestis alaealiste erikohtlemise süsteem, kus olulisel kohal on vastutuse võtmine toimepandud tegude eest ja reageerimine vastavalt alaealise riskide ja vajadustele. Kaotatakse ära alaealiste komisjonide vaheaste ja mõjutusvahendi kohaldamise otsuse teevad menetlejad. Samuti täiendatakse alaealiste suhtes kasutatavate mõjutusvahendite loetelu ning sätestatakse üldreegel, et alaealiste puhul tuleb eelkõige kaaluda just mõjutusvahendite kasutamise võimalust ning vajadusel kohaldada seda ka noorte täiskasvanute puhul, kelleks on kuni 21 aastased isikud. Väärteomenetluses võimaldatakse alaealiste väärtegude toimepanija suunata lepitusele ja vähendatakse alaealisele kohaldatava aresti maksimaalset pikkust.⁵³

Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem on vajalik just vähendamaks alaealiste korduvõigusrikkumisi. Õigussüsteemis kavandatakse kaks suuremat muudatust. Esiteks haktakse süsteemisiseselt asju teistit tegema ja teiseks hakatakse süsteemi üleselt asju teisti tegema. Kavandatavad muutused eeldavad teistsugust lähenemist alaealisele eelkõige karistuslikult süsteemilt üleminekut kasvatuslikule süsteemile. Õigussüsteemis on vaja alaealisi teistmoodi kohelda just sellepärast, et nad saaks paremini mõjutatud. Ning muudatuste tulemuseks on alaealiste seas väheneb õigusrikkumiste arv ja sealjuures arvestatakse ka kannatanu vajadustega. Oluline on, et kõik kavandatavad muudatused viiakse sisse arvestades lapsesõbralikku õigusemõistmise põhimõtet. Siinjuures on vajalik silmas pidada mitte ainult mida kavatakse muuta, vaid ka kuidas seda kõike teostatakse. Individuaalne lähenemine annab kindlasti paremaid tulemusi.⁵⁴

⁵² Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

⁵³ Justiitsministeerium. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Tallinn, 2016. Lk 1-2. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#GORmtL9V> (08.03.2017).

⁵⁴ Intervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteomenetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

Autor leiab, et kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem parandab probleemkohti, mis hetkel on ülesse kerkinud. Oluline mida kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteem muudab on, et seal kus võimalik vältitaks karistuse määramist ning eelistataks reageerimist pere, haridus- või sotsiaalsüsteemi kaudu, mis lahendaks mitu eelpool väljatoodud probleemkohta. Näiteks liigsete karistuste määramise ja väheste vanemate kaasamise ning annab võimaluse rohkem kasutada mõjutusvahendeid. Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem suunab proportsionaalsetele reaktsioonidele, kuna eelkõige peaks olema süütegu ja selle reageerimine proportsionaalselt tasakaalus. Lisaks suunab kavandatav erikohtlemise süsteem alaealist maksimaalsele kahju hüvitamisele ja heastamisele võimaluse. Ning arvestab ka kannatanuga, kui menetluse osalisega.

2.2. Alaealiste komisjonide ebaefektiivsus

Lisaks eelpool toodud puudustele on puudused ka alaealiste komisjonide töös. Kuna hetkel on alaealiste komisjonid asutused, mis tegelevad õigusrikkumise toimepannud alaelisega siis on oluline välja tuua, miks on probleemkohad ning kus need tekivad.

Alaealiste komisjonid tegutsevad Eestis alaealise mõjutusvahendite seaduse (AMVS) alusel. Seitsmeliikmelised komisjonid loodi kõigis maakondades maavanema korraldusega ning nendesse kuuluvad haridus-, sotsiaal- ja tervishoiualaste töökogemustega isikud, politseiametnikud, kriminaalhooldusametnikud ja alaealiste komisjoni sekretärid. Kohalikud omavalitsused võivad samadel alustel ja koosseisuga komisjoni moodustada kooskõlastatult maakonna alaealiste komisjoniga. Sel juhul arutatakse nende haldusterritooriumil elavate alaealiste õigusrikkumisi ja mõjutusvahendite kohaldamist kohaliku omavalitsuse komisjonis. Juhul kui kohalikus omavalitsuses, kus alaealine alaliselt elab, ei ole komisjoni moodustatud, arutab alaealise õigusrikkumist ning otsustab mõjutusvahendi kohaldamise üle maakonna komisjon.⁵⁵

Alaealiste komisjonide tööd koordineerib Eesti Noorsootöö Keskus, mis on Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatav riigiasutus; alaealiste komisjonid aga tegutsevad maavalitsuste juures, alludes seega maavanemale, kelle tegevust koordineerib Siseministeerium; omavalitsuste komisjonid alluvad omavalitsustele. Mõned alaealiste komisjonid on üle

⁵⁵ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20ülevaade%202014>. (15.04.2017).

koormatud, näiteks Tartu linnal, mis on elanike arvult suuruselt teine linn Eestis, oma alaealiste komisjoni ei ole ning maakonnakomisjon peab tegelema ka Tartu linna probleemsete alaealistega. Tulenevalt regionaalsetest erinevustest ja tugiteenuste erinevast kättesaadavusest määratakse sarnaste juhtumite puhul Eesti eri piirkondades alaealistele erinevaid mõjutusvahendeid. Komisjonide liikmetele tuleb tagada pidev koolitus ning komisjonisüsteem tuleks aja jooksul asendada individuaalse lähenemisega (näiteks võib kaaluda lahendust, kus komisjon kutsutakse kokku vaid keerulisemate juhtumite puhul ning kergemate juhtumite puhul tegeleb alaealisega kohaliku omavalitsuse spetsialist).⁵⁶

Alaealiste komisjonide süsteemi toimimiseks on vaja arendada kesksel koordineerimisel, toetades samas kohaliku tasandi komisjonide moodustamist. Sõltuvalt vajadusest ja spetsialistide olemasolust võivad kohalikud omavalitsused moodustada ka ühiskomisjoni. Vaja on arendada alaealiste komisjonide töö tugimeetmeid (standardid, nõustamine, koolitus).⁵⁷

Komisjonide ebaühtlane kvaliteet on probleemiks juba pikalt. 2014 aastal tegutses Eestis 68 alaealiste komisjoni, millest 15 olid maakondlikud, 45 kohalike omavalitsuste ja 8 Tallinna linnaosavalitsuste moodustatud komisjonid. Kohalike omavalitsuste poolt moodustatud 45 komisjonist tegutsesid Harjumaal 16, Ida-Virumaal 4, Jõgevamaal 1, Järvamaal 2, Raplamaal 3, Pärnumaal 9, Tartumaal 3, Valgamaal 1 ning Viljandimaal 6 omavalitsuse komisjoni. Kuues maakonnas (Hiiumaal, Läänemaal, Lääne-Virumaal, Põlvamaal, Saaremaal ning Võrumaal) ei ole kohalike omavalitsuste komisjone moodustatud. Suurematest linnadest ei ole omavalitsuse komisjoni moodustatud Tartus – Tartu linnas elavate alaealiste õiguserikkumisi arutatakse Tartu maakonna komisjonis.⁵⁸

Alaealise mõjutusvahendite seaduse järgi ja ka alaealiste komisjoni põhimääruse järgi on komisjoni põhiülesandeks koordineerida oma haldusterritooriumil alaealistega tehtavat kriminaal- preventiivset tööd, korraldada mõjutusvahendite kohaldamise abil alaealiste elu ning vähendada järelevalvetust ja õiguserikkumisi soodustavaid tegureid. Mõjutusvahendid peaksid kaasa aitama alaealise resotsialiseerumisele ja õiguserikkumiste ennetamisele.⁵⁹

⁵⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2014. Lk 27.

Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_aren_gusuunad_aastani_2018.pdf (08.03.2017).

⁵⁷ Samas, lk 27.

⁵⁸ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 5. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee>. (15.04.2017).

⁵⁹ Alaealiste mõjutusvahendite seadus. 28.01.1998 - RT I 1998, 17, 264.

Õigusrikkumise asja arutelu toimub taotluse laekumisele järgneva 30 päeva jooksul. Selle aja jooksul tutvutakse esitatud taotluse ja sellele lisatud materjalidega ning vajadusel nõutakse välja täiendavad materjalid, määratakse kindlaks istungi aeg ja sellel osalevad inimesed ning saadetakse kutsed. Kui 30 päeva jooksul pole vajalikud materjalid laekunud, lükatakse asja arutelu edasi. Asja arutelu edasilükkamine peab olema protokollitud. Kui alaealise õigusrikkumise arutelu ei kuulu komisjoni pädevusse, tuleb esitatud taotlus edastada pädevale asutusele või tagastada taotluse esitajale. Tehtud otsusest teavitatakse taotluse esitajat.⁶⁰

Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) kantud andmete põhjal oli 2008. aastal seitsmes maakonnas keskmine arutelude pikkus alla 30 päeva, teistes maakondades ei suudetud seaduses sätestatud ajast kinni pidada. Liiga pikk aeg alaealise toimepandud õigusrikkumise ja sellele reageerimise vahel võib vähendada mõjutusvahendi tulemuslikkust ning nõrgendada seost teo ja sekkumise vahel. Olukorda saaks leevendada, kui süvendada lastega töötavate menetlejate, kohtunike ja teiste spetsialistide sealhulgas advokaatide, politseinike teadmisi ja oskusi, pakkudes neile täiendkoolitusi laste küsitlemisest ja ka ülekuulamisest, arengupsühholoogiast ja lapse parimatest huvidest ja nende hindamisest, ning töötada välja temaatilisi juhendmaterjale. Luua alaealiste kinnipidamiseks eraldiseisvad asutused.⁶¹

2006 aastal selgus uuringus, et alaealiste komisjonides menetlused venivad ja järelevalve on puudulik. Kuid alaealiste komisjonides alaealiste õigusrikkumiste arutelude ja mõjutusvahendite määramise protsessi tähtaegade üle seiret ei tehta ning sellepärast ka ülevaade sellest puudub ning tänaseks võib olla see muutunud paremaks. 2006. aastal tehtud uuringus on välja toodud, et periood alates alaealise poolt toimepandud teost kuni asja komisjoni esitamiseni ning konkreetse mõjutusvahendi määramise ja kohaldamiseni on alaealiste komisjonides lubamatult pikk. Uuringus on toodud näiteid, kus materjalid ringlevad enne komisjonis käsitlemisele jõudmist üle kahe aasta. Nii on asjad jõudnud komisjoni siis, kui probleem on ammu lahendatud ja unustatud. Uuringule tuginedes on asja arutamise venimise põhjusteks näiteks suvekuudel komisjoniliikmete puhkused ja raskused noorte koolivaheajal kättesaamisel; noored ei reageeri korduvatele kutsetele ja neid pole ka sundtoomise korras võimalik komisjoni tuua, nad vahetavad elukohta; ebaselge on periood, millal tuleks teatud

⁶⁰ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee/sites/default/files/AEK%20ülevaade%202014>. (15.04.2017).

⁶¹ Samas, lk 4.

juhtumi korral esildis komisjoni esitada. Näiteks on ilmnunud, et politseiametnikud ei esita taotlust komisjonile iga juhtumi järel, vaid koguvad terve paki juhtumeid, et need siis koos esitada.⁶²

Seega tuleks sarnaselt kriminaalmenetluses seatud tähtaegadega jälgida menetluse kiirust ka alaealiste komisjonides ning tähtaeg ei tohiks venida alates juhtumi jõudmisest alaealiste komisjoni üle kahe nädala. Erikoolid ei tohi soodustada alaealiste korduvõigusrikkumisi, vaid peavad toetama alaealiste iseseisvat õiguskuulekat toimetulekut. Haridus- ja Teadusministeeriumil tuleb arendada erikoolid toimivateks õppe- ja kasvatusasutusteks: korrastada infrastruktuur, individualiseerida õppe-kasvatustöö, tagada vajalikud tugiteenused ning koos kohalike omavalitsustega tagada erikooli lõpetanute järelhooldus.⁶³

Alaealiste komisjonidele taotluse esitamisel on sagedane, et konkreetse alaealise poolt on toime pandud mitmeid erinevaid õigusrikkumisi. Komisjonis arutatakse neid ühe ja sama istungi käigus ja nii võib ühe alaealisega olla seotud mitu erinevat õigusrikkumist ning komisjon võib arutelu tulemusena kohaldada ühte või mitut mõjutusvahendit samaaegselt. Arutelu tulemusena teeb komisjon mõjutusvahendi kohaldamise otsuse. Otsus fikseeritakse kirjalikult, allkirjastatakse istungit juhtinud isiku poolt ja edastatakse alaealisele ja tema seaduslikule esindajale ning mõjutusvahendi kohaldajale. Otsuse põhjendav osa peab sisaldama konkreetse mõjutusvahendi valiku põhjendust, lähtudes alaealise õigusrikkumisest ja tema isikust.⁶⁴

Probleemiks on ka mõjutusvahendite ebauhtlane kasutamine. Alaealiste komisjonidel on mõjutusvahenditena kasutada hoiatust; koolikorraalduslikku mõjutusvahendit; vestlusele suunamine psühholoogi, narkoloogi, sotsiaaltöötaja või muu spetsialisti juurde; lepitusteenust; kohustust elada vanema, kasuvanema, eestkostja või perekonnas hooldaja juures või asenduskodus; üldkasulikku tööd; käendust; noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemist; kasvatuseritingimusi vajavate õpilaste

⁶² I.-E. Rannaala, A. Tiko, A. Rohtla. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn: Justiitsministeerium, 2006. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kaitumisraskustega_noored_ja_n_eile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_alaealiste_komisjonides_ie_rannala_a.tiko_a_rohtla_2006.pdf (15.04.2017).

⁶³ Riigikontroll. Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit. Tallinn, 2010. Arvutivõrk: <http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Audituaruanded/tabid/206/Audit/2163/language/et-EE/Default.aspx> (09.03.2017).

⁶⁴ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 4. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee>. (15.04.2017).

kooli suunamist.⁶⁵ Alaealistele kohaldatakse mõjutusvahendina kõige sagedamini hoiatust (40%), üldkasulikku tööd (22%) ning spetsialisti vestlust (19%). Alaealiste komisjonides on võimalik mõjutusvahendina kasutada lepitamist, ent seda kasutatakse äärmiselt vähe (0,4%). Lepitamise suhtes on kõik komisjonid üksmeelel, et praegu pakutaval kujul pole lepitamisel mõtet, sest kui alaealise probleem jõuab komisjoni, on juhtumist juba liiga palju aega möödunud. Sama vähe kasutatakse ka käendust, kuna ei leita vabatahtlikke, kes oleksid nõus alaealist käendama.⁶⁶

Üldkasulik töö on mõjutusvahend, mille efektiivsuse üheks mõõdupuuks on panus, mille kogukonnad saavad rikkujate tehtud tööst. Üldkasuliku töö määramise korral tuleks nüüdsest enam arvestada, et töö iseloom oleks ikkagi rohkem seotud ohvrile konkreetse teo tagajärgede hüvitamisega, mis seondub ka taastava õiguse põhimõtetega. Oluline oleks, et alaealine kellele üldkasulik töö määratakse saaks aru oma teo tagajärgedest. Üks võimalus on üldkasulikku tööd korraldada nii, et see oleks alaealisele ka vabaaja sisustamise eest. Näiteks reede õhtuti ja nädalavahetuse tiis oleks alaealine hõivatud just sellele ajal, kui tal võiks tulla võimalus panna toime õigusrikkumine.⁶⁷

Üks olulisemaid eesmärke on kõigi seadusejärgsete mõjutusvahendite ühtlane ja parem kättesaadavus Eestis. Vaja on toetada kogukonnas aktiivsete organisatsioonide ja asutuste kaasamist mõjutusvahendite pakkujate hulka, eriti noorsootöö valdkonnas (teadlikkuse tõstmise, koolituste, võrgustikutöö jt meetmete kaudu). Vajalik on mõjutusvahendite pakkujate suurem nähtavus ning koostöö eelkõige alaealiste komisjonidega, aga ka vanemate ning koolidega.⁶⁸

Alaealiste komisjonide rakendatavad mõjutusvahendid on pigem ühekordsed ja karistuslikud, mida ei saa pidada alaealiste puhul tulemuslikuks. Edukas sekkumine peaks olema süsteemne

⁶⁵ Alaealiste mõjutusvahendite seadus RT I 1998, 17, 264.

⁶⁶ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 6. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee>. (15.04.2017).

⁶⁷ J. Kütt. Politsei: Üldkasulik töö ei ole lihtne pääsemine karistusest. Tallinn: Lääne elu, 2014. Arvutivõrgus: <http://online.le.ee/2014/08/21/politsei-uldkasulik-too-ei-ole-lihtne-paasemine-karistusest/> (15.04.2017).

⁶⁸ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2014. Lk 28. Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_aren_gusuunad_aastani_2018.pdf (09.03.2017).

ja järjepidev, tegeleda tuleb nii alaealise kui ka tema perega.⁶⁹

Lisaks on probleemiks ka andmete süstematiseerimine ja säilitamine. Alaealiste komisjonides erineb see piirkonniti, mõnel pool eiratakse ka seadust. Mõnes komisjonis on andmed isikute kaupa kättesaadavad, mõnes komisjonis istungite kaupa, mõnes komisjonis tuleb lapse loo käsitlemiseks lapata mitut kausta. Mõnes komisjonis on komisjoni sekretär suutnud luua ka elektroonilise andmebaasi, mille puhul küll järgitakse isikuandmete kaitse seadust. Antud tegevus näitab jällegi komisjonide ebaühtlast ja ebakvaliteetset tööd.⁷⁰

Noore ärakuulamise, mõistmise ja abistamise teema on läbinud paljusid arutelusid komisjonidega, ent iseküsimus on, kui paljudes komisjonides tegelikult subjektikeskselt tegutsetakse ning kas see on komisjonide tööd reguleeriva seaduse ja muude korralduslike võimaluste juures võimalik. See, et komisjonide liikmed näevad komisjoni rolli ja kohta kogukonnas väga erinevalt, on viinud olukorrani, et töö riskirühma noortega on kujunenud paikkonniti vägagi erinevaks. Kui soovitakse ühtset lähenemist, tuleks tsentraalselt välja pakkuda kindlad juhised, dokumentide vormid jms – sarnaselt kriminaalhoolduse süsteemiga.⁷¹

Arendada tuleks väärkoheldud laste abistamise süsteem tervikuna nii, et lapsohver saab vajalikku abi nii enne menetlust, menetluse ajal kui ka pärast seda. Kannatanute kaitsevajaduste hindamise oskuste parandamiseks tuleb täiendada menetlejate koolitusprogramme ja õppematerjale. Töötada välja sõltuvushäiretega noortele mõeldud asutuse kontseptsioon ja vajalik regulatsioon haridus- ja teadusministeeriumi, justiitsministeeriumi ja sotsiaalministeeriumi koostöös. Tagada õigusrikkumisi toime pannud laste õigeaegne ning

⁶⁹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI. Tallinn, 2014. Lk 28.

Arvutivõrgus: http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_aren_gusuunad_aastani_2018.pdf (09.03.2017).

⁷⁰ I.-E. Rannaala, A. Tiko, A. Rohtla. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn: Justiitsministeerium, 2006. Lk 47. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kaitumisraskustega_noored_ja_n_eile_maaratud_mojutusvahendite_kohandamine_alaealiste_komisjonides_ie_rannala_a.tiko_a_rohtla_2006.pdf (15.04.2017).

⁷¹ Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISe andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 47-48. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee>. (15.04.2017).

lapsesõbralik abistamine, asendades sanktsioneeriva iseloomuga alaealiste komisjonide süsteem lapse abivajaduse toetamisele keskenduva lastekaitse süsteemiga.⁷²

Kuna alaealiste komisjonid dubleerivad oma töös teiste asutuste osaliselt juba tehtavat tööd siis pole mõistlik ka jätkata sama süsteemiga. Samu vahendeid saab kasutada nii lastekaitsetöötaja kui ka sotsiaaltöötaja. Lastekaitse süsteemi on tänaseks muudetud ning kohati hakkasid sellepärast ka kattuma alaealiste komisjonides tehtavad tööd teiste asutuste tehtavate töödega.⁷³ Selle asemel, et panustada mitme dubleeriva süsteemi arendamisse ja parandamisse, on tunduvalt mõistlikum suunata senised alaealiste komisjonide ressursid sellesse, et abivajava lapsega tegelemise süsteem muutuks paremaks nii õigusrikkumisi toime pannud abi vajavatele lastele kui kõigile teistel abi vajavatele leastele. Nendel põhjustel tunnustatakse sotsiaalministeeriumis ettevalmistatud eelnõuga kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus ja lõpetatakse alaealiste komisjonide töö.⁷⁴

Antud töö autor leiab, et alaealiste komisjonide töös on kindlasti puudusi, kuid ka asjaolusid mida saab kavatava süsteemi jaoks kasutada ja millest õppida. Näiteks spetsialistid, kes komisjonides hetkel töötavad ja on omalalal professionaalid saavad kindlasti aidata uue süsteemi käivitamisele kaasa oma kogemuste ja teadlikusega. Täiesti uute inimeste koolitamine on suur kulu riigile aga juba koolitatud ja sealjuures lisa juurde õppides, isikute ümbersuunamine süsteemis annab autori arvates palju parema ja soodsama tulemuse. Ning üle võetakse ka kõik kasulikud ja mõjused vahendid uute süsteemi. Näiteks saab lastekaitsetöötaja kasutada alaealiste komisjonides olnud ümarlaua arutelusid, kaasates sinna alaealisega seotud politseitöötaja ja kooliõpetaja ja sotsiaaltöötaja.

2.3. Alaealistele mõeldud kinnised lasteasutused

Justiitsministeerium tegi 2009 aastal uuringu erikoolides kasutatavate mõjutusvahendite kohta ning uuringu tulemustest on näha, et erikooli õpilased suhtuvad üleolevalt antud süsteemi ning

⁷² Riigikontroll. Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit. Tallinn, 2010. Lk 18. Arvutivõrgus: <http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Auditiaruanded/tabid/206/Audit/2163/language/et-EE/Default.aspx> (09.03.2017).

⁷³ Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

⁷⁴ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri Sotsiaaltöö. Lk 72. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

erikooli personal on jõuetu kasvandike ees. Antud probleem on kestnud aastaid ning sellest väljatulekuks on vaja muudatusi.⁷⁵

2009 aasta uuringust selgus, et erikoolides eksisteerivad kõrvuti formaalsete reeglitega ka õpilaste enda kehtestatud reeglid, mis puudutavad peamiselt omavahelist suhtlemist ja käitumist, luues suhetes hierarhia ning kindla rollijaotuse. Õpilased arvestavad enam subkultuuri normidega ning normide rikkumisele järgnevate tagajärgedega, mis on paljuski seotud vaimse ja füüsilise vägivallaga. Uuringustest on välja tulnud, et õpilaste subkultuuri reeglid domineerivad ametlike reeglite üle, seda eriti poistekoolides. Subkultuuri domineerimist võimaldab õpilaste omavaheliste suhete ärakasutamine töötajate poolt ja õpilastega kokkulepete sõlmimine korra tagamise eesmärgil. Mida kauem õpilane erikoolis viibib, seda rohkem ta võtab omaks erikooli reeglid, selles totaalses institutsioonis õpitud abituse, seda keerulisem on tal hiljem hakkama saada ning suure tõenäosusega satub ta mõne aja jooksul vanglasse.⁷⁶

Erikoolidel on palju tähelepanu pööranud nii riigiinstitutsioonid, uurijad kui ka avalikkus. Erikoolidega seonduvad mitmed probleemid – vähene tulemuslikkus, õpilaste kõrge retsidiivsus, pidevad korrarikkumised, tugiteenuste puudulikkus, amortiseerunud hooned – on püsinud aktuaalsena juba aastaid. 2009. aastal Tartu Ülikooli tudengi tehtud uuringust erikooli lõpetanute retsidiivsuse kohta selgus, et 81% erikooli kasvandikest on erikooli ajal või pärast erikoolist lahkumist kahe aasta jooksul mõne süüteo toime pannud. 74% sooritas väärteo, kus üks inimene sooritas keskmiselt 4 väärtegu ning 51% sooritas kuriteo, kus ühe õpilase kohta umbes 1 kuritegu.⁷⁷

Erikoolide süsteemi on tänaseks Eestis muudetud ning kindlasti on läinud see palju paremaks enne võrreldes eelnevate aastatega aga probleemkohti mida saab paremaks muuta on kindlasti veel. Näiteks Eesti erikoole külastanud Suurbritannia ja Poola ekspertide hinnangul on Eesti erikoolides üsna väikeste süütegudega õpilasi, kelle probleemidele lahenduse otsimine oleks veel kohalike omavalitsuste kohustus. Seega saab siit järeldada, et erikoolides viibivad ka lapsed kes tegelikult seal viibima ei teaks. Kuna alaealistega tegelevad alaealiste komisjonid ja

⁷⁵ K.A. Salla, K. Tamm. Mõjutusvahendite kasutamine erikoolides. Tallinn: Justiitsministeerium, 2008. Lk 40. Arvutivõrgus: www.digar.ee/arhiiv/et/download/116695 (15.03.2017).

⁷⁶ K.A. Salla, K. Tamm. Mõjutusvahendite süsteem erikoolides. Tallinn: Haridus, Arvutivõrgus: <http://haridus.opleht.ee> (13.03.2017).

⁷⁷ B. Rits. Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus Eesti erikoolide näitel. Tartu, 2009. Lk 20 Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/alaealiste_kuritegevuse_ennetamise_tulemuslikkus_erikoolide_naitel_b_rits_2009.pdf (10.04.2017).

mõjutusvahendeid hetkel ei kasutata laiemalt siis suunataksegi laps erikooli, kus tema olukord võib muutuda veel halvemaks ning käitumise paranemist loota ei saa.

Alaealiste komisjoni suunatakse umbes 50-60% alaealistest õigusrikkujatest, mis moodustab suhteliselt suure osa kogu alaealistest õigusrikkujatest.⁷⁸

Justiitministeeriumi eestvedamisel on elluviidud projekti "Jätkutugi erikoolist või vanglast vabanenud noorele". Projekti peamiseks eesmärgiks oli vähendada vanglast või erikoolist vabanenud või vabanevate kuni 26-aastaste Lõuna-Eesti (Jõgeva, Viljandi, Valga, Tartu, Põlva ja Võru maakonna) noorte (korduv)kuritegevust, vähendada nende sattumist vanglasse ning tõsta nende toimetulekuvõimet ühiskonnas.⁷⁹

Eesmärki toetavate tegevustena arvestatakse rehabilitatsiooniprogramme ja –teenuseid, mis on suunatud nii konkreetsete riskide maandamiseks ning vajadustele vastamiseks, kui ka meetmeid, mis parandavad noorte sotsiaalset toimetulekut tervikuna. Samuti võib projekti raames ellu viia tegevusi, millega hangitakse uusi teadmisi, pakutakse koolitusi, tõstetakse pädevusi ning aidatakse luua koostöövõrgustikke.⁸⁰

Projekti tegevuste tulemusena on suurenenud erikoolidest vabanevate noorte toimetulek ning jätkutoe kättesaadavus ja kvaliteet üle kogu Eesti on paranenud. Tapa ja Kaagvere erikooli ning Rajaleidja keskuste töötajate jätkutoe pakkumise kompetents on suurenenud. Samuti on välja töötatud ja rakendatud karjääriprogramm erikoolides õppivatele õpilastele. Eestis on suurenenud erikoolist vabanenud noorte mitteformaalse võrgustiku liikmete abistamisoskused ja täiendava toe pakkumise suutlikkus. Projekti tegevuste tulemusena valmib süsteemne jätkutoe mudel, mille eesmärgiks on erikoolist kodukohta suunduvate noorte sotsiaalse toimetuleku suurendamine ning korduvkuritegude toimepanemise ennetamine.⁸¹

Eesti ühiskond esitab kõigile siinsetele elanikele uusi nõudmisi, mille täitmiseks on erinevatel elanikkonna gruppidel erinev potentsiaal. Endised alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandikud üldiselt ja eriti nende hulka kuuluvad mitte-eesti rahvusest noored asuvad

⁷⁸ Intervjuu Justiitministeeriumi analüüstatituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

⁷⁹ Eesti Noorsootöö Keskus. Lisataotlusvoor Jätkutugi erikoolist või vanglast vabanenud noorele. Arvutrivõrgus: <https://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/jatkutugi-erikoolist-voi-vanglast-vabanenud-noorele-2/> (29.04.2017).

⁸⁰ Kriminaalpoliitika.ee. Jätkutugi vanglast või erikoolist naasvatele noortele. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/programm-riskilapsed-ja-noored/jatkutugi-vanglast-voi-erikoolist-naasvatele-noortele> (29.04.2017).

⁸¹ Eesti Noorsootöö Keskus. Lisataotlusvoor Jätkutugi erikoolist või vanglast vabanenud noorele. Arvutrivõrgus: <https://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/jatkutugi-erikoolist-voi-vanglast-vabanenud-noorele-2/> (29.04.2017).

positsioonis, kus nende võimalused seaduskuulekalt oma eluga toime tulla on piiratud. Riikliku kriminaalpoliitika tasandil tuleb niisugustele asjaoludele pöörata senisest suuremat tähelepanu, sest kriminaalsete karjäärade pikenemine ja individuaalse kriminaalse aktiivsuse kõrge tase kahekümnendate eluaastate lõpul on üks Eesti praeguse kuritegevuse kõrge taseme põhjuseid. Lapse- ja alaealiste pikaajaline sotsiaalne isoleerimine ja institutsionaliseerimine on noorele kahjulikkust. Alaealiste mõjutusvahendite süsteem tänases Eestis on võrrelduna iseseisvuseeelse perioodiga teinud läbi mitmeid positiivseid muutusi. Näiteks saab alaealiste vabadust piirata ainult kohtu nõusolekul.⁸² Uue Sotsiaalministeeriumi eelnõuga muudetakse kinniste lasteasutuste süsteemi teenust. Loodud on selge õiguslik alus, et paigutada laps, kelle käitumine kujutab tõsist ohtu tema enda elule, tervisele või arengule või teiste isikute elule või tervisele, ajutiselt kinnisesse lasteasutusse. Loodavas regulatsioonis on leitud tasakaal selle vahel, et ühegi lapse vabadust ei piirata juhul, kui see pole hädavajalik, ent samas ei jää abita ükski laps, kelle abistamiseks on vaja tema vabadust piirata. Loodav regulatsioon aitab tagada, et teenuse osutamise käigus suudetakse lapse olukorda parandada selliselt, et vabaduse piiramise lõppedes ei toimu tagasilangust.⁸³ Asjaolu, et erikooli on võimalik alaealine õigusrikkuja suunata ainult kohtu kaudu jääb kehtima, seega erikooli on võimalik suunata alaealine Kars § 87 alusel (alaealisele kohaldatavad mõjutusvahendid⁸⁴) ning teine võimalus on alaealiste komisjonide taotluse alusel, mis muudetakse kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemiga ära ja asendatakse edaspidi siis lastekaitsetöötaja taotluse alusel.⁸⁵ Niisugused regulatsioonid aitavad kaheldamatult vähendada võimalust, et alaealine suunatakse kergekäeliselt kinnisesse lasteasutusse. Samas tuleb väga hoolikalt kaaluda kõiki küsimusi, mis kerkivad üles seoses alaealiste kriminaalkorras karistamisega, sest alaealisena kriminaalkorras karistamine seostus otseselt edasise kriminaalse karjääri kulgemisega.⁸⁶

Autor järeldeb eelneva põhjal, et erikoolide on olukord muutunud palju paremaks ning kuna muudatusi tehakse edasi siis areng kindlasti jätkub.

⁸² J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. Tallinn: Juridica, 2003. Lk 726.

⁸³ Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seadus eelnõu juurde 360 SE. Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (37.04.2017).

⁸⁴ Karistusseadustik RT I 2001, 61, 364.

⁸⁵ Intervjuu Justiitministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

⁸⁶ J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. Tallinn: Juridica, 2003. Lk 726.

Täna sel päeval on loodud Maarjamaa Hariduskolleegium, mis on uus hoone ja antud kool on kasvatus eritingimusi vajavatele õpilastele ning tundeelu- ja käitumishäirega õpilastele.⁸⁷ Sotsiaalministeerium muudab teenuse rahastamist ja sisustab teenust, et seda hakataks kasutama laialdasemalt. Oluline on, et teenust saaks abivajav laps kätte võimalikult erinevatest kohtadest. Hetkel on käimaski süsteemi korrastamine ja suunamine.⁸⁸

2.4. Väärteomenetluses kavandatavad muudatuse alaealiste erikohtlemissüsteemi rakendumisel

Autor keskendub antud peatükis värteomenetluse muudatustele kuna töömaht ei võimalda laiapõhjalisemat käsitlust, mis omaks endas nii värteomenetluse, kui ka kriminaalmenetluse muudatustest. Kuid see ei tähenda, et kriminaalmenetluses muudatusi ei toimu seoses alaealiste erikohtlemise süsteemi kavandamisega. Muudatuste tegemiseks on eeskuju võetud nii rahvusvahelistest soovistest, kogenumate riikide praktikast, kui ka uuest Euroopa Liidu direktiivi, mis puudutab alaealisi kahtlustavaid ja süüdistatavaid ja nende õigusi menetluses.⁸⁹

Kuid kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi muudatused värteomenetluses saab jagada nelja kategooriasse. Muudatused on järgnevad:

1. Laiendatakse vähemtähtsate värtegude korral menetluse hoiatusega alustamata jätmise võimalusi kahju hüvitamise või heastamise korral.
2. Võimaldatakse kohtueelses menetluses lõpetamise korral suunata alaealine lepitusele.
3. Lühendatakse alaealistele mõistetava aresti maksimumkestvust.
4. Luuakse kahju kannatanud isikule õigus tutvuda värteootsusega.⁹⁰

Antud muudatuste ettevalmistamiseks ja tegemiseks tutvuti põhjalikult välisriikide kogemustega alaealiste õigusrikkujate kohtlemisel. Selle raames toimusid 2014-2015 aastal

⁸⁷ Maarjamaa Hariduskolleegiumi põhimäärus. RT I, 05.10.2011,2 ... RT I, 02.04.2015, 2.

⁸⁸ Intervjuu Justiitministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

⁸⁹ Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, 11. mai 2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste menetluslikke tagatisi. Arvitiivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (06.04.2017).

⁹⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Justiitministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitministeerium, 2016. Lk 2. Arvitiivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (16.03.2017).

valdavalt välisvahendite toel mitmed spetsialistide õppevisiisid välisriikidesse nagu näiteks Rootsi, Norra, Hollandisse ja Belgiasse. Õppevisiitide käigus käidi alaealiste õigusrikkujatega tegelevates asutustes, seal hulgas tutvuti kinniste lasteasutuste süsteemiga ja vanglatega, alaealistele lepitust pakkuvate asutustega, ohvreid abistavate organisatsioonidega ning teiste kriminaaljustiitsüsteemi asutustega. Lisaks sellele korraldati rahvusvahelise kogemuse laiemaks jagamiseks seminare Eestis, kui väliseksperdid tutvustasid enda praktikaid ja kogemusi Eesti spetsialistidele. Eesti olukorra hindamiseks kaasati aruteludesse Norra, Soome ja Hollandi eksperte. Väliseksperptide sisendit saadi muu hulgas järgmistel teemadel: alaealiste õigusrikkujate kohtlemise politseis, kinnistes lasteasutustes ja vanglates, taastava õiguse rakendamine alaealiste õigusrikkujate käitumise mõjutamisel ning sotsiaalprogrammide valikus.⁹¹

Esiteks kavandatav muudatus plaanib muuta väärteomenetluse seadustik (VTMS) § 3¹. VTMS sätestab § 3¹ väärteomenetluse kohustuslikkuse põhimõtte. VTMS § 3¹ lõige 1 reguleerib väärteomenetluse läbiviimist või läbiviimata jätmist vähetähtsa teo puhul. Väärteo tunnuste ilmnemisel on kohtuväline menetleja kohustatud alustama ja läbi viima väärteomenetluse, kui tegu ei ole kohtuvälise menetleja veendumuse kohaselt vähetähtis või puuduvad VTMS §-s 29 sätestatud väärteomenetlust välistavad asjaolud. VTMS § 3¹ lõige 2 lubab väärteomenetluse asendada suulise hoiatusega. Vähetähtsa väärteo korral ei pea väärteomenetlust alustama ja võib piirduda väärteo tunnustega teo toimepannud isiku suulise hoiatamisega.⁹²

Suulise hoiatuse tegemist peaks kindlasti rakendama alaealiste õigusrikkujate puhul, sest nagu uuringud näitavad on nende väärteod enamikel juhtudel väikese kahjuga ja tihti ka juba heastatud enne menetlust.

VTMS § 3¹ lõikes 3 sätestatakse järgmist vähetähtsa väärteo korral ei pea väärteomenetlust alustama, kui väärteo toimepannud isiku väljaselgitamine on ebatõenäoline või kui menetluse läbiviimine oleks väärteo asjaolusid arvestades ebamõistlikult kulukas.

VTMS § 3¹ lõikes 4 sätestatakse, et väärtegu on vähetähtis, kui sellega ei tekitatud kahju teisele osapoolle. Väärtegu ei ole vähetähtis, kui väärteo toimepanemisega on tekitatud kahju või kui väärteoteates on osutatud tekitatud kahjule.⁹³

⁹¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 3. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kq> (16.03.2017).

⁹² Väärteomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

⁹³ Samas.

VTMS § 3¹ soovitakse muuta paindlikumaks väärteomenetluse suulise hoiatusega alustamata jätmise võimaluse kasutamist, täpsustades, et see on võimalik ka siis, kui väärteo tulemusel on kahju küll tekkinud, kuid see on juba hüvitatud või heastatud.

VTMS § 3¹ juures tehtav muudatus on eriti oluline just neile alaealistele, kes on toime pannud õigusrikkumise, näiteks varguse väga väikeses ulatuses või on kahjustanud kellegi vara, kuid politsei reageerimise ajaks on juba kahju jõutud hüvitada. Sellistel juhtumitel, kus tegemist on ka esmakordse õigusrikkumisega, ei ole ilmselt otstarbekas reageerida väärteomenetluse algatamisega ja sellest tulenevate järeldustega, vaid piisab hoiatusest. Kuigi laiemad võimalused piirduda väärteomenetluse alustamata jätmisel hoiatusega ei ole välistatud täisealiste toimepandud vähetähtsate väärtegude puhul, on muudatuse peamise sihtrühmana peetud silmas siiski alaealisi. Kohtuvälistel menetlejatel siinkohal peetakse silmas politseid ja teisi selliseid asutusi, kes tegelevad alaealiste õigusrikkujatega, on aga võimalik menetluspraktikat laiemalt suunata ning otsustada, millistel juhtudel hoiatusega menetluse alustamata jätmise võiks olla õigustatud, ning seaduses ei ole vaja seda täpsemalt reguleerida.⁹⁴

Rahvusvaheliste soovitude kohaselt tuleb alaealiste õigusrikkumistele reageerimisel lähtuda niinimetatud minimaalse sekkumise printsiibist, mis tähendab, et alaealise toimepandud teole reageerimine peab olema proportsionaalne ja reageerimise intensiivsus peab sõltuma lapse riskitasemest: madala riskiga õigusrikkujatele tuleks reageerida minimaalselt, põhitähelepanu tuleb suunata keskmise ja kõrge riskiga õigusrikkujatele. Teiste riikide praktika kohaselt on üheks põhiliseks madala riskitasemega alaealiste õigusrikkumisele reageerimise viisiks hoiatus, mis sisaldades selgitusi teo keelatus ja tagajärgede kohta on otstarbekas ja tulemuslik viis esmakordsetele pisirikumistele reageerimiseks.⁹⁵

Autor järeldeb, et kuigi on loodud võimalus suuline hoiatus teha, on see ikkagi liiga kitsalt sätestatud. Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem toob sisse laienduse, mis on oluline eelkõige pisirikumisi toimepandud alaealistele, sest kui kahju on minimaalne ning see on võimalik hüvitada või heastada pole vajadust menetluse alustamiseks, vaid võib piirduda ka suulise hoiatusega. Näitena võiks tuua siia poevarguse, alaealine üritab varastada kommi ja

⁹⁴ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 17. Arvutivõrgus: : <http://eelnouid.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (17.03.2017).

⁹⁵ Samas, lk 17.

rikub seeläbi paberi ära ning nüüd seda enam müüki panna ei saa aga saab kinni maksta ja seeläbi kahju hüvitada.

Terviklik ülevaade VTMS § 3¹ alusel alaealistele tehtud suuliste hoiatuste kohta puudub, kuna puudub ühtlane praktika hoiatuste politsei andmekogusse kandmise kohta. Politsei statistika põhjal võib eeldada, et suulise hoiatusega piirdumine on alaealiste puhul mõjutanud ennekõike kergliikleja liiklusnõuete rikkumisele reageerimist (nt helkuri puudumine, punase tulega tee ületamine). Võrreldes 2014. aastaga vähenes 2015. aastal alaealiste toime pandud kergliikleja liiklusnõuete rikkumine 62%. 2014. aastal, kui kehtis kirjalik hoiatamismenetlus, määrati kirjalikku hoiatust enamjaolt liiklusseaduse rikkumise eest (peaaegu pooltel juhtudel).⁹⁶

Teiseks soovitakse muuta VTMS § 29 lõike 2, mis on hetkel sõnastatud nii, et alaealise kohta, kes ei olnud õigusvastast tegu toime pannes oma ea tõttu süüvõimeline, võib kohtuväline menetleja või kohus koostada määruse väärteoasja materjali üleandmise kohta alaealiste komisjonile.⁹⁷

Sätte muutmine on tingitud kavandatavast AMVS tühistamisest ja alaealiste komisjonide kaotamisest, millest tulenevalt ei saa enam alla 14-aastaseid lapsi alaealiste komisjoni saata. Selle asemel näeb kavandatav säte ette, et alla 14-aastase lapse puhul saadab menetleja teavituse ja vajalikud materjalid kohaliku omavalitsuse üksusele, kes saab vajadusel kasutada alaealise suhtes erinevaid lastekaitsemeetmeid või suunata lapse kasutama lepitusteenust (Lepitusteenusega soovitakse tagada senisest kiirem ja laialdasem lepitusteenuse rakendamine laste õigusrikkumiste juhtumitel ning seeläbi on rohkematel lastel tekkinud mõistmine oma teo kahjulikest mõjudest, lisaks tekib kannatanutel suurem rahulolu).⁹⁸ Selle teavitamise näol ei ole tegemist väärteoasja kohaliku omavalitsuse üksusele üleandmisega, vaid üksnes abivajavast lapsest teavitamisega, mistõttu kohaliku omavalitsuse üksus ei pea hakkama sisuliselt hindama teo toimepanemise asjaolusid, vaid peab lähtuma eelkõige lapsest ja tema abivajadusest.

⁹⁶ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 18. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (17.03.2017).

⁹⁷ Väärteomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

⁹⁸ Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seadus eelnõu juurde 360 SE. Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelvoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (27.04.2017).

Väärteomenetluse materjalide koopia on vaja saata seetõttu üksnes lastekaitsetöötaja informeerimiseks ja võimaldamaks teha otsus vajalike meetmete kohta.⁹⁹

Kõige suurem mõtteline muudatus toimub lastekaitsetöötajate töös, nemad hakkavad rohkem lastega tegelema, kui nad hetkel seda teevad. Võibolla seaduse ja protseduuride mõttes polegi see muutus nii suur, sest ka täna on kohlikul omavalitsusel kohustus abivajavat last aidata ning teha seal juhtumikorraldust. Samuti peab vajadusel osapooled kokku kutsuma, et probleemi lahendada ehk siis tegelikult jätkatakse alaealiste komisjonide formaadiga. Aga kuna alaealiste komisjonid teevad hetkel selle töö ära, siis siiani puudus vajadus selliselt probleemiga tegeleda. Kõige tugevamalt tabavad muudatused väikeseid omavalitsusi, kes hetkel saavad oma lapsed maavalitsuste komisjonidesse ja kellel endal ei ole lastekaitsetöötajat. Nende jaoks on see muutus hästi suur. Siis tuleb ise sellele juhtumiga tegeleda ja vajadusel kokku kutsuda politseinik, õpetajad koolist, lastekaitsetöötaja ja sotsiaalpedagoog ning hakata probleemi lahendada. Sellepärast peabki juba praegu hakkama mõtlema ümberkorraldustele ja tööülesannete muutustele.¹⁰⁰

Lastekaitsetöötaja informeerimine ei ole karistuslik meede, vaid tuleneb lastekaitseaduse (LKS) §- s 27 sätestatud igaihe kohustusest abivajavast lapsest teavitada kohaliku omavalitsuse üksust.¹⁰¹ Seetõttu ei pea kohaliku omavalitsuse üksuse teavitamiseks olema väärteo toimepanemine tõendatud või menetlus läbiviidud, vaid isegi olukorras, kui on üksnes kahtlus, et laps on õigusrikkumise toime pannud või on muul põhjusel abivajav, tuleb siiski teavitada kohaliku omavalitsuse üksust, kes siis omakorda saab hinnata lapse abivajadust ja vastavalt reageerida. Politsei- ja Piirivalveameti (PPA) ja Sotisaalkindlustusamti (SKA) koostöös on välja arendamisel automaatne infoedastus politsei andmebaasist STAR-i, mis muudab tulevikus infoedastuse alaealiste poolt toime pandud väärteudest kiiremaks. Kriminaalasjade puhul sellist süsteemi välja töötada ei ole tõenäoliselt vaja, arvestades alaealiste poolt toime pandud kuritegude väikest arvu ning asjaolu, et kriminaalmenetluse puhul tuleb nagnii põhjalikumalt kaaluda seda, et millised osad kriminaaltoimikust on vaja lastekaitsetöötajale edastada ning

⁹⁹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 18-19. Arvutivõrgus: : <http://eelnouid.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (17.03.2017).

¹⁰⁰ Intervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteomenetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

¹⁰¹ Lastekaitseadus, RT I, 06.12.2014, 1.

millised mitte, mistõttu automaatse infoedastussüsteemi väljatöötamine ei oleks asjakohane. Aga väärteomenetluste puhul on selline süsteem hädavajalik.¹⁰²

Kolmas kavandatav muudatus on VTMS § 30. See muutmine on oluline sellepärast, et on viide alaealiste komisjonidele. Antud juhul jäetakse välja viide alaealiste komisjoni saatmisele ja samuti lõpetamisele väärteoga tekitatud kahju hüvitamise korral, kuna kõnesolev paragrahv reguleerib ka mitmeid teisi menetluse lõpetamise aluseid sealhulgas sotsiaalprogrammi läbimise kohustus, lepitusteenus või muu kohustus.

Samuti täiendatakse § 30 uue punktiga alaealiste kohta, mis võimaldab väärteomenetluse lõpetamisel panna alaealisele kohustus kasutada lepitusteenust või panna talle muu asjakohane kohustus. Lepitusteenus reguleeritakse ohvriabi seaduse alusel antavas Vabariigi Valitsuse määruses. Muu hulgas tuleneb sellest ka, et lepitusteenusele olemuslikult on vaja mõlema osapoolle nõusolekut. Muu asjakohane kohustus võib sõltuda konkreetsetest asjaoludest ning olla näiteks kohustus jätkata sõltuvus- või muu raviga, kohustus mitte tarvitada narkootikume või alkoholi vms kohustus, mida isik on nõus endale võtma.

Lisaks muudetakse VTMS § 30 lõiget 2, kust eemaldatakse viide väärteoasja alaealiste komisjoni saatmisele ning asendatakse see võimalusega väärteomenetlus lõpetada ja saata informatsioon abivajava lapse kohta kohaliku omavalitsuse üksusele, mille lastekaitsetöötaja saab lapse suhtes vajadusel kohaldada lastekaitsemeetmeid.¹⁰³

Neljas muudatus on seotud kohtuvälise menetluse puhul andmete avalikustamisega, mis on sätestatud VTMS § 62.¹⁰⁴ Antud sätte muutmise eesmärk on lahendada praktikas esile kerkinud probleem, et väärteo tõttu kahju kannatanud isikutele ei tutvustata väärteootsust, mistõttu ei saada teada väärteoga kahju tekitanud isiku nime, et tema käest kahjuhüvitist nõuda. Hetkel ainuke võimalus kahju kannatanud isikutele, kellele menetleja väärteo toimepanija andmeid ei edasta, on pöörduda tsiviilkohtusse ning kohtu kaudu väärteo toimepanija/kostja andmed välja nõuda, mida ei saa pidada proportsionaalseks, eriti kuna väärteoga tekitatud kahju summa jääb üldjuhul alla 200 euro. Seetõttu sätestatakse seaduses, et väärteo tõttu kahju saanud isikul on õigus tutvuda kohtuvälise menetleja otsusega, sealhulgas seal olevate väärteo toimepannud

¹⁰² Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 18-19. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (17.03.2017).

¹⁰³ Samas, lk 19.

¹⁰⁴ Väärteomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

isiku kontaktandmetega.¹⁰⁵

Viiendaks kavandatakse muuta VTMS § 126, mis sätestab kaebuse esitanud isiku ja kohtuvälise menetleja osavõtu kohtulikult arutamisel.¹⁰⁶ VTMS § 126 täiendatakse, et viia see kooskõlla Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikaga. 9. juulil 2015 tegi EIK ühehäälsel otsusel kohtuasjas Tolmachev vs Eesti, leides, et Eesti rikkus Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikli 6 lõiget 1. Mis sätestas õigus õiglasele kohtumenetlusele. Igaühel on oma tsiviilõiguste ja tsiviilkohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Kohtuotsus kuulatakse avalikult, kuid istungi võib ajakirjanikele ja üldsusele täielikult või osaliselt kinniseks kuulutada demokraatliku ühiskonna kõlbluse, avaliku korra või riigi julgeoleku huvides, alaealise huvides või poolte eraelu kaitseks või kohtu määratud ulatuses erijuhtudel, kui avalikkus kahjustaks õigusemõistmist ja artikli 6 lõike 3 punkti c, mis sätestab õigus olla kaitstud valitud kaitsja abil. Kaitsta end ise või enda valitud kaitsja abil või saada tasuta õigusabi juhul, kui see on õigusemõistmise huvides vajalik ja süüdistataval pole piisavalt vahendeid õigusabi eest tasumiseks.¹⁰⁷

Kaebuse esemeks oli olukord, kus maakohus jättis kohtuvälise menetleja otsuse peale esitatud kaebuse VTMS § 126 lg 2 alusel läbi vaatamata. Maakohus märkis kaebajale saadetud kohtukutses, et kaebaja kohtusse ilmumine on kohustuslik. Kaebaja istungile ei ilmunud, kuid istungil osales tema kaitsja. Maakohus asus seisukohale, et asja arutamine ilma kaebaja osalemiseta ei ole võimalik ning jättis kaebuse läbi vaatamata, toetudes VTMS §-le 126.¹⁰⁸

Kuna isik ei ilmunud kohtusse ja maakohus ei pidanud võimalikuks asja tema puudumisel lahendada, jättis maakohus kaebaja kaebuse läbi vaatamata ning politsei otsus jõustus. Seega peab Kohus välja selgitama, kas maakohtu otsustus, sellistel asjaoludel, oli kooskõlas

¹⁰⁵ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 19. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (18.03.2017).

¹⁰⁶ Väärteomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

¹⁰⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 2010, 14, 54.

¹⁰⁸ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 20. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (18.03.2017).

põhivabaduste kaitse konventsiooni artikliga 6.

Kohus rõhutas, et on äärmiselt oluline, et menetlusalune isik ilmuks istungile, nii seepärast, et tal on õigus avalikule kohtumenetlusele, kui ka vajaduse tõttu kontrollida tema ütluste täpsust ja võrrelda neid ohvri – kelle huvid peavad olema kaitstud – ja tunnistajate omadega. Seadusandja peab seega olema võimeline ära hoidma põhjuseta puudumisi. Kuid kriminaalõigussüsteemi õigluse mõttes on samuti väga oluline, et süüdistatav on piisavalt kaitstud nii esimeses astmes kui apellatsioonistmes. Kohus on järjepidevalt leidnud, et viimane huvi prevaleerib ning seetõttu asjaolu, et menetlusalune isik, hoolimata sellest, et ta oli nõuetekohaselt kohtusse kutsutud, ei ilmunud kohale, ei saa – isegi vabanduse puudumisel – õigustada temalt konventsiooni artikli 6 lõikes 3 sätestatud õiguse olla kaitstud kaitsja poolt äravõtmist. Kohtud peavad tagama, et menetlus on õiglane ja et kaitsjale, kes osaleb istungil selgel eesmärgil kaitsta süüdistatavat viimase puudumisel, antakse võimalus seda teha.¹⁰⁹

EIK märkis oma selgitustes, et isegi kui seadusandja peab ära hoidma põhjendamatu istungile ilmumata jäämisi, ei saa süüdistatavat karistada sellega, et piiratakse tema kaitseõigust, sealhulgas kaitsja õigust isikut istungil esindada. EIK rõhutas, et riik peab kasutama isiku kohtuistungil osalemise garanteerimiseks muid vahendeid. Konkreetsetes vaidluses ei lükanud EIK ümber valitsuse ja riigisisese kohtu seisukohta, mille kohaselt oli menetlusaluse isiku osavõtt kohtulikust arutamisest vajalik. Siiski leiti, et põhivabaduste kaitse konventsiooniga ei ole kooskõlas see, et menetlusaluse isiku puudumise tõttu maakohtu menetlus lõpetati, mille tulemusena jõustus kohtuvälise menetleja trahviotsus. Kaebaja loobumist istungil osalemisest ei saanud antud juhul samastada kaitseõigusest loobumisega. EIK pidas oluliseks seda, et maakohus isegi ei küsinud kaitsjalt, kuidas oleks võimalik asja ilma kaebaja osalemiseta lahendada. Seega võeti isikult õigus olla kaitstud enda valitud kaitsja abil.¹¹⁰

VTMS § 126 lõike 1 kohaselt on kaebuse esitanud isiku osavõtt kaebuse kohtulikust arutamisest kohustuslik üksnes siis, kui kohus seda vajalikuks peab. VTMS § 126 lõike 2 kohaselt jätab kohus määrusega kaebuse läbi vaatamata, kui kaebuse esitanud isik ei ilmu kaebuse arutamisele, kuigi talle saadetud kutses on teatatud kohustusest kaebuse kohtulikust arutamisest osa võtta ja kaebuse arutamist ei ole VTMS § 125 kohaselt edasi lükatud (eeskätt juhul, kui

¹⁰⁹ EIKo 9.07.2015, nr 73748/13.

¹¹⁰ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 20. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (18.03.2017).

puudumisel on mõjuv põhjus). Seadus ei näe ette regulatsiooni juhaks, kui kaebuse arutamisele ilmub vaid menetlusaluse isiku kaitsja.¹¹¹

Kavandatava muudatusega nähakse ette, et viimati kirjeldatud juhul peab kohus andma kaitsjale võimaluse taotleda asja lahendamist ilma menetlusaluse isiku osavõtuta ning selgitada, kuidas on võimalik kaebust ilma menetlusaluse isiku osavõtuta lahendada. Juhul, kui kohus peab taotlust põhjendatuks, on kohtul võimalik asja arutamist jätkata. Näiteks võib tegemist olla olukorraga, kus kaitsja soovib peamiselt vaidlustada õiguslikke küsimusi ja jätta välja faktilised küsimused. Või juhul kui faktide väljaselgitamiseks ei ole vältimatult vajalik menetlusaluse isiku kohalolu isiku. Näiteks VTMS § 98 lõige 5 võimaldab avaldada ka menetlusaluse isiku varem antud kirjalikud avaldused ja ütlused. Kuid kui kohus otsustab, et vajalik on siiski menetlusaluse isiku osavõtt, siis lükatakse antud kaebuse arutamine ikkagi edasi ja tuginetakse VTMS § 125 lõikele 1, mis annab võimaluse edasi lükata ühe korra või kuni üks kuuks.¹¹²

Kavandatav VTMS § 126 lõige 2¹ näeb ette kohustuse kaebuse arutamise edasilükkamiseks, mistõttu ei ole nõutav VTMS § 125 lõikes 1 sätestatud kohtumenetluse poole põhjendatud taotlus ega ka lähtumine VTMS §-s 42 sätestatust ehk väljakutsutu ilmumata jäämise mõjuvad põhjused. Kui isikul ei ole võimalik kutses märgitud ajal menetleja juurde ilmuda, peab ta sellest viivitamata teatama. Ilmumata jäämise mõjuvad põhjused on: 1) väljakutsutu äraolek, mida ei saa käsitada väärteomenetlusest kõrvalehoidmisena; 2) kutse kättesaamise hilinemine; 3) muu asjaolu, mida menetleja peab mõjuvaks.¹¹³

Seeläbi antakse menetlusalusele isikule täiendav võimalus kohtuistungile ilmuda, kui kohus peab kaebuse arutamist üksnes kaitsja osalusel võimatuks. Samuti on kohtul võimalik kohaldada VTMS §-s 43 sätestatud meetmeid (ilmumata jäämise eest trahvimine ja sundtoomine. Kui kutse kätte saanud menetlusalune isik, kelle ilmumise kohustuslikkus oli kutses märgitud või kutse kätte saanud tunnistaja on jäänud kohtusse ilmumata, teeb kohus määruse talle rahatrahvi määramise kohta kuni 30 trahviühiku suuruses.

Kohus võib § 43 lõikes 1 nimetatud isiku talle määratud rahatrahvi tasumisest vabastada, kui isik tõendab, et ta jäi kohtusse ilmumata VTMS § 42 lõikes 2 sätestatud mõjuvatel põhjustel.

¹¹¹ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Lk 20. Arvutivõrgus: : <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (18.03.2017).

¹¹² Samas, lk 20-21.

¹¹³ Väärteomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

Kui § 43 lõikes 1 nimetatud isik on kutse kätte saanud ja jäänud kohtuvälise menetleja juurde või kohtusse ilmumata, võib kohtuvälise menetleja või kohus määrusega kohaldada tema sundtoomist. Sundtoomist teostab politsei.¹¹⁴

Kindlasti täielikust valmisolekust hakata rakendama kavandatavat alaealiste erikohtlemise süsteemi veel rääkida ei saa, kuna alaealiste erikohtlemise süsteemi kõige varasem jõustumise aeg on 2018 aasta jaanuaris siis ettevalmistused selleks alles käivad. Eelkõige peavad olema kohalikud omavalitsused valmis juhtumikorraldust tegema. Oluline on märkida, et seal pole midagi uut nende jaoks. Kuid probleem seisneb eelkõige selles, et täna on meil väikesed omavalitsused, kus puuduvad lastekaitsetöötajad. See probleem saab lahendatud haldusreformiga, mis jõustub enne alaealiste erikohtlemise süsteemi. Kuna politsei saab seadusega suuremad võimalused, siis ka nende praktika kujundamine võtab aega. Politsei pole vahet kas kiri adresseeritakse lastekaitsetöötajale või alaealiste komisjonile aga oskus ise paremini mõjutusvahendeid kasutada on aastate pikkuse koolituste, toetamiste ja nõustamiste töö. Kindlasti on vajalik uue alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamine aga muudatustega kohanemiseks läheb aega ja praktikat vaja.¹¹⁵

Eelneva tektis ja selgituste paremaks mõistmiseks ja piltlikuma ülevaata saamiseks on töö autor koostanud tabeli. Tabelis on analüüs kuidas hetkel rakendatakse VTMS paragrahve ja mis on nende puudused ning kuidas kavandatav seadusemuudatus neid probleemkohti lahendab.

Tabel 1. Alaealiste erikohtlemise süsteemi puudused ja puuduste kõrvaldamis meetodite võrdlus.¹¹⁶

HETKEL KEHTIV RAKENDUS	MILLES SEISNEB PUUDUS	KUIDAS KAVANDATAV SEADUSEMUUDATUS PROBLEEMKOHAD LAHENDAB
VTMS § 3 ¹ sätestab vääртеomenetluse kohustuslikkuse põhimõtte.	Hetkel on probleem neil alaealistel kes on toime pannud õigusrikkumise väga väikeses ülatuses (nt. poevargus) või on kahjustanud kellegi vara, kuid	Lähtuma hakatakse niinimetatud minimaalse sekkumise printsiibist. Kavanatav muudatus muudab VTMS § 3 ¹ paindlikumaks, et suulise hoiatusega menetluse

¹¹⁴ Vääртеomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313.

¹¹⁵ Intervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteomenetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

¹¹⁶ Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2016. Arvutivõrgus: <http://eelvoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (18.03.2017); EIKo 9.07.2015, nr 73748/13; Vääртеomenetluse seadustik, RT I 2002, 50, 313; K. Tamm, K.A. Salla. Laste toimepandud süüstegudele reageerimise analüüs. Autorite valduses. (14.04.2017). Autori koostatud tabel.

	politsei reageerimise ajaks on kahju juba hüvitatud.	alustamata jätmist oleks võimalik teha ka siis, kui kahju küll tekitati aga see on juba heastatud või hüvitatud. Ehk arvardatakse praegust võimalust.
VTMS § 29 lõige 2 sätestab alaealise kohta, kes ei olnud õigusvastast tegu toime pannes oma ea tõttu süüvõimeline, võib kohtuväline menetleja või kohus koostada määruse väärteoasja materjali üleandmise kohta alaealiste komisjonile.	Kuna tühistatakse AMVS siis ei saa alla 14 aastase isiku asju alaealiste komisjonile lahendamiseks saata, sest komisjonid kaotatakse ära.	VTMS § 29 lõike 2 asemel tuleb uus säte. See reguleeritakse nii, et alla 14 aastase lapse puhul saadab menetleja teavituse ja vajalikud materjalid KOVi üksusele, kes saab vajadusel kasutada erinevaid lastekaitsemeetmeid või suunata laps lepitusteenuse kasutamisele. Jällegi arvardatakse võimalust.
VTMS § 30 sätestab väärteomenetluse lõpetamise otstarbekuse kaalutlusel, väärteoga tekitatud kahju hüvitamise või alaealiste komisjonile väärteoasja materjalide üleandmise korral. VTMS § 30 lõige 2 sätestab materjalide saatmise alaealiste komisjonile.	Kuna alaealiste komisjonid kaovad ära siis jäetakse välja viide alaealiste komisjonidele ning lõpetamisele väärteoga tekitatud kahju hüvitamise korral (kuna see § reguleerib ka mitmeid teisi menetluse lõpetamise aluseid, sealhulgas sotsiaalprogrammi läbimise kohustust, lepitusteenust).	VTMS § 30 täiendatakse lõikega, mis võimaldab väärteomenetluse lõpetamisel panna alaealisele kohustus kasutada lepitusteenust või panna talle muu asjakohane kohustus. Kuna VTMS § 30 lõikest 2 kaob ära viide alaealiste komisjonile siis see asendatakse võimalusega lõpetada väärteomenetlus ning saata lapse kohta olev info KOVi üksusele ning lastekaitsetöötaja saab siis vajadusel kasutada lastekaitsemeetmeid.
VTMS § 62 sätestab kohtuvälises menetluses tehtud otsuse avaldamine on pärast otsuse tegemist lubatud kriminaalmenetluse seadustiku § 408 ¹ lõigetes 2 ja 3 ette nähtud tingimustel, arvestades kohtuvälise menetluse erisusi.	Väärteo tõttu kahju kannatanud isikule ei tutvustata väärteootust, mistõttu ei saa kannatanu teada ka väärteoga kahju tekitanud isiku nime, et tema käest kahjuhüvitist nõuda. Hetkel on ainuke viis pöörduda tsiviilkohtusse ning kohtu kaudu andmed välja nõuda.	Väärteo tõttu kahju kannatanud isikul on õigus tutvuda kohtuvälise menetleja otsusega ja väärteo toime pannud isiku kontaktandmetega. Ehk oluline on kaasata kannatanu menetlusse.
VTMS § 108 sätestab kohtuotsuse tegemisel lahendatava küsimused	VTMS § 108 lõige 1 punkt 10 sätestab kas lõpetada väärteomenetlus ja kohaldada karistusseadustiku §-s 87 sätestatud alaealisele kohaldatavaid mõjutusvahendeid või anda väärteoasja materjalid üle alaealiste komisjonile.	Tekstist jäetakse välja viide alaealiste komisjonile
VTMS § 133 sätestab kaebuse lahendamisel otsustatavad küsimused	VTMS § 133 lõige 1 punkt 9 sätestab kas lõpetada väärteomenetlus ja kohaldada karistusseadustiku §-s 87 sätestatud alaealisele kohaldatavaid mõjutusvahendeid või anda väärteoasja materjalid üle alaealiste komisjonile	Tekstist jäetakse välja viide alaealiste komisjonile
VTMS § 126 lõige 1 sätestab, et kaebuse esitanud isiku ja kohtuvälise menetleja osavõtt kaebuse kohtulikust arutamisest on	VTMS § 126 ei ole kooskõlas Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikuga. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konvensioon	Kavandatava muudatusega nähakse ette, et kui menetlusaluse isiku kaitsja on ilmunud kohale ja menetlusalune isik on nõusoleku

kohustuslik, kui kohus seda vajalikuks peab. VTMS § 126 lõige 2 sätestab, et kui kaebuse esitanud isik ei ilmu kaebuse arutamisele, kuigi talle saadetud kutses on teatatud kohustusest kaebuse kohtulikust arutamisest osa võtta ja kaebuse arutamist ei ole edasi lükatud vastavalt käesoleva seadustiku §-le 125, jätab kohus määrusega kaebuse läbi vaatamata.	märgib artiklis 6 lõikes 1 õiguse õiglasele kohtumenetlusele ja artiklis 6 lõikes 3 punktis c õiguse olla kaitstud valitud kaitsja poolt. Seadus ei näe ette regulatsiooni, juhaks kui kaebuse arutamisele ilmub ainult menetlusaluse isiku kaitsja.	andnud enda esindamiseks siis peab kohus andma võimaluse taodelda asja lahendamist ilma menetlusaluse isiku osavõtuta. Seega täiendatakse VTMS § 126 lõikega 2 ¹ ning VTMS § 125 lõige 3 tunnistatakse kehtetuks ja muudetakse ka VTMS § 126 lõike 2 sõnastust.
---	--	--

Antud tabeli andmete põhjal saab järeldada, et hetkel on mõned puudused alaealiste õigusrikkumitele reageerimise süsteemis ning need probleemkohad tuleb kõrvaldada. Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem annab selleks head võimalused. Nagu table näitab on probleemkohtade lahendusteks välja pakutud kas sätte laiendamine või uue regulatsiooni tegemine. Seega kõik muudatused kavandatava süsteemi rakendamiseks ei ole täiesti uued aga see-eest vajalikud.

Oluline on liikuda selles suunas, et reageerimine alaealise õigusrikkumisele sisaldaks endas ka alaealise probleemiga tegelemist. Näiteks pole tõhus reageerida sõltlasest varastajale rahatrahvi määramisega, vaid peaks määrama sõltuvusravi, mis oleks tegelikult ka alaealisele vajalik. Kuna kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi eesmärgiks on vähendada korduvõigusrikkumisi siis tuleb ka reageerimisele sellega arvestada. Antud muudatuste läbiviimisel pole kõik muutused uued, vaid laiendatakse võimalusi. Hetkel on ka võimalus suuline hoiatus teha aga seda võimalust laiendatakse, sama on lepitusteenusega. Kõige efektiivsemalt saab alaealist muuta, kui talle selgitada, miks konkreetne tegu on keelatud ja mis negatiivsed tagajärjed sellega kaasnevad. Oluline on mõtestatud tegevust alaealiste õigusrikkumistele reageerimise juurde tuua ning sellepärast peabki töö ümberkorraldama ja mõtteviisi muutma. Hetkel ongi võimalusi ja tuge väheseks jäänud ja sellepärast kavandatav süsteem aitab olukorda parandada. Pööratakse suurt tähelepanu ka sellele, et tekiksid erialaspetsialistid, kes on saanud erialase väljaõppe.¹¹⁷

¹¹⁷ Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

3. ALAEALISTE ABISTAMINE LÄBI KAVANDATAVATE MUUDATUSTE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMIS

3.1. Alaealiste abistamine läbi kavandatava süsteemi

Olgugi, et seaduse muudatus jõustub alles 2018 aastal on ettevalmistused juba toimumas. Tegeletakse seminaride võrgustike loomise ja koolituste läbiviimisega. Üle terve Eesti on juba käidud ja tutvustatud kavandatavaid muudatusi seega on ametnike ja erikohtlemise süsteemiga kokkupuutuvate isikute teadlikust suurendatud. Süsteemisisesid koolitusi hakatakse läbi viima siis kui seadusemuudatus on vastu võetud. Näiteks Tartu politseiosakonnas algatati juba eelmisel aastal pilootprojekt, kus katsetatakse kavandatavate muudatustega hakkama saamist. Proovitakse uusi viise, mõjutusvahendeid ja võrgustiku tööd. Pilootprojekti tulemusena valmivad juhendmaterjalid ja infovoldikud, millest on edaspidiseks tööks palju kasu. Lisaks sellele tulevad aasta lõpus koolitused üle terve Eesti. Sotsiaalsüsteem plaanib analoogset projekti teha sügisest. Seega ettevalmistused käivad ja alaealiste erikohtlemise süsteemi kindlasti soovitakse rakendada asuda. Läbi pilootprojekti toimub ka laialdane teavitamine muudatustest ning saadakse vajalikku tagasisidet. Eriti olulised on nende asutuste ja ametnike arvamused, kelle tööülesanded seoses kavandatava muudatusega muutuvad.¹¹⁸

Kindlasti kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem teoreetiliselt vähendab alaealiste korduvõigusrikkumiste arvu kuna antud erikohtlemise süsteem ongi välja töötatud juba õigusrikkumise toime pannud alaealisega tegelemiseks. Kui teoreetiliselt toetuda kavandatava erikohtlemise süsteemi printsiipidele ja põhimõtetele, millele alaealiste erikohtlemise süsteem tugineb väheneb igaljuhul korduvõigusrikkumiste arv. Oluline on silmas pidada ka ennetustööd ning haridus- ja sotsiaalsüsteemi võimekuse tõstmist, mis aitavad ära hoida ja ennetada alaealise esimese õigusrikkumise toimepanemist.¹¹⁹

Õigusrikkumise toime pannud lapsega tegeledes saavad kokku kaks riigi olulist rolli. Esiteks õigusrikkumise menetlemine, et ennetada uusi seaduserikkumisi, et tagada ühiskonna turvalisus ja rahuldada kannatanu õiglustunnet ja teiseks kohustus tagada iga lapse, sealhulgas ka õigusrikkumise toime pannud lapse õigused ja heaolu. Kuigi need eesmärgid võivad tunduda

¹¹⁸ Inervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteomenetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

¹¹⁹ Samas.

vastuolulised, on siiski võimalik mõlema eesmärgi puhul saavutada edu. Aga seda ainult juhul kui alaealise õigusrikkumisele hakatakse reageerima viisil, mis aitab mõista lapsel oma teo ebasobivust ja heastada tehtud kahju ning samal ajal hakatakse tegelema lapse teo taga olevate sügavamate põhustega ehk lapse probleemide ja abivajadusega.

Lapse õigusrikkumisega hakkavad tegelema politsei, prokuratuur, kohus ning ohvriabi lepitusteenus, lastekaitsetöötaja, sotsiaaltöötaja.

Nii uute õigusrikkumiste vähendamiseks kui ka lapse heaolu tagamiseks on oluline järgida taastava õiguse põhimõtteid. Alaealist hakkab aitama lastekaitsetöötaja, sotsiaalteenuste ja haridus- ja tervisehoiusteemi teenuste kaudu. Õigusrikkumise toime pannud lapse vajadused ei erine suuresti teiste laste vajadustest. Seetõttu ongi oluline, et ei häbimärgistataks õigusrikkumise toime pannud alaealist, vaid temasse suhtutaks samamoodi nagu igasse teise abivajavasse lapsesse. Õigusrikkumise toimepannud last saab palju paremini abistada, kui ta on samuti abivajavate laste süsteemis.¹²⁰

Alaealise poolt toime pandud õigusrikkumisele on võimalik kiiremini reageerida politseil, prokuratuuril ja kohtul, kes peaksid järgima korrektselt lapse õigusi tema süüteo menetlemisel ning kaasama kannatanut nii palju, kui see võimalik. Politsei, prokuratuur ja kohus teevad koostööd ka teiste lapsi abistavate programmidega nagu näiteks MDFT. Kui prokuratuur saadab lapse MDFT programmi siis olenemata järjekorrast võetakse see alaealine kohe ette ja hakatakse temaga tegelema, sest prokuratuuri ja kohtute poolt saadetud alaelised on enamasti palju halvemas seisus ja vajavad kohest abi. Lapse abivajadusega on võimalik oluliselt lapsesõbralikumalt tegeleda lastekaitse süsteemis, kus laps ei pea oma muredest rääkima mitme täiskasvanu ees, vaid ta saab usalduslikult pöörduda korraga ühe täiskasvanu poole, kelle ainus ülesanne on teda aidata.¹²¹

Sellepärast ongi loodud erinevate süsteemide koostööl instrumendi, mis aitab abivajavat ja hädas olevat last. Üheks näiteks on mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT). Programm on välja töötatud Howard Liddle poolt USAs Miami Ülikoolis 1980ndate lõpus. Teraapiat

¹²⁰ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 71. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹²¹ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 71-72. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

rakendatakse Ameerikas, Kanadas ning mitmetes Euroopa riikides (hetkel on Euroopas kokku 55 MDFT meeskonda). Eesti teeb koostööd Hollandiga, kes meid abistab ja annab tagasisidet enda riigis tehtavatest edusammudest ja rakendamisest seoses MDFT programmiga.¹²²

Mitmedimensiooniline pereteraapia on tõsiste probleemidega, milleks on uimastite kuritarvitamine, koolikohustuse mittetäitmine, õigusrikkumised, suhte probleemid ja teised, lastele ja noortele ning nende peredele suunatud perepõhine sekkumisprogramm. Mitmedimensiooniline pereteraapia töötab muutuste saavutamiseks ja säilitamiseks süsteemselt nii noore õigusrikkuja, tema vanema, perega kui perevälise domeeniga (nt kool, õpetajad, sõbrad). Võrreldes individuaalse lähenemisega noorele või vanemale võimaldab mitmesuunaline teraapia jõuda püsivamate muutusteni. Eestis on mitmedimensioonilise pereteraapia peamine sihtgrupp õigusrikkumisi toime pannud alaealised, kelle puhul eesmärgiks korduvõigusrikkumiste vähendamine ning kinnistesse asutustesse sattumise vältimine.¹²³

Eesti liitus mitmedimensiooniline pereteraapiaga 2014 aastal, seega selles süsteemis on juba jõutud noor aidata mitu aastat ja tulemusi saab pidada headeks. Noored ise on andnud positiivset tagasisidet ja on väga tänulikud, et on olnud keegi, kes neisse uskus ja aitas parandada suhteid nii vanemate, kooli kui ka lähedastega.

Seega ollekse valmis alaealiste erikohtlemise süsteem vastu võtmiseks. Muutuse vajadus ei ole tulnud aastaga, vaid probleemkohti on kritiseeritud juba mitmeid aastaid ning on jõutud arusaamale, et sellisel kujul süsteem ei toimi. Alguses proovis haridusministeerium seda ümber korraldada, siis sotsiaalministeerium ja nii see on lükkunud ning õige aeg muutuseks on käes. Sellepärast ei tulegi muutuste vajadus kellegile üllatusena.¹²⁴

Autor järeldab eelneva teksti põhjal, et alaealised õigusrikkujad saavad palju paremat abi läbi kavandatava süsteemi, sest alaealiste erikohtlemise süsteemis on loodud rohkem võimalusi

¹²² Kriminaalpoliitika.ee. Infovoldik. Arvutivõrgus:
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/mdft-voldik-eesti-2016.pdf>
(21.03.2017).

¹²³ Kriminaalpoliitika.ee. Infokiri. Arvutivõrgus:
http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/mdft_infokiri_1.pdf
(21.03.2017).

¹²⁴ Inervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteo menetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

mõjutamiseks ning mõjutamine on just see, mida noor vajab. Mõjutamised toimuvadki läbi erinevate teraapiate, suunamiste ja võimaluste, mis osaliselt on loodud juba täna aga kasutamispunkt on väike. Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem võimaldab just praktikat laiendada, et hakataks rohkem kasutama alaealisele olulisi mõjutusvahendeid.

3.2. Taastava õiguse olulisus kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamisel

Taastavat õigust peetakse väga oluliseks rakendada just alaealiste õigusrikkujate juures. Taastav õigus (*restorative justice*) põhineb heastamisel (*restitution*). Põhjamaades on eriti hästi välja kujunenud alaealiste erikohtlemise süsteemi puhul heastamise temaatika.¹²⁵ Mõned eelistavad kasutada mõistet “restoratiivne õigus”, mõned “restoratiivõigus”, kuna aga nii “restoratiivne”, kui “restoratiiv-” on sisuliselt kattuva tähendusväljaga eesti keelse sõnaga “taastav”, siis ei ole põhjust, miks peaks eesti keelsele sõnale eelistama võõrkeelset. Seega tundub kõige enam põhjendatud kasutada eesti keeles väljendit “taastav õigus”. Selle rakendamine annaks õigusrikkujale võimaluse heastada oma tegu.¹²⁶

Taastava õiguse sisu ja täpses tähendust ei ole kokku lepitud, aga kõik usuvad, et saavad aru, millest räägitakse. Sarnaselt sõnadele „demokraatia“ või „õiglus“.

Taastava õiguse rakendama hakkamise puhul on oluline rääkida põhiprintsiipidest. Põhiprintsiibid annavad olulise teadmise, miks peaks rakendama taastavat õigust just alaealiste õigusrikkujate puhul ning kuidas muudab taastav õigus alaealistega suhtlemise tõhusamaks ja vähendab korduvaid õigusrikkumisi nende hulgas. Taastava õiguse printsiibid võib jagada kolmeks:

1. Konflikt/kuritegu on isikute vaheliste suhete rikkumine, mille läbi tekitatakse osapooltele erinevat kahju ning mille läbi tekib kohustus tekitatud kahju heastada ning osapooli tervendada. Taastavat õigust hakati esmakordselt kaasajal rakendama kriminaalasjades ning endiselt on taastava õiguse teooriates räägitud peamiselt kuriteo läbi tekkivast kahjust, kurjategijast jne. Samas on taastava õiguse praktikad jõudnud koolidesse, töökohtadele. Seega on kohane rääkida taastava õiguse puhul konfliktidest laiemalt. Taastava õiguse puhul rõhutatakse eriti kuriteo isiklikku dimensiooni ehk seda,

¹²⁵ Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.

¹²⁶ Taastava Õiguse Uurimiskeskus. Taastava õiguse mõiste. Tallinn. Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/moiste/> (06.03.2017).

et kuritegu on isikute vaheline. Sellega toonitatakse erinevust karistavast õigusest või tavapärasest kriminaalõigusest, mille keskne suhe on riik vs õigusrikkuja. Teiselt poolt on see printsiip sild taastava õiguse kaasaegse arusaama ja ajaloolise tausta vahel, mil õigusrikkumine oli ennekõike isikute ja/või kogukonna vastu suunatud tegu. Kolmandaks tahetakse sellega rõhutada ohvri õigust osaleda lahendusprotsessis ning kurjategija isiklikku vastutust ohvri ees, millega kaasneb ka vahetule ohvrile tekitatud kahju heastamise kohustus. Tekitatud kahju ning selle heastamine on taastava õiguse üks keskseid mõisteid. See on teine oluline erinevus karistava ja taastava õiguse vahel. Karistava õiguse keskne mõiste on süü. Tähtis on tuvastava süüline tegu, leida süüdlane ning karistada teda süü suurusele proportsionaalse rangusega.

Õigusrikkumise läbi tekitatud kahju puhul ei peeta silmas ainult materiaalselt kahju, vaid ka emotsionaalset, moraalset kahju. Kahju hüvitamist saab nimetada asjade õigeks tegemiseks (*make things right*), mis väljendab samuti ideed, et kahju on nii materiaalne, emotsionaalne kui moraalne.

Kahju heastamise üle saab arutada ühtepidi ja teistpidi, et kas olulisem on kannatanule kahju heastamine või ohvri vajadustest lähtumine. Alaealise õigusrikkuja puhul oleks oluline lähtuda ohvri vajadustest kuigi meie õigusruumis peetakse üldjuhul õiglaseks ohvri vajadusest lähtumist.

Taastava õiguse üks oluline printsiip on kõigi osapoolte vastutus ehk kõigile konflikti läbi mõjutatud osapooltele tekib teatud kohustusi. Peamiselt loomulikult õigusrikkujale, kohustus võtta vastutus oma teo eest, kohustus vabandada, tekitatud kahju heastada ning ennast muuta.

Alaealisel õigusrikkujal pole tihtilugu rangemat karistust vajagi, kui näiteks vabandada ohvri eest ja seeläbi heastada oma tegu. Pakkuda oma abi rikutud, lõhutud või võetud asja parandamiseks või tagasi saamiseks.¹²⁷

2. Konflikti/kuriteo läbi tekkinud kahju kaudu mõjutatud osapooled peavad saama lahendusprotsessis osaleda võimalikult varases staadiumis ning nii ulatuslikult, kui nad seda soovivad. Lahendusprotsessis on kõigil osapooltel erinev, kuid olemuselt võrdsed õigused ja kohustused. Lahendusprotsess on loov ning paindlik ja vastab osalejate ealistele, kultuurilistele, religioossetele jms vajadustele. Kõigi osapoolte aktiivne

¹²⁷ Taastava Õiguse Uurimiskeskus. Taastava õiguse sisu. Tallinn. Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/sisu/> (06.03.2017).

osalemine on möödapääsmatult vajalik taastava õiguse protsessis. Taastav õigus on olemuselt inklusiivne. Samas tasakaalustab seda vabatahtlikkuse printsiipi, mis puudutab eriti ohvrit. Mitmetes taastava õiguse praktikates on osalemine mõlemale osapooltele vabatahtlik, ent tihti on kurjategija seatud valiku ette, kas osaleda taastava õiguse protsessis või läbida tavaline kriminaalõiguse protsess. On oluline, et taastava õiguse protsess arvestaks osalejate ealiste, kultuuriliste, religioossete jne eripäradega.

3. Lahendusprotsess sisaldab vastutuse võtmist, kahjude heastamist ning abi ja toetust vastavalt osapoolte vajadustele. Lahendusprotsessi ideaaleesmärk on osapoolte lepitamine ning sotsiaalse tasakaalu loomine. Taastava õiguse protsessi lõpptulemus võib olla tekitatud kahju heastamine, osapoolte reaalne (intellektuaalne ja emotsionaalne) leppimine, üldine rahu.¹²⁸

Alaealise õigusrikkuja jaoks on kõige olulisem probleemiga kohene tegelemine. Oluline on mitte karistada teda vangistusega, vaid tegeleda sellega, et alaealine saaks aru oma veast ning õpiks sellest. Alaealine saab vea heastada ja kahju hüvitada oma tegevusega. Ning peamine rõhk on kahju heastamisel ja tulevikuperspektiivis kahju ennetamine. Seeläbi on ka edasiste õigusrikkumiste arv väiksem ning kasu suurem.

Seega ongi oluline tagada abivajavatele lastele vajalik abi ja seeläbi ennetada laste poolt õigusrikkumiste toimepanemist ning sellest lastele endile ja ühiskonnale tulenevaid kahjulikke tagajärgi.¹²⁹

Taastava õiguse eesmärgid:

1. Hoolitseda kõigi, ent ennekõike enim kahjustatud osapoolte, vajaduste eest.
2. Võimaldada kurjategijatel võtta vastutus enda tegude eest ning heastada tekitatud kahju endale, ohvrile ja kogukonnale.
3. Tervendada kahjustatud osapooli ning kogu- ja ühiskonda tervikuna.
4. Vähendada kuriteo kordumise tõenäosust.
5. Arendada turvalist kogukonda ning üldist rahu.

¹²⁸ Taastava Õiguse Uurimiskeskus. Taastava õiguse sisu. Tallinn. Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/sisu/> (06.03.2017).

¹²⁹ Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seadus eelnõu juurde. 360 SE Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus> (27.04.2017).

Kokkuvõtvalt võib öelda, taastava õiguse kese on konflikti läbi tekkinud kahju heastamine, kasutades selleks lahendusprotsessi, milles osalevad aktiivselt kõik mõjutatud osapooled ning mille eesmärgiks on kõigi osapoolte tervendamine ning turvalise kogukonna ja üldise rahu (taas)loomine.¹³⁰

3.3.Kohaliku omavalitsuse tegevus alaealise abistamisel

Riik tegeleb üha enam sellega, et iga abivajav laps saaks abi. Kohaliku omavalitsuse ja riigi ühiste jõupingutuste tulemusena peab samm-sammult liikuma sinna poole, et iga Eestis elav laps, olgu ta juba toime pannud õigusrikkumise või veel mitte, saaks kvaliteetset abi ja oluline on, et teda märgataks. Kõigil alaealisega töötavatel inimestel on kohustus teha omavahel koostööd. Seejuures on eriti tähtis pere ja alealise omavaheline suhtlemine ja koostöö. Kuigi seda peaks tegema tegelikult iga alaealisega töötav isik – ka karistussüsteemis –, on lapse abistamisele pühendunud spetsialisti puhul eriti oluline, et ta lapse ülekuulamise ja hukkamõistmise asemel keskenduks lapse kuulamisele ja mõistmisele. Alles siis, kui laps tunneb, et temasse suhtutakse eelarvamuseeta ja tema arvamust austatakse, suudab ta õppida ka teiste arvamusi austama, ning alles siis, kui ta kogeb, et temast hoolitakse, suudab ta õppida ka ise teistest hoolima.¹³¹

LKS § 18 alusel on lastekaitsetöötaja on SKA, maavalitsuse või kohaliku omavalitsuse üksuse ametnik, kes täidab talle käesolevas seaduses või muus õigusaktis sätestatud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel.

Ning lapsega töötav isik on töös või kutsetegevuses lapsega vahetult kokku puutuv isik, samuti vabatahtlikus tegevuses, asendusteenistuses teenides, tööturuteenustel osaledes või praktikandina lapsega vahetult kokku puutuv isik.¹³²

Lapse puhul viib juhtumikorralduse läbi peamiselt lastekaitsetöötaja. LKS mõttes ei tähenda lastekaitsetöötaja üksnes isikut, kes vastavat ametinimetust kannab, vaid iga kohaliku

¹³⁰ Taastava Õiguse Uurimiskeskus. Taastava õiguse sisu. Tallinn. Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/sisu/> (06.03.2017).

¹³¹ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 72. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹³² Lastekaitseseadus RT I, 06.12.2014, 1.

omavalitsuse ametnikku, kes täidab seadusega ette nähtud ülesandeid lapse õiguste ja heaolu tagamisel.¹³³

Lapse õiguste ja heaolu tagamisel tuleb lähtuda järgmistest konventsioonis sätestatud põhimõtetest:

- 1) igal lapsel on sünnipärane õigus elule, ellujäämisele ja arengule;
- 2) igal lapsel on õigus võrdsele kohtlemisele ilma igasuguse diskrimineerimiseta;
- 3) kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid;
- 4) igal lapsel on õigus iseseisvaks seisukohavõtuks kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid.¹³⁴

LKS näeb lastekaitsetöötajale ette kvalifikatsiooni nõuded ja kohalik omavalitsus peab need tagama, et osakonnas töötaks piisav arv kvalifitseeritud lastekaitsetöö tegijaid. Kohaliku omavalitsuse kohustus ei ole üksinda palgata lastekaitsetöötajaid, seda on võimalik teha mitme kohaliku omavalitsuse koostööl. Lisaks on võimalik igal kohalikul omavalitsusel kasutada eri töövõtteid, näiteks on võimalik moodustada raskemate juhtumite korral arutamiseks laste ja perede komisjon. Kuna on välja tulnud, et alaealiste komisjonidel on ebaühtlane tase, siis on võimalik just neid komisjone ära kasutada, kus on praegu hea võrgustikutöö lapsega töötavatel spetsialistidel, seega on võimalik selle koostöoga jätkata laste ja perede komisjoni kujul, ilma last täiskasvanute ees üle kuulamata ning liigsete bürokraatlike piiranguteta.¹³⁵

LKS § 6 lõikes 2 näeb ette, et riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused peavad vastavalt võimalustele arendama välja meetmed lapse abivajaduse ennetamiseks ning olemasolevate probleemide vähendamiseks. Meetmed peavad lähtuma lapse vajadustest, toetama lapse ja teda kasvatavate isikute suhteid ja sotsiaalset toimetulekut ning olema kättesaadavad, õigeaegsed, tulemuslikud ja pikaajalise positiivse mõjuga.¹³⁶

Ning LKS § 17 sätestab eraldi kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded. LKS § 1 kohaselt kohaliku omavalitsuse üksuse ülesanded lastekaitse korraldamisel on:

¹³³ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 72. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹³⁴ Lastekaitseadus RT I, 06.12.2014, 1.

¹³⁵ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 72. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹³⁶ Lastekaitseadus RT I, 06.12.2014, 1.

1) lapse õiguste ja heaolu tagavate põhimõtete järgimine kohaliku omavalitsuse arengukavas;
2) lapse õigusi ja heaolu tagavate programmide ja projektide väljatöötamine ning nende rakendamine oma haldusterritooriumil last ohustavate riskide ennetamiseks ja vähendamiseks;¹³⁷

Ehk kohalik omavalitsus peab välja arendama meetmed, mis aitaks ennetada lapse abivajadust ja aidata abivajavat last. See tähendab, et kuigi riik toetab lapsi ja peresid mitmesuguste teenustega, lasub ka kohalikul omavalitsusel kohustus vajalikke teenuseid arendada ja pakkuda. Ka siinkohal on oluline kohalike omavalitsuste koostöö kuna iga kohalik omavalitsus ei pea eraldi iga teenust välja töötama, vaid neid ülesandeid saab jagada ja koostööd teha.¹³⁸

Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajale pakub tuge ka riik mitmel erineval tegevussuunal. Neid toetuspunkte võib jagada põhimõtteliselt nelja ossa, mis kõik annavad kohalikele omavalitsusele tuge just erinevatel tasanditel, et muuta abivajavate alaealistega töötamine kiiremaks, lihtsamaks ja efektiivsemaks.¹³⁹

Siinkohal saab järeldada, et kohalikul omavalitsusel on väga suur ja oluline roll alaealise abistamisel ning kuna lastekaitsetöötajad töötavad just kohalike omavalitsuste all siis kavandatava alaealise erikohtlemise süsteemi rakendumisel suureneb vastutus veelgi. Igal kohalikul omavalitsusel peab erikohtlemise süsteemi rakendumisel olema oma lastekaitsetöötaja, kes antud piirkonnas tegeleb abivajava lapsega. Kuna haldusreformiga kaovad ära väikesed omavalitsused ning tekivad suuremad siis ilmselt on ka parem nendes rakendada kavandatavat erikohtlemise süsteemi.

3.4. Riigi toetus alaealiste õigusrikkujate abistamiseks

Kõigepealt pakub kohalike omavalitsuse lastekaitsetöös tuge Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksus alates 2017 aasta algusest. Lastekaitseüksuse juhtumikonsultandid aitavad kohalike omavalitsustel seada nii üldisi suundi, näiteks toetades heaolu kajastamist kohaliku omavalitsuse arengukavas, kui ka lahendada konkreetseid üksikjuhtumeid. Olenemata sellest,

¹³⁷ Lastekaitseseadus RT I, 06.12.2014, 1.

¹³⁸ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 73. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹³⁹ Samas.

kas alaealine on toime pannud õigusrikkumise või mitte, võib iga kohaliku omavalitsuse töötaja pöörduda alati Sotsiaalkindlustustameti lastekaitseüksuse poole, et saada sobivate lahenduste saamiseks abi ja leida tuge. Sotsiaalkindlustusameti lastekaitseüksused jagunevad nelja, vastavalt piirkondadele: Lõuna piirkond (Jõgevamaa, Tartumaa, Võrumaa, Põlvamaa, Valgamaa, Viljandimaa); Ida piirkonda (Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa); Lääne piirkonda (Saaremaa, Hiiumaa, Läänemaa, Pärnumaa); Põhja piirkonda (Harjumaa, Raplamaa, Järvamaa)¹⁴⁰

Teiseks toetab riik kohalikku omavalitsuse töövahendite loomisega, nagu näiteks juhendi- ja hindamismatreejalide loomisel. 2017. aastal arendatakse välja kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajatele nende igapäeva tööd toetav terviklik juhtumiraamistik. Juhtumiraamistik kohandatakse Eesti oludele Rootsisis kasutusel oleva BBIC süsteemi põhjal, mis omakorda põhineb Ühendkuningriigi ühisel hindamisraamistikul (*Common Assessment Framework*). Juhtumiraamistik on juhend- ja abimaterjalide pakett, sealhulgas vormid ja tugidokumendid, mida kohalik omavalitsuse lastekaitsetöötaja saab oma töös kasutada.

Kolmandaks toetab riik kohalikku omavalitsust, pakkudes lastekaitsetöötajatele tasuta täiendkoolitusi ja töönõustamist. Täiendkoolitusi korraldab Tervise Arengu Instituut. 2017 aastal on alustatud esimeste täiendkoolitustega ja koolituskava pidevalt täiendatakse. Töönõustamist viib läbi hanke võitnud Perede ja Laste Nõuandekeskus, kes on juba samuti oma tööd alustanud. Kui täiendkoolituse eesmärk on lastekaitsetöötaja üldise pädevuse tõstmine, siis töönõustamine võimaldab raskemaid juhtumeid ühiselt läbi arutada ja seeläbi tegeleda lastekaitsetöötaja läbipõlemise ennetamisega ja lisaks sellele suurendada nende töö tulemuslikkust.

Ning viimaseks ehk neljandaks on eesmärgiks luua ja arendada teenuseid raskemale sihtrühmale. On kaks riikliku teenust, mis siiaani olid alaealiste komisjonide pädevuses, kuid peale uue alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamata hakkamist saavad need olema kättesaadavad kõigile alaealistele, kes neid teenuseid vajavad, olenemata sellest, kas alaealine on toime pannud õigusrikkumise või ei. Teenusteks on sotsiaalse rehabilitatsiooniteenus ja kinnise lasteasutuse teenus.¹⁴¹

¹⁴⁰ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 73. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

¹⁴¹ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 73. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

Seega on riigil 2017 aastal kavas täielikult toetada kohalike omavalitsusi, kes omakorda teevad läbi suured muutused, et paremini jõuda abivajava lapseni. Pakutavate toetustega näitab riik, et üleminek alaealiste erikohtlemise süsteemile on ilmselgelt tähtis ja vajalik ning muudatused tuleb läbi viia.

Riik pakub peredele ka pereteenust. Pereteenus on teenus õigustatud isikule ja tema pereliikmetele. Nõustatakse isikut ja tema pereliikmeid. Pereteenuse eesmärk on pereliikmete juhendamine, õpetamine ja nõustamine, et aidata isikul saavutada rehabilitatsiooni eesmärke ja luua toetav keskkond.¹⁴²

Lisaks eelnevale on oluline teenus sotsiaalne rehabilitatsioon, mille järgi Eestis on tegelikult suur vajadus. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus on hoolekandeteenus, mida pakutakse puude või töövõimetusega inimestele nende iseseisva toimetuleku parandamiseks igapäevases elukeskkonnas. Lisaks võivad teenust saada lapsed, keda on teenusele suunanud alaealiste komisjon. Sama eelnõuga millega kaotatakse alaealiste komisjonid, antakse sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuste saatmise õigus kohalikele omavalitsusele.

Sotsiaalne rehabilitatsioon on mõeldud eelkõige inimestele, kellel esineb korraga mitmeid erinevaid erivajaduse või puudega seotud probleeme, mis takistavad inimesel elamast iseseisvalt ja inimese enda poolt valitud viisil, näiteks on inimese jaoks keeruline saada iseseisvalt hakkama kodus liikumisel, toidu valmistamisel, riietumisel, suhtluses teiste inimestega, tänaval orienteerumisel aga samuti näiteks trauma või haiguse järgselt emotsionaalselt uue olukorraga toimetulekul. Samuti on rehabilitatsioonispetsialistid abiks kui perre on sündinud puudega laps. Lisaks hindab rehabilitatsioonimeeskond abivahendite vajadust.

Sotsiaalset rehabilitatsiooni saades ei pea avaldust esitama 7-18-aastased lapsed, kelle kohta on Sotsiaalkindlustusametile esitatud alaealiste komisjoni otsus, kus ühe mõjutusvahendina on määratud sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus.¹⁴³

Sotsiaalne rehabilitatsioon on kallis ja kompleksne teenus, mistõttu on oluline, et seda ei pakutaks alaealisele esimese variandina, vaid ainult olukorras, kus varasemalt proovitud üksikutest võimalustest pole piisanud. Seetõttu nähakse eelnõus ette, et alaealise saab saata

¹⁴² Sotsiaalkaitseministri 21.12.2015. a määrus nr 66, Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse raames osutatavate teenuste loetelu ja hind. Arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/aktiis/1291/2201/6023/SOM_m66_lisa1.pdf (24.03.2017).

¹⁴³ Sotsiaalkindlustusamet. Sotsiaalset rehabilitatsiooni. Arvutivõrgus: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/puue-ja-hoolekanne/sotsiaalne-rehabilitatsioon> (24.03.2017).

sotsiaalse rehabilitatsiooni teenusele juhul, kui varasemate abimeetmete rakendamine pole olnud piisav või muude abimeetmete kasutamine ei ole võimalik, ning alaealisel ilmnevad olulised puudujäägid vähemalt kahes järgmises lapse heaolu valdkonnas: füüsiline või tervislik seisund, psüühiline või emotsionaalne seisund, sotsiaalne seisund, kognitiivne või hariduslik võimekus.

Kõigi eelnimetatud heaolu valdkondade hindamisel peab arvestama ka alaealist kasvatavate vanemate vanemlikke oskusi ja võimalusi tagada lapse heaolu. Sotsiaalse rehabilitatsiooni käigus tegelevad alaealisega ja tema perega vähemalt kolm järgmistest spetsialistidest: tegevusterapeut, loovterapeut, sotsiaaltöötaja, psühholoog, eripedagoog, logopeed, füsioterapeut, kogemusnõustaja, arst, õe teenused.¹⁴⁴

Teenuse eesmärgiks on arendada alaealise kognitiivseid ja füüsilisi võimeid ning igapäevaelu oskusi; pakkuda tuge hariduse omandamisel; suurendada eneseteadvust, arendada eneseregulatsiooni, suhtlemis- ja koostööoskusi, ühiskonna elus osalemist; toetada valmisolekut võimetekohasele tööle asumiseks.

Iga lapse puhul pannakse juhtumi- või rehabilitatsiooniplaani kirja täpsemad arenguvajadused ja eesmärgid. Alates 2016. aastast on võimalik saada teenust senise rehabilitatsiooniplaani asemel ka rehabilitatsiooniprogrammi alusel. Iga rehabilitatsiooniprogramm on mõeldud ühele kindlale sihtrühmale ja näeb ette konkreetseid tegevused, eesmärgid ja tulemuste mõõtmise. Alaealiste komisjonidest saadetud lastel on praeguseks kinnitatud üks rehabilitatsiooniprogramm: ärevus- ja tähelepanuhäirega ning autismispektri häirega lastele. Tulevikus soovitakse juurde saada teenusepakkujaid, kes ostutavad teenuseid abivajavatele alaealistele.¹⁴⁵

Sotsiaalsete teenuste kõrval on ka mõjutusvahendlikud teenused, milleks on näiteks kinnised lasteasutused. Kinnise lasteasutuste teenus on üheks mõjutusvahendiks, mida hetkel alaealiste komisjonid rakendavad. Nad saadavad alaealise kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli, Eestis on selleks näiteks Maarjamaa Hariduskolleegeiumi. Alla kümne lapse aastas saadetakse

¹⁴⁴ Sotsiaalkindlustusamet. Rehabilitatsioonivajaduse hindamine. Arvutivõrgus: <http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/puue-ja-hoolekanne/sotsiaalne-rehabilitatsioon#Rehabilitatsioonivajaduse%20hindamine> (27.03.2017).

¹⁴⁵ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 74. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

kohtumäärusega ööpäevaringsele erihoolekandeteenusele, mida normintellektiga alaealiste puhul viiakse ellu Maarjamaa Hariduskolleegiumis ning intellektipuudega alaealiste puhul Imastu Kool-Kodus. Lisaks tegutsevad peaaegu kinniste asutustena Jõhvi Noorukite Ravi- ja Rehabilitatsioonikeskus ja Tallinna Laste Turvakeskus. Uue alaealiste erikohtlemise süsteemi eelnõuga antakse kohalikule omavalitsusele õigus taotelda kohtult luba alaealise kinnisesse lasteasutusse saatmiseks. Oluline on, et kinnises lasteasutuses viibimise ajal oleksid kõik tegevused sellised, mis aitaks alaealisel toime tulla ka siis kui ta enam teenust ei saa. Alaealisel peab tekkima endal tahtmine oma käitumist muuta ja seeläbi hoiduda nii õigusvatasest tegudest kui muust ebaõigest käitumisest. Selle eesmärgi saavutamiseks peab teenuseosutsja tegelema sisuliselt ja intensiivselt lapse arengu- ja käitumisprobleemide tuvastamise ja lahendamisega. Lisaks peab tähelepanu pöörama alaealise vabaaja sisustamisele, et tal tekiks harjumus ja arusaam kuidas oleks õige oma vaba-aega sisustada. Kui alaealine viibib kinnises asutuses on kohaliku omavalitsuse ülesanne tegeleda tema vanematega ning toetada teenusel viibimise ajal alaealise ja tema vanemate suhtlemist.¹⁴⁶

Euroopa Liidu alaealiste õigusrikkujate direktiiv (2016/800) ütleb, et alaealiste vabaduse piiramist tuleb vältida ja kui vabadust piirata, siis võimalikult lühikeseks ajaks. Aastatel 2013-2015 mõisteti alaealistele keskmiselt üheksa päevaaresti. Eelnõuga muudetakse senine kolmekümnepäevane maksimumpiir väärteo puhul karistamisel jääb kehtima üksnes täiskasvanutele, alaealistele määratakse ülempiiriks kümme päevaaresti.

Seletuskirjas on kirjeldatud, kuidas arestipäevade arvu vähendamise alternatiivina oli kaalumisel ka võimalus keelata alaealiste puhul aresti kasutamine üldse, lähtudes põhimõttest, et alaealiste puhul peavad kohaldatavad meetmed kandma eelkõige eripreventatiivseid ning kasvatuslikke eesmärke. Kuna arestimajades puudub piisav ja pädev personal, ei ole aresti kandmise tingimustes nende eesmärkide saavutamine võimalik.

Muudatuste elluviimist toetab 2015. aasta algusest kogu Eestis rakendatav intensiivne mitmedimensiooniline pereteraapia MDFT. Seega on spetsialistid seisukohal, et üks alternatiiv arestile on sotsiaalprogrammi näol juba loodud.

Üks olulisi muudatusi on, et kohus võib alaealist vahistades otsustada, et vahistus asendatakse alaealise paigutamiseks kinnisesse lasteasutusse. Sellega püütakse vähendada alaealiste

¹⁴⁶ E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialajakiri Sotsiaaltöö. Lk 74. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).

kokkupuuteid vanglasüsteemi ning niinimetatud vanglakultuuriga. Ühtlasi võimaldab kinnine lasteasutus vangla asemel pakkuda alaealistele paremaid tingimusi erikohtlemiseks.¹⁴⁷

Lisaks peab riigi seisukohalt paratamatult jälgima, et tegu oleks kulutõhusa muutusega. Oluline on tasakaal, mis ressursid sisse pannakse samas mahus peab riik ka tagasi saama. Alaealiste erikohtlemise süsteem on oluliselt kulutõhusam. Kokkuhoid tuleb alaealiste komisjonide ära kaotamisega. Kuna vahelüli kaob ära saab ressursid suunata politseinike ja lastekaitsetöötajate teadlikuse suurendamisele. See raha mis ümber jaotatakse läheb riigiteenustesse, mingi osa läheb omavalitsuste toetamiseks ja lastekaitsetöötajate koolitamiseks. Alati kui midagi ära kaob kardetakse ka kvaliteedi langust aga antud juhul suunatakse ressursid abivajavatele lastele lähemale ja kvaliteet lapse mõjutamiseks kindlasti tõuseb. Alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamine on vajalik ning õige otsus seda tõestavad ka teiste riikide toimivad süsteemid.¹⁴⁸

Autor leiab, et riigi huvi ja toetus alaealiste õigusrikkujatega tegelemiseks on olemas. Riik rakendab seda peamiselt neljal viisil: esiteks pakub alaealiste õigusrikkujatega tegelevatele üksustele abi ja tuge; teiseks abistab abivahendite loomisega, milleks on näiteks erinevad õppematerjalid; kolmandaks aitab korraldada ja rahastada täiendkoolitusi ja töönõustamist ning neljandaks on riik abiks alaealistele õigusrikkujatele mõeldud teenuste loomisel ja arendamisel.

¹⁴⁷ S. Andok. Alaealiste õigusrikkumistele hakatakse reageerima kiiresti ja tõhusalt. Raplamaa Sõnum, 2017. Arvutivõrgus: <https://sõnumid.ee/artikkel/alaealiste-õigusrikkumistele-hakatakse-reageerima-kiiresti-ja-tohusalt/> (27.03.2017).

¹⁴⁸ Intevjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteoametluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö eesmärgiks oli välja tuua ja uurida, hetkel alaealistele kohaldatavate erisätete probleemkohad ja kavandatava erikohtlemise süsteemi muudatused ning kas muudatuse abil paraneb alaealiste õigusrikkujatele kohaldatav süsteem.

Eesmärgi saavutamiseks analüüsis autor kõigepealt põhjuseid, miks üldse alaealised panevad toime õigusrikkumisi. Nendest põhjustest järeldub, et alaealise õigusrikkuja puhul on väga oluline lähtuda temast kui abivajavast lapsest. Kindlasti peab tähelepanu pöörama alaealisele individuaalselt ja konkreetne õigusvastane tegu polegi nii oluline, kuivõrd just põhjus. Oluline on väljaselgitada teo toimepanemise põhjus, miks alaealine pani toime õigusrikkumise ja seeläbi saab talle pakkuda parimat vajaminevat abi.

Vähendamaks õigusrikkumiste riske peaks järgima rahvusvahelisi soovitusi alaealiste erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel. Kuna rahvusvaheliste soovitude eesmärgiks on eelkõige kasutada kasvatuslikke meetmeid, et õpetada alaealisele vastutust siis on antud lähenemine alaealistele õigusrikkujatele tõhusam, kui lähtuda karistamise printsiibist. Vastutuse võtmine toetub põhimõttele, et ennetamine on olulisem kui karistamine, sellepärast on ka autor oma töös eraldi peatükina ka välja toonud ennetamistöö olulisuse. Järelikult lähtudes rahvusvahelistest soovitustest alaealiste erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel aitab see muuta süsteemi lapsekessemaks ja annab paremaid tulemusi.

Võttes arvesse erinevate riikide alaealiste erikohtlemise praktikat saab järeldada, et kuigi on palju erinevaid võimalusi, kuidas rakendada erikohtlemise süsteemi siis suuresti võetakse arvesse ikkagi rahvusvahelisi soovitusi ja põhisuundadena arvestatakse kahju heastamise ja taastava õiguse olulisust, kasvatuslike meetmete kasutamist ning vanemate kaasamist menetlustesse ja kindlasti ka noorte täiskasvanute sisse toomine süsteemi on üheks suureks sammuks aitamaks kohelda noori vastavalt nende arengutasemele ja arvestada individuaalse lähemisega.

Autor leiab, et Eestis on alaealiste erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel arvestatud alaealiste õigusrikkumiste toimepanemise põhjuseid, rahvusvahelisi soovitusi ning ka teiste riikide praktikat läbi mille jõutakse kõige parima võimaliku tulemuseni.

Kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem parandab probleemkohti, mis hetkel on ülesse kerkinud ja muudab mitu probleemkohta paremaks. Näiteks seal, kus võimalik vältida karistuse

määramist seda ka tehakse ning eelistatakse reageerimist pere, haridus- või sotsiaalsüsteemi kaudu. Teiseks probleemiks, mida soovitakse lahendada on vähene kahju hüvitamise ja heastamise kasutamine. Siinkohal hakatakse rakendama ka taastava õiguse põhimõtteid, et alaealine saaks aru, miks tema toimepandud tegu on halb ja kuidas seda heastada.

Lisaks on veel probleem vanemate kaasamisega, hetkel teavitatakse vanemaid menetluse lõpus tehtud otsusest. Aga kavandatav süsteem muudab selle kitsa lähenemise ära. Oluline on tähelepanu pööratud perede koos töötamisele. Selle tõestuseks töötavad ka juba praegu mitmed pereteraapiad ja nõustamised, suund on veelgi rohkem peresekssele lähenemisele.

Kogu süsteem muutub lapsesõbralikumaks ning individikesksemaks, kus fookuses on alaealine ise ja põhjus, miks ta õigusrikkumise toime pani. Seeläbi minnakse karistuslikult süsteemilt üle kasvatuslikele meetmetele.

Kaob ära ebaefektiivsete meetmete kasutamine ning luuakse uus süsteem, kus alaealisega hakkab tegelema ennekõige omaala spetsialist ehk lastekaitsetöötaja, kindla väljaõppe saanud politseitöötaja, lastekaitsetöötaja - ühesõnaga inimesed, kes on selleks saanud väljaõppe ja oskavad olukorda hinnata ning alaealist toetada.

Antud muudatuste elluviimiseks muudetakse nelja erinevat seadust, kuid antud töö keskendub väärtemenetluse seadustikus tehtavatele muudatustele.

Väärtemenetluse seadustikus muudetakse § 3¹, mille puhul hakkab kehtima minimaalse sekkumise põhimõte. VTMS § 29 lõike 2 asemel tuleb uus säte, mis reguleerib alla 14 aastase lapse menetlusdokumentide saatmist. VTMS § 30 täiendatakse lõikega, mis suunab alaealise lepitusmenetlusse. VTMS § 62 muutmisega laiendatakse kannatanud võimalusi tutvuda kohtuvälise menetleja otsusega ja õigusrikkumise toimepannud isiku andmetega. VTMS § 108, § 133 muudetakse sõnastust kuna seal on viide ära kaotatavatele alaealiste komisjonidele. VTMS § 126 laiendatakse võimalust kohtumenetluse pidamiseks ilma menetlusaluse isikuta.

Eeltoodud puuduste eksisteerimises ei kahtle keegi ning sellepärast on vajalik muuta süsteemi. Alaealiste erikohtlemise süsteem annab selleks suurepärase võimaluse, kavandatud süsteemi väljatöötamisel on arvestatud just olemasolevaid puuduseid ning uus süsteem kõrvaldab need probleemkohad.

Alaealise abistamine läbi kavandatava erikohtlemise süsteemi toimub arvestades kõiki soovitusi ja võimalusi. Selleks, et erikohtlemise süsteemi saaks rakendada teevad koostööd nii riik, kui kohalik omavalitsus rääkimata erinevatest ministeeriumitest ja asutustest. Kõigil institutsioonidel ja ka riigil on väga suur roll alaealise abistamisel ja uue alaealiste erikohtlemise süsteemiga suureneb see veelgi, aga kavandatud muudatused annavad kindlasti paremad ja kindlamad võimalused heade tulemuste saavutamiseks ning alaealiste korduvad õigusrikkumised vähenevad.

Alaealiste erikohtlemise süsteemi soovitakse muuta, et see oleks paindlikum ja efektiivsem ning põhieesmärk on vähendada alaealiste korduvaid õigusrikkumisi. Selleks, et süsteemi muuta antakse meneteljatele laiemad võimalused reageerida alaealiste õigusrikkumistele. Kavandatavate muudatuse elluviimisega tekib Eestis alaealiste erikohtlemise süsteem, mida meil praegu ei ole. Hetkel eksisteerivat süsteemi saab pidada pigem alaealistele õigusrikkujatele reageerimise süsteemiks. Kavandataval süsteemil on olulisel kohal vastutuse võtmine toimepandud tegude eest ja reageerimine vastavalt alaealise riskide ja vajadustele. Lisaks täiendatakse alaealise suhtes mõjutusvahendite kasutamise loetelu ja rõhutatakse mõjutusvahendi kasutamise vajalikkust. Lisatakse võimalus väärtegade toimepanija suunata lepitusteenuse kasutamisse ning vähendatakse aresti maksimaalset pikkust.

Põhijäreldusena toob autor välja, et kavandatavate muudatuse elluviimisega lahendatakse hetkel olevad probleemkohad alaealiste õigusrikkujate süsteemis. Alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamisega muutub alaealiste kohtlemine võrdsemaks ja lapsesõbralikumaks. Oluline rõhk on pandud karistussüsteemi muutuseks kasvatuslikuks süsteemiks, mis omakorda aitab alaealisel paremini toime tulla edasipidises elus.

Kuna alaealiste erikohtlemise süsteemi suhtes on tulnud ka kriitikat siis kindlasti peaks rohkem investeerima kommunikatsioonile, sest teatav rahulolematuse ja ebakindlus võib tuleneda ka vähesest teavitusest ja teadmatusest edasise ees. Piisav selgitustöö ja rakendama asumine annab lõpuks kõigile teadmise, et tegu on õige ja vajaliku muutusega.

Olukorra parandamiseks ei viida läbi muudatusi ainult väärtemenetluse raames, vaid tegu on suure projektiga kuhu on kaasatud erinevad ministeeriumid ja asutused seega toimuvad muudatused kõigi osapoolte koostööl.

Kuna alaealiste erikohtlemise süsteemi seadusemuudatusi pole veel jõustunud siis antud magistr töö kinnitab õigel teel olemist. Järeldused milleni autor jõudis on kinnituseks, et Eestile on vaja alaealiste erikohtlemise süsteemi ja selle süsteemi vastuvõtmisega antakse suur panus alaealiste paremasse tulevikku ning kavandatav süsteem parandab hetkel olevad puudused. Aastaid on arutatud teemal kui vajalik oleks süsteemi muuta ja kui ebaefektiivsed on alaealiste komisjonid, kui vähe kasutatakse mõjutusvahendeid ja alaealised peaks pigem kasvatusliku süsteemi järgi kohtlema, mitte karistusliku põhimõtte järgi. Oluline on alaealise suunamine õigele teel ja panna õigusrikkude oma tegudest õppima, mitte ainult keskenduda karistuse määramisele.

THE NECESSITY OF THE IMPLEMENTATION OF THE SYSTEM OF SPECIAL TREATS JUVENILE OFFENDERS AND TO THE PROPOSED AMENDMENTS WITHIN THE FRAMEWORK OF THE CODE OF MISDEMEANOUR PROCEDURE IN ESTONIA

SUMMARY

The objective of the thesis was to point out and explore the concerns related to specific provisions applicable to minors and the changes and necessity of the proposed special treatment system and to study whether the proposed changes help to solve the current concerns.

The main problem is the country's readiness for the introduction of the new system. If and how are the people ready for changes.

Hypothesis - there is a need and readiness for implementing a new special treatment system for minors in Estonia.

Main sources used in writing this thesis are topical specialists publications in Estonian and English language, national legislation applicable to juvenile offenders, international documents and guidelines, foreign legislation, results of studies conducted by different authors and countries.

The thesis is written using the comparative method of analysis (the author compared special treatment systems applicable to juvenile offenders in different countries), and also the analytical method.

The author chose the subject of the thesis based on personal interest to research the newly proposed special treatment system for minors. The objective of the proposed system is to reduce repeated offenses, and the author wants to find out if the proposed system is needed and if there is even readiness to implement it. The author hopes that the analysis and problem areas outlined in this thesis give reason for further discussion and thought about implementing and applying a special treatment system for juvenile offenders.

There are many different factors that affect juvenile offenses being committed. These factors can be divided into different personal factors, factors related to family, peers, school and neighborhood - all these affect the development of juvenile delinquency or criminal behavior. It is highly likely that at an early age, personal and family related factors are more important.

Later in life, the influence of peers, school and community becomes important. There are no specific risk factors that explain delinquent behavior. Instead, the more risk factors a child appears to have or the more there are areas in which risk factors appear, the more likely and the earlier in life the child develops the risk of delinquency.

The author of the thesis believes that the surrounding environment has a big effect on a minor. Certainly, not every young person who, for example, has been raised in a non-traditional family or whose friends have committed offenses or who lives in an unsafe neighborhood, becomes an offender, however, they are likely to have a higher risk to become one. In addition, there is a time in the lives of young people, where the most important people for them are their peers, and thus, their opinion is important as well. Depending on how easily the young person is affected, there is also a higher risk of committing an offense. The cause of the minor's problem should be determined before trying to solve it. This leads to the best solution.

Currently, there is no separate special treatment system in Estonia for juvenile offenders. The age of criminal liability starts at 14 and a minor below 14 years of age can't be held penally responsible. At the moment, the juvenile committee is the only structural unit that deals with the offenses committed by 7-14-year-old minors. The committee usually responds to offenses with a warning, community service, and a conversation with a professional. Although a number of special requirements and options that can help to prevent stigmatization and can contribute to the resocialization of the young person have been created for dealing with juvenile offenders, the practice of the application of several alternatives is not significant. Nobody in the entire legal system is specialized in conducting proceedings involving minors. Therefore, the application of the special treatment provisions for minors depends largely on the specific body conducting proceedings. This means that in practice, the response to juvenile offenses can be very different.

Today, we respond to juvenile delinquency:

- Too punitively and with disproportionate consequences.
- With minimum compensation for damage and reparation.
- Focused on the guilt and the offender.
- With ineffective measures.

The change in misdemeanor procedure can be broadly divided into four categories:

1. For less significant misdemeanors, the option to not initiate the procedure in case of damage compensation or reparation is expanded.
2. The option to refer the minor to conciliation when the case comes to and end in the pre-litigation procedure.
3. The maximum detention period imposed on a minor is shortened.
4. The injured person is given the right to read the decision made in the misdemeanor matter.

The proposed misdemeanor proceedings are as follows:

It is intended to make CMP § 3¹ more flexible so it would be possible to use the option of not starting misdemeanor proceedings by using a verbal warning, specifying that this is possible even when there have been damages due to the misdemeanor, but these are already compensated or remedied.

The change in CMP § 3¹ is especially important to those minors who have committed an offense, for example, a small scale theft or property damage, but by the time the police responds, the damages have already been compensated. With cases like this, especially if it is a first offense, it is evidently not rational to respond by initiating a misdemeanor procedure and its implications, but a warning is enough. Although extended options to not initiate a misdemeanor procedure and only use a warning are not excluded in the case of minor misdemeanors committed by adults, the main target group is still considered to be minors. The body conducting extra-judicial proceedings, including the police and other similar establishments that deal with juvenile offenders, have the option to direct the procedural practice more widely and decide in which cases not initiating a misdemeanor procedure can be justified, and there is no need to precisely regulate it.

Practitioners estimate that the possibility stated in CMP § 31 for the consequences to be limited to a verbal warning (absolute lack of damages required) in case of minors who have committed minor infringements, is too narrow. A warning can be an adequate response also in those first time cases where the violation caused symbolic damages, such as stealing a product of low value (i.e. stealing one candy, showing the wrong weight for a weighed product) or causing minor damages by ruining a package (i.e. wrinkling a candy wrapping or tearing a package), and it can be compensated or remedied easily and instantly. Bodies conducting proceedings should have more discretionary power to apply verbal warnings.

Changing CMP § 29 (2), which currently states that if the person who commits an unlawful act is a minor who is not capable of guilt on the grounds of his or her age, the body conducting the extra-judicial proceedings or the court may make a ruling on referral of the materials concerning the misdemeanor matter to juvenile committee.

Changing CMP § 30 is important, because the title is modified and it leaves out the reference to the referral to juvenile committee and also the termination of proceedings after compensation for the damage, since the said section also regulates several other bases of termination of the proceedings, including the obligation of passing a social program, conciliation or another obligation.

Also, a new clause concerning minors is added to § 30, which enables to oblige the minor to use conciliation or determine another appropriate obligation on the termination of misdemeanor proceedings. Conciliation is regulated in the Government Regulation granted on the basis of the Victim Support Act, a draft of which is attached to the Social Welfare Act amendment proposed by the Ministry of Social Affairs. It also follows that the consent of both parties is needed for conciliation by nature. Other relevant obligations may depend on the particular circumstances, and may be, for example, the obligation to continue treatment for addiction or other treatments, the obligation not to consume drugs or alcohol, or other obligations which the person is willing to take on.

Additionally, CMP § 30 (2) is changed, the reference to sending the misdemeanor case to juvenile committee is removed and replaced with the option to terminate the misdemeanor and send the information about the child in need of assistance to the local government unit, where a child protection worker can apply child protection measures, if needed.

The objective of changing CMP § 30 is to solve the problem encountered in practice, where the misdemeanor ruling is not introduced to the persons harmed by the misdemeanor, which is why they will not know the name of the person who caused the damage to claim the compensation for the damages. Currently, the only way for the injured person who is not forwarded the information about the offender by the body conducting proceedings, is to turn to civil court and request to receive the information about the offender/defendant, which can not be considered to be proportionate, especially because the damages caused by a misdemeanor are generally less than 200 Euro. Therefore, the Law states that the injured person of a misdemeanor case has

the right to examine the decision of the body conducting extra-judicial proceedings, including the contact information of the person who committed the misdemeanor.

CMP § 126 is amended in order to correspond to the practices of the European Court of Human Rights (ECHR). On 9 July 2015, the Court reached a unanimous decision in the case of Tolmachev vs Estonia, that Estonia has violated article 6, paragraph 1 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which states the rights for a fair trial. In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law. Judgment shall be pronounced publicly but the press and public may be excluded from all or part of the trial in the interests of morals, public order or national security in a democratic society, where the interests of juveniles or the protection of the private life of the parties so require, or to the extent strictly necessary in the opinion of the court in special circumstances where publicity would prejudice the interests of justice, and article 6 paragraph 3(c), which states the right to defend himself in person or through legal assistance of his own choosing. Defend himself in person or through legal assistance of his own choosing or, if he has not sufficient means to pay for legal assistance, to be given it free when the interests of justice so require.

We definitely cannot talk about complete readiness for implementing the proposed special treatment system for minors, since the earliest time for the system to come into force is January 2018, preparations for this are still under way. In particular, local governments must be prepared for case management. It is important to note that it is nothing new to them. However, the problem mostly lies in the fact that today, we have small municipalities without child protection workers. This problem will be solved by the administrative reform, which enters into force before the special treatment system for minors. As the police gets wider options by law, it will take time for their practice to form. It makes no difference for the police whether their letter is addressed to a child protection worker or the juvenile committee, however, the skill to use better sanctions themselves takes years of training, support and counseling to achieve. It certainly is necessary to implement a new system of special treatment system for minors, however, it will take time and practice to adapt to the changes.

As the changes in the special treatment system for minors have not yet come into force, this master's thesis confirms that we are on the right track. Conclusions that the author has made

confirm, that Estonia needs a special treatment system for minors and the adaption of such system will be a major contribution to the better future of the minors. For years, there has been discussion about how necessary it would be to change the system and how ineffective juvenile committees are, how little different sanctions are used, and that minors should rather be treated using an educational system instead of punitive principles. It is important to lead minors to the right track and help them learn from their actions and not only focus on punishing them and determining their punishment.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. S. Andok. Alaealiste õigusrikkumistele hakatakse reageerima kiiresti ja tõhusalt. Raplamaa Sõnum, 2017. Arvutivõrgus: <https://sõnumid.ee/artikkel/alaealiste-oigusrikkumistele-hakatakse-reageerima-kiiresti-ja-tohusalt/> (27.03.2017).
2. T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005.
3. T. Edovaldi. Ülevaade alaealiste kuritegevuse strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005. Lk 12. Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_alaealiste_kuritegevuse_vahendamise_strateegiatest_ja_programmidest_maailmas._t._edo_vald._2005.pdf (17.04.2017).
4. Eelnõu võimaldab määrata ÜKT-d ka väärtegade puhul. Justiitsministeerium. Tallinn, 2017. Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/et/uudised/eelnou-voimaldab-maarata-ukt-d-ka-vaartegade-puhul> (02.04.2017).
5. Eesti on alaealiste vangide arvukuse poolest Euroopas esirinnas. Tallinn: Võrumaa Teataja, 2016. Arvutivõrgus: <https://vorumaateataja.ee/82-eesti-uudised/15922-eesti-on-alaealiste-vangide-arvukuse-poolest-euroopas-esirinnas> (04.04.2016).
6. Eesti Noorsootöö Keskus. Alaealiste komisjonide 2014 aasta statistika ülevaade EHISE andmete põhjal. Tallinn, 2015. Lk 6. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee>. (15.04.2017).
7. Eesti Noorsootöö Keskus. Lisataotlusvoor Jätkutugi erikoolist või vanglast vabanenud noorele. Arvutivõrgus: <https://www.entk.ee/riskilapsedjanoored/jatkutugi-erikoolist-voivanglast-vabanenud-noorele-2/> (29.04.2017).
8. H.B. Ferwerda., I.M.G.G. van Leiden., N.A.M. Arts jt. Halt: Het Alternatief? De effecten van Halt beschreven. Haag: WODC 2006.
9. Guide To Mediation. Between a delinquent juvenile and the victim. Vilnius 2011.
10. H. Jaanimägi. Alaealise õigusrikkuja kohtlemise süsteem Poolas. Eesti media: Virumaateataja.ee Arvutivõrgus: <http://virumaateataja.postimees.ee/2284851/alaealise-oigusrikkuja-kohtlemise-susteem-poolas> (03.04.2017).
11. Intervjuu Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga, läbiviidud 28.04.2017.
12. Intervjuu PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteo menetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga, läbiviidud 24.04.2017.
13. Juvenile offender-victim Mediation Methodology. Vilnius 2011.

14. Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujate kohtlemise muutmine) eelnõu seletuskiri. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna karistusõiguse ja menetluse talitus. Tallinn, 2016. Arvutivõrgus: <http://eelnoud.valitsus.ee/main#vNR9n8Kg> (08.03.2017).
15. KRIMINAALPOLIITIKA ARENGUSUUNAD AASTANI 2018 SELETUSKIRI – Arvutivõrgus:http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf (08.03.2017).
16. Kriminaalpoliitika uuringud. Kuritegevus Eestis 2015. Justiitsministeerium. Tallinn 2016 – Arvutivõrgus:http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_eestis_2015.pdf (02.03.2017).
17. Kriminaalpoliitika.ee. Infovoldik . Tallinn, 2017. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/mdft-voldik-eesti-2016.pdf> (23.03.2017).
18. Kriminaalpoliitika.ee. Jätkutugi vanglast või erikoolist naasvatele noortele. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/programm-riskilapsed-ja-noored/jatkutugi-vanglast-voi-erikoolist-naasvatele-noortele> (29.04.2017).
19. I. Koolmeitser, A. Kangur, S. Lind, E. Pajula, T. Ploom, I. Sirk. Väärteomenetluse seadustik kommenteeritud väljaanne. Tallinn, 2007.
20. Käitumis-, Sotsiaal- ja Terviseteaduste doktorikooli terminoloogiaveeb. – Arvutivõrgus: http://www.doktorikool.ut.ee/kstt/term/ET/tahestik/restorative_justice/ (10.03.2017).
21. J. Kütt. Politsei: Üldkasulik töö ei ole lihtne pääsemine karistusest. Tallinn: Lääne elu, 2014. Arvutivõrgus: <http://online.le.ee/2014/08/21/politsei-uldkasulik-too-ei-ole-lihtne-paasemine-karistusest/> (15.04.2017).
22. P.H. van der Laan. Just Desert and Welfare: Juvenile Justice in the Netherlands. – International Handbook of Juvenile Justice. New York: Springer, 2008. https://books.google.ee/books?id=_2emH1JyaN8C&pg=PA145&lpg=PA145&dq=Just+Desert+and+Welfare:+Juvenile+Justice+in+the+Netherlands.+--+International+Handbook+of+Juvenile+Justice&source=bl&ots=LK4SeD91MA&sig=EK9GI8emETtFTy9a2xvtfzrNriQ&hl=et&sa=X&ved=0ahUKEwjHjPiJ4JnTAhVMDJoKHb5KA9QQ6AEIMzAD#v=onepage&q&f=false (10.04.2017).
23. T. Lappi-Seppälä. Nordic Youth Justice. London: The University of Chicago Press, 2015. Arvutivõrgus: <http://www.jstor.org> (07.04.2017).
24. A. Markina, B. Žarkovski. Laste hälbiv käitumine Eestis 2014. Justiitsministeerium. Tallinn, 2014.

25. M. Marttunen., Finland the basis of finnish juvenile criminal justice – Revue Internationale De Droit Penal. Sine loco, ERES 2004. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2004-1-page-315.htm> (03.04.2017).
26. MDFT Mitmedimensiooniline pereteraapia. Justiitsministeerium, kriminaalpoliitika.ee. Tallinn
Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/mdft_infokiri_1.pdf (23.03.2017).
27. J. Muncie. The globalization of crime control – the case of youth and juvenile justice: Neo-liberalism, policy convergence and International conventions. London: SAGE Publications, 2005.
28. E. Nikonova. Õigusrikkumise toime pannud lapse abistamine. Tervise arengu instituut. Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri Sotsiaaltöö. Arvutivõrgus: http://www.tai.ee/images/ST4_2016_Nikonov.pdf (18.03.2017).
29. Noorte õigusrikkujate kohtlemise ja MDFT programmi infopäev Tartus. (23.03.2017).
30. Poliitikauuringute Keskus Praxis. Ühiskondliku mõju osakute võimalike probleemvaldkondade analüüs. Tallinn, 2015. Arvutivõrgus: <http://www.praxis.ee> (28.03.2017).
31. I-E. Rannala; A. Tiko; A. Rohtla. Kriminaalpoliitika.ee. Käitumisraskustega noored ja neile määratud mõjutusvahendite kohaldamine alaealiste komisjonides. Tallinn, 2006. Arvutivõrgus: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kaitumisra skustega noored ja neile maaratud mojutusvahendite kohandamine alaealiste komisjo nides. ie. rannala a.tiko a. rohtla. 2006.pdf> (15.04.2017).
32. Riigikontroll.ee. Erikoolide ja alaealiste komisjonide järelaudit. Tallinn, 2010. Arvutivõrgus: <http://www.riigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Auditiaruanded/tabid/206/Audit/2163/language/et-EE/Default.aspx> (08.03.2017).
33. Riigi Peaprokuröri juhis „Alaealiste erikohtlemine kriminaalmenetluses“, 29.06.2007 nr RP- 1-4/07/8. Lk 4. Arvutivõrgus: http://www.prokuratuur.ee/sites/www.prokuratuur.ee/files/elfinder/article_files/Riigi%20p ea prokur%C3%B6ri%20juhis-%20alaealiste%20%C3%BChetaoliseks%20erikohtlemiseks%20krim.menetluses%2028.06.2007.pdf (28.04.2017)

34. B. Rits. Alaealiste kuritegevuse ennetamise tulemuslikkus Eesti erikoolide näitel. Tartu, 2009. Lk 20 Arvutivõrgus: http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_kuritegevuse_ennetamise_tulemuslikkus_erikoolide_naitel_b_rits_2009.pdf (10.04.2017).
35. J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisemad kriminaalsed karjäärid. Tallinn: Juridica X/2003. Arvutivõrgus: <https://www.juridica.ee> (10.04.2017).
36. K. A. Salla; K. Tamm. Mõjutusvahendite süsteem erikoolides. Haridus, Tallinn, 2009. Arvutivõrgus: http://haridus.opleht.ee/Arhiiv/5_62009/lugu12.pdf (15.03.2017).
37. Seletuskiri sotsiaalhoolekande seaduse muutmise ja sellega seonduvate teiste seaduste muutmise seadus eelnõu juurde 360 SE. Lk 3. Arvutivõrgus: <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/096a684f-385d-487c-9355-b4978e6174aa/Sotsiaalhoolekande%20seaduse%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvate%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus>
38. Taastava õiguse uurimiskeskus – Arvutivõrgus: <http://taastavõigus.ee/olemus-2/sisu/> (06.03.2017).
39. P.J.P. Tak. The Dutch criminal justice system. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2008.
40. K. Tamm, K.A. Salla. Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs. Autori valduses. (14.04.2017).
41. The Howard League for Penal Reform, lk 2. London, 2017. Arvutivõrk: <http://howardleague.org> (06.03.2017).
42. United Nations Human Rights office of the high commissioner. International Covenant on Civil and Political Rights. Arvutivõrgus: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CCPR.aspx> (12.03.2017).
43. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia. Arvutivõrgus: <https://et.wikipedia.org/wiki/Põhjamaad#Eesti> (08.04.2017).

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

44. Alaealiste mõjutusvahendite seadus. 28.01.1998 ... RT I 1998, 17, 264.
45. Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.06.1992 - RT 1992, 26, 349 ... RT I, 15.05.2015, 2.
46. Euroopa Liidu Teataja. Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv (EL) 2016/800, 11. mai 2016, mis käsitleb kriminaalmenetluses kahtlustatavate või süüdistatavate laste

menetluslikke tagatise. Arvutivõrgus: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016L0800&from=ET> (06.04.2017).

47. Karistusseadustik. 06.06.2001 - RT I 2001, 61, 364 ... RT I, 31.12.2016, 14.
48. Karistusregistri seadus. 01.01.2012 - RT I, 21.03.2011, 3 ... RT I, 30.12.2015, 17.
49. Kriminaalmenetluse seadustik. 12.02.2003 - RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 31.12.2016, 16.
50. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt 26.09.1991 ... RT II 1994, 10, 11.
51. Lapse õiguste konventsioon. 26.09.1991 ... RT II 1996, 16, 56.
52. Lastekaitse seadus. 19.11.2014 - RT I, 06.12.2014, 1 ... RT I, 21.12.2016, 24.
53. Lastekaitse Liit. ÜRO LAPSE ÕIGUSTE KONVENTSIOONI TÄIENDAV ARUANNE. EESTI VALITSUSVÄLISTE ORGANISATSIOONIDE TÄIENDUSED, KOMMENTAARID JA ETTEPANEKUD. Tallinn, 2015. Arvutivõrgus: <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/ÜRO-LAPSE-ÕIGUSTE-KONVENTSIOONI-TÄIENDAV-ARUANNE.pdf> (08.03.2017).
54. Maarjamaa Hariduskolleegeumi põhimäärus. RT I, 05.10.2011, 2 ... RT I, 02.04.2015, 2.
55. Riigiteataja Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. RT II 2010, 14, 54.
56. Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenuse raames osutatavate teenuste loetelu ja hind, Sotsiaalkaitseministri. 21.12.2015. a määrus nr 66. Arvutivõrgus: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1291/2201/6023/SOM_m66_lisa1.pdf (24.03.2017).
57. Väärteomenetluse seadustik. 22.05.2002 - RT I 2002, 50, 313 ... RT I, 31.12.2016, 18.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

58. EIKo 9.07.2015, nr 73748/13, Tolmachev vs Eesti.

LISAD

Lisa 1. Intervjuu küsimustik (PPA arendusosakonna ennetuse ja süüteomenetluse büroo juhtivkriminaalametnikuga)

1. Kas Eestis hetkel kehtivat süsteemi saab pidada alaealiste erikohtlemise süsteemiks?
2. Kas alaealiste erikohtlemise süsteem on Eestile vajalik?
3. Kas uus kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem vähendab korduvaid õigusrikkumisi alaealiste seas?
4. Mis seisus hetkel kavandatav alaealiste erikohtlemise süsteem on?
5. Kas kavandatava alaealiste erikohtlemise süsteemi rakendamiseks on riigil valmisolek olemas?
6. Kas politseitöötajaid on teavitatud uuest kavandatavatest muudatustest seoses nende tööga?
7. Millises valdkonnas toimuvad kõige suuremad muudatused, kui kavandatav süsteem hakkaks kehtima?
8. Kas koolituste ja ettevalmistustega uue süsteemi rakendamiseks on juba alustatud?
9. Kas riigile on tegu kasuliku projektiga?

Lisa 2. Intervjuu küsimustik (Justiitsministeeriumi analüüsitalituse töötajaga)

1. Kuidas nimetada hetkel Eestis kehtiva alaealiste õigusrikkumistele reageerimise süsteemi?
2. Miks hetkel kehtiv süsteem ei ole efektiivne?
3. Kellele on Eesti kõige rohkem eeskujuna võtnud oma kavandatava erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel?
4. Mida arvestatakse kõige rohkem alaealiste erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel?
5. Kas rahvusvahelisi soovitusi on arvestatud kavandatava erikohtlemise süsteemi väljatöötamisel?
6. Kas politsei on kaasatud läbirääkimistesse, mil viisil?
7. Erikoolide olulisus kavandatavas süsteemis?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Karin Idnurm (sünnikuupäev: 30.03.1986):

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose “ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUJATE ERIKOHTLEMISE SÜSTEEMI RAKENDAMISE VAJALIKKUS JA KAVANDATAVAD MUUDATUSED EESTIS VÄÄRTEOMENETLUSE SEADUSTIKU RAAMES”, mille juhendaja on MA, Anna Markina

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 02.05.2017